

Міжнародні наукові інтернет-конференції
юридичного та історичного спрямування

АКТУАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

ISSN 2617-2364

Випуск 66

*МАТЕРІАЛИ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ
ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЇ*

www.lex-line.com.ua

*14-15 листопада
2024 р.*

AKADEMIA NAUK STOSOWANYCH
WYŻSZA SZKOŁA ZARZĄDZANIA I ADMINISTRACJI
W OPOLU

Україна, Тернопіль – Польща, Ополе 2024

УДК 340 (063)

А 437

Актуальні дослідження правової та історичної науки. Випуск 66: матеріали Міжнародної наукової інтернет-конференції (м. Тернопіль, Україна, м. Ополе, Польща, 14 – 15 листопада 2024 р.) / редкол. : О. Яремко та ін. ГО “Наукова спільнота”. WSZIA w Opolu. Тернопіль : ФО-П Шпак В.Б. 2024. 142 с. ISSN 2617-2364.

У виданні вміщено наукові публікації Міжнародної наукової інтернет-конференції «Актуальні дослідження правової та історичної науки» (Випуск 66) з юридичних та історичних питань, яка відбулася 14-15 листопада 2024 р. за сприянням Громадської організації “Наукова спільнота” (Україна) та Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Opolu (Польща).

Матеріали коференції також оприлюднено на сайті конференції:

www.lex-line.com.ua

Оргкомітет ГО Наукова спільнота:

Яремко Оксана Михайлівна, кандидат юридичних наук, доцент, Західноукраїнський національний університет;

Станько Ірина Ярославівна, кандидат юридичних наук, адвокат;

Назарчук Оксана Михайлівна, доктор філософії (Ph.D.), ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»;

Гомотюк Оксана Євгенівна, доктор історичних наук, професор, Західноукраїнський національний університет;

Біловус Леся Іванівна, доктор історичних наук, кандидат філологічних наук, професор, Західноукраїнський національний університет;

Ребуха Лілія Зіновіївна, доктор педагогічних наук, кандидат психологічних наук, професор, Західноукраїнський національний університет;

Недошитко Ірина Романівна, кандидат історичних наук, доцент, Західноукраїнський національний університет;

Стефанишин Олена Василівна, кандидат історичних наук, доцент, Західноукраїнський національний університет;

Ухач Василь Зіновійович, кандидат історичних наук, доцент, Західноукраїнський національний університет;

Русенко Святослав Ярославович, аспірант, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка.

Адреса оргкомітету:

46005, м. Тернопіль, а/с 797

тел. +380979074970

E-mail: lex-line@ukr.net

Тексти опубліковано у авторській редакції. Відповідальність за достовірність наданої інформації несуть автори, їхні наукові керівники та рецензенти.

Всі права захищено. У разі будь-якого використання опублікованих матеріалів посилання на джерело є обов'язковим.

ISSN 2617-2364

© ГО “Наукова спільнота” 2024

© Автори статей 2024

**МОВЧАЗНА ЗГОДА ДЕРЖАВИ ЯК СПОСІБ
САНКЦІОНУВАННЯ ЗВИЧАЮ**

Бедрій Мар'ян Миронович

*кандидат юридичних наук, доцент, адвокат, докторант
кафедри історії держави, права та політико-правових
учень юридичного факультету Львівського національного
університету імені Івана Франка
ORCID: 0000-0003-4021-1980*

Інтернет-адреса публікації на сайті:

https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=4000

В умовах методологічного плюралізму та відходу від радянських стандартів юридичної науки важливим є переосмислення помилкового переконання про те, що право є виключно волею держави. Із вказаного переконання походить не менш дискусійний підхід, згідно з яким звичай може перетворитися у право (стати правовим звичаєм) тільки після його державного санкціонування. У цій публікації проаналізовано один зі способів такого санкціонування – мовчазну згоду держави.

Санкціонованість є додатковою ознакою (такою, що характерна багатьом, але не всім) правового звичаю, адже не можна погодитися з тим, що звичаї стають правовими тільки після їхнього санкціонування державою. Правовий звичай насамперед ставав усталеним правилом поведінки у певній сфері правовідносин, а вже тоді санкціонувався державою. При чому, це санкціонування не стільки надавало йому юридичної чинності (бо на той час він уже діяв у площині загальносоціального права), скільки забезпечувало його додержання органами та посадовими особами публічної влади. Це відбувалося такими трьома основними способами: мовчазної згоди держави, застосування звичаєвих норм у практиці судових і адміністративних органів, а також відсилання до звичаїв у законодавстві [1, с. 73].

Попри те, що вказані способи санкціонування є класичними для європейської юриспруденції, вони викликають низку сумнівів і заперечень. Передусім насторожує кількісна диспропорційність правових звичаїв, які санкціоновані мовчазною згодою держави. Їх незрівнянно більше, ніж правових звичаїв, що були санкціоновані в інший спосіб. Зрештою, це й не дивно, адже для мовчазної згоди не потрібно вживати жодних заходів – достатньо знати і не зреагувати на звичай. Але тоді постає низка питань, з яких особливо гострими видаються наступні.

По-перше, як швидко повинна зреагувати держава на певну практику, аби та не встигла вважатися такою, що санкціонована мовчазною згодою? Кілька днів, місяць, рік або інший термін? За таких умов невизначеності на мовчазну згоду могли би претендувати відверто шкідливі чи навіть злочинні практики, на які держава з якихось причин не встигла зреагувати.

По-друге, якою повинна бути реакція держави, щоб вона вважалася такою, що не допускає мовчазної згоди? У разі прямої заборони в нормативно-правовому акті результат очевидний – мовчазної згоди немає. Та чи багато звичаїв таку заборону отримали? Відповідь – ні, порівняно небагато. То чи всі інші звичаї вважатимуться такими, що санкціоновані мовчазною згодою? Дуже сумнівно. Ймовірно, мовчазну згоду можуть перервати ще й інші акти та дії органів і посадових осіб держави. Коли ці акти та дії мають загальний характер, це зрозуміло – мовчазна згода скасовується. А якщо йдеться, до прикладу, про одну посадову особу, яка займає низову ланку в системі органів державного управління? Чи її опору достатньо, щоб відкликати мовчазну згоду?

По-третє, чи в усіх випадках державі відомо про існування звичаїв? Можливо, у сучасному світі відповідь була би близькою до позитивної. Але в міру віддалення історичного періоду від сьогодення ця відповідь була б щоразу негативнішою з огляду на проблеми тогочасної комунікації. Прикладом незнання про звичай може бути ходіння під дерном в карпатських селах у часи Австро-Угорщини [2]. Того ж періоду стосується практика вирішення справ на підставі українського звичаєвого права громадським судом у Добровлянах, про яку дрогобицький староста дізнався аж у 1873 р. та заборонив [3].

По-четверте, якщо визнати мовчазну згоду держави достатньою для перетворення звичаю в право, то навіщо розглядати інші форми санкціонування? Адже до того, коли держава застосувала звичай в судовій чи адміністративній практиці, або ж помістила посилення на нього в законі, він вже повинен був існувати в суспільній реальності з її мовчазної згоди. Тобто він уже був правом, бо в іншому випадку він не зміг би існувати – держава б його опротестувала та заборонила. Якщо мовчазна згода держави справді перетворювала б звичай у право (а це насправді не так), то дві інші форми санкціонування (застосування в судовій та адміністративній практиці, посилення на звичай у законодавстві) вже не могли би виконати цю функцію. Оскільки немає зрозумілого сенсу робити те, що вже зроблено.

З іншого боку, під так зване санкціонування мовчазною згодою держави підпадають більшість звичаїв позаправового характеру – релігійних, етичних, побутових та ін. Держава, як правило, не реагує на них, а тому можна констатувати її мовчазну згоду. Виняток становлять

тільки небезпечні антисоціальні звичаї, які держава прямо забороняє. Таких звичаїв незрівнянно менше, вони становлять поодинокі випадки. Слідуючи хибній логіці окремих позитивістів, звичаї, які не регулюють правових відносин, можуть вважатися правовими, адже більшість із них начебто санкціоновані мовчазною згодою держави. Цей очевидний нонсенс дозволяє піддати сумніву та значною мірою спростувати позитивістські підходи до розуміння мовчазної згоди як способу санкціонування правового звичаю.

Однак автор цих рядків не виключає можливості існування мовчазної згоди держави і навіть частково погоджується з тезою, що вона може вважатися способом санкціонування звичаю. Натомість за жодних умов не можна погодитися з тим, що мовчазна згода держави сама собою може перетворити звичай у право. Цього аж ніяк відбутися не може. Водночас мовчазна згода держави становить важливий фактор у формуванні правового звичаю і його чинності в суспільстві. І справа не в тому, що держава у такий спосіб його формує чи надає юридичну дію – цього немає. Вона лише не перешкоджає тим процесам, які відбуваються фактично, у самому суспільстві, без її участі. Ба більше, історії відомо чимало випадків, коли навіть прямий протест держави не був спроможним зупинити звичаєву правотворчість суспільства.

Мовчазна згода держави на існування правового звичаю може відбуватися в двох різних варіантах: 1) виник звичай, який суперечить закону, а держава на нього «мовчки» погодилася; 2) присутня прогалина у позитивному праві. У першому варіанті звичай має статус *adversus legem* (охарактеризовано в окремій статті [4]) і може спричинити стосовно положень закону їхнє відмирання, тобто *desuetudo* (буде досліджено в іншій публікації). Така ситуація є доволі рідкісною, тим паче в сучасному світі.

Частіше впродовж історії траплявся другий варіант – прогалина у позитивному праві, коли держава не врегулювала певні відносини, а замість неї це зробило суспільство, створивши правовий звичай. Згадані прогалини бувають двох типів: відсутність конкретної норми в законі та відсутність групи законодавчих положень у певній сфері правового регулювання. Прогалини у позитивному праві не завжди є дефектом правової системи, адже інколи держави умисно залишають певну сферу без законодавчого регулювання задля збереження її гнучкості [5, с. 45].

Таким чином, мовчазна згода держави може бути визнана способом (формою) санкціонування звичаю (в тому числі правового), але не спричиняє його перетворення у право. При мовчазній згоді держави не вмикаються механізми публічного примусу – свідомо або через незнання про існування звичаю – які мали б зупинити звичаєву правотворчість

суспільства в її небажаній для державної влади частині. Відтак, мовчазна згода держави дозволяє правовому звичаю повноцінно сформуватися (витворитися з існуючої практики), зайняти нішу в правовому регулюванні та уникнути поборювання з боку службових і посадових осіб. Однак правом є тільки правовий звичай, а звичай позаправовий (побутовий, святковий, релігійний тощо) таким і залишається незалежно від наявності чи відсутності мовчазної згоди держави.

Список використаних джерел:

1. Толкачова Н. Звичаєве право. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2006. 367 с.
2. Охримович В. Знадоби до пізнання народніх звичайів та поглядів правних. *Житє і слово*. Львів, 1895. Т. 3. С. 296-307; 387-401.
3. Франко І. Громада Добровляни (матеріали до монографії). *Іван Франко*. Зібр. тв. : у 50 т. Т. 44. Кн. 1. Київ: Наук. думка, 1984. С. 496-504.
4. Bedrii M., Syrko M. The classification of the legal customs of the Ukrainian people: historical-legal aspect. *Wroclawsko-Lwowskie Zeszyty Prawnicze*. 2024. 14. S. 115-126.
5. Правовий звичай як джерело українського права IX-XIX ст. / За ред. І. Б. Усенка. Київ: Наукова думка, 2006. 280 с.

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ

Біла Вікторія Миколаївна

*слухач I курсу магістратури навчально-наукового інституту № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ*

Волошенюк Олександр Володимирович

*кандидат юридичних наук, професор
кафедри теорії та історії держави та права*

Харківського національного університету внутрішніх справ

ORCID: 0000-0001-8978-0645

Інтернет-адреса публікації на сайті:

https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=4006

Діджиталізація – це процес широкого впровадження цифрових технологій, які змінюють наше життя, діяльність і взаємодію у суспільстві. Вона охоплює різні сфери, від комунікацій та освіти до економіки та державного управління, що створює умови для оптимізації різноманітних процедур, прискорення документообігу, підвищення ефективності діяльності державних інституцій і забезпечення доступності

суспільно-значущої інформації. Цей процес також формує нові виклики, зокрема щодо захисту персональних даних у кібер-просторі та адаптації законодавства до цифрової реальності. Діджиталізація відкриває можливості для швидкого розвитку, але водночас вимагає осмисленого підходу, щоб забезпечити захист прав і свобод кожного громадянина в новому цифровому світі.

Початок пандемії COVID-19, який вразив світ у 2020 р., значно прискорив впровадження діджиталізації в судочинство України. Зокрема, відмітною подією було введення карантинних обмежень та переходу до роботи в онлайн-режимі. Це стало важливим поштовхом для розвитку електронного судочинства. Державна судова адміністрація України визначила електронне судочинство як пріоритетний напрям діяльності для забезпечення безпеки та безперервності судового процесу під час пандемії. Згідно із започаткованими заходами, суди змогли здійснювати судові засідання в режимі відеоконференції, адвокати та сторони справ отримали можливість подавати документи в електронній формі [1].

Налагодження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС) стало ще одним кроком на шляху цифрової трансформації. У квітні 2021 р. Верховна Рада України внесла зміни до національного законодавства щодо забезпечення поетапного впровадження вказаної системи [2], а 17 серпня 2021 р. Вища рада правосуддя затвердила відповідне Положення, яке визначило порядок функціонування окремих підсистем ЄСІТС, включаючи Електронний кабінет, Електронний суд та підсистему відеоконференцзв'язку [3].

ЄСІТС – це інструмент, який надає користувачам можливість реєстрації електронних кабінетів, призначених для адвокатів, нотаріусів, приватних виконавців, судових експертів, державних органів та органів місцевого самоврядування, а також суб'єктів господарювання державного та комунального секторів економіки. Підсистема "Електронний суд" дозволяє користувачам вчиняти процесуальні дії в електронній формі, такі як подання, реєстрація, надсилання заяв, клопотань, електронних доказів та інших документів.

Наприкінці вересня 2021 р. було запущено мобільний додаток eСуд, призначений для користування електронним судочинством через смартфон [4, с. 18]. Протягом 2021 р. 28 688 користувачів завантажили та почали використовувати додаток. Підсистема відеоконференцзв'язку забезпечує учасникам справи можливість участі у судових засіданнях в режимі відеоконференції. З початку її функціонування зареєстровано 10 097 нових користувачів, а загальна кількість відеоконференцій за 2021 р. склала 152 915. Незважаючи на позитивні аспекти впровадження ЄСІТС, виникають складнощі, пов'язані з матеріально-технічним

забезпеченням, відсутністю стабільного доступу до Інтернету, недовірою працівників суду та загрозами хакерських атак.

Станом на сьогодні розвиток діджиталізації в системі національного судочинства залишається не менш важливим питанням, оскільки в умовах воєнного стану виникає об'єктивна необхідність проведення судових заходів онлайн. Зокрема, це сприятиме підвищенню рівня безпекових параметрів судового процесу та допоможе покращити динаміку розгляду справ в цілому.

В умовах воєнного стану діджиталізація стає ключовою складовою функціонування швидкого та доступного правосуддя. Використання цифрових технологій дозволяє оптимізувати судові процедури, забезпечуючи їх ефективність та надійність у реальному часі, навіть у складних умовах воєнного конфлікту.

Отже, на даний час діджиталізація судочинства виявляється надзвичайно важливою. Використання цифрових технологій дозволяє забезпечити швидкий та безпечний доступ до юридичних послуг, навіть в умовах виникнення кризових ситуацій. Електронні системи можуть сприяти оперативнішій обробці судових справ, забезпечуючи невідкладний доступ до правосуддя для громадян у воєнний період. Крім того, це може підвищити рівень безпеки та забезпечити ефективний обмін інформацією між сторонами, зменшуючи можливість правових конфліктів під час дії воєнного стану.

Література:

1. Ніколайчук С. В. Електронне судочинство в Україні: проблеми і перспективи. Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: "Юридичні науки". 2022. № 11. URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2022-11-8393>.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: Закон України від 27.04.2021 р. № 1416-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1416-20#Text>
3. Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: затв. Рішенням Вищої ради правосуддя 17.08.2021 р. № 1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text>
4. Рабко Т. Електронне судочинство. Сучасні виклики та реалії. Київ: Вища школа адвокатури НААУ, 2024. URL: <http://tinyurl.com/mryh6tmt>

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ЮРИДИЧНОМУ ПИСЬМІ

Гафич Іван Іванович

доктор філософії зі спеціальності Право (PhD),

асистент кафедри Національного юридичного

університету імені Ярослава Мудрого

ORCID: 0000-0001-7520-6538

Інтернет-адреса публікації на сайті:

https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=4007

У сучасному світі технології набирають стрімких обертів і проникають у всі сфери життя, включаючи юридичну практику. Інноваційні технології змінюють підходи до юридичного письма, роблячи його більш ефективним, автоматизованим. Метою даного дослідження є розгляд перспектив та викликів, пов'язаних з використанням інноваційних технологій у юридичному письмі.

Одним з головних векторів розвитку інноваційних технологій є автоматизація процесів. Використання програмного забезпечення для автоматичного складання юридичних документів, таких як шаблони договорів та позовних заяв, дозволяє значно зменшити час на підготовку документів та підвищити їх якість. Яскравим прикладом слугує, платформа LegalZoom, яка пропонує автоматизовані шаблони для різних юридичних документів, що дозволяє користувачам швидко створювати необхідні документи без залучення юристів.

До того ж, завдяки постійному розвитку обчислювальних потужностей, алгоритмів та методів навчання, юристи дедалі частіше використовують в своїй роботі штучний інтелект (далі-ШІ). Адже, ШІ має здатність аналізувати великі обсяги правової інформації та надавати рекомендації щодо складання юридичних документів, пропонувати шляхи вирішення складних кейсів. Наприклад, система ROSS Intelligence використовує ШІ для аналізу юридичних текстів та надання рекомендацій юристам. Це дозволяє зменшити час на дослідження та підвищити точність юридичних документів.

Що ж стосується українського досвіду використання ШІ, то нещодавно українським суддям було дозволено використовувати ШІ під час підготовки судових рішень. Пропонується у новій редакції Кодексу суддівської етики, вказати, що суддя може використовувати технології штучного інтелекту, якщо це не впливає на його незалежність та неупередженість, не стосується оцінки доказів і процесу ухвалення рішень та не порушує вимог законодавства.

Таким чином, українські судді зможуть застосовувати програми зі штучним інтелектом для підготовки судових рішень, пошуку релевантної судової практики та аналізу необхідної інформації [1].

Безперечно грамотне, структурне та юридично правильне написання текстів неодмінно мають використовуватися юристами, проте, варто відзначити важливість хмарних технологій для зберігання та обміну юридичними документами. Дане «ноу-хау» дозволяє юристам мати доступ до документів з будь-якого місця та у будь-який час, що підвищує їх мобільність. Прикладом слугує, канадська платформа Clio, що пропонує хмарне зберігання юристам для ефективної організації своєї роботи та співпраці з колегами.

Варто відзначити й українські програмні забезпечення, що тільки починають завойовувати прихильність користувачів. Український Dataisland розроблена Neural Innovations, пропонує віртуального помічника для роботи з великими обсягами даних, що є надзвичайно корисним для юристів. Використання Dataisland дозволить юристам ефективніше аналізувати інформацію, знаходити релевантні прецеденти та готувати юридичні документи. До того ж, на відміну від вищезазначених програмних забезпечень Dataisland має на меті інтеграцію в систему власника з створенням індивідуального інтерфейсу та наповнення.

Однак, використання інноваційних технологій у юридичному письмі супроводжується низкою викликів. Одним з них є правові та етичні аспекти. Необхідно адаптувати законодавство до нових технологій та визначити правовий статус документів, створених за допомогою ШІ. У багатьох країнах законодавство ще не передбачає використання ШІ для складання юридичних документів, що створює правову невизначеність. Проте, думки щодо впровадження ШІ в роботу юристів почали зароджуватися у Флориді. Після скандалу, коли нью-йоркські адвокати використали вигадані прецеденти, створені ChatGPT, деякі судді заявили про необхідність розкривати факт використання штучного інтелекту в юридичній роботі. У відповідь на це Колегія адвокатів Флориди готує консультативний висновок щодо використання штучного інтелекту в адвокатській діяльності. Комітет з професійної етики Колегії має розробити Правила використання штучного інтелекту, зокрема таких продуктів, як ChatGPT від OpenAI, Google Bard та Bing від Microsoft [2].

Існують приклади успішного використання інноваційних технологій у юридичних компаніях. Провідна міжнародна юридична фірма Baker McKenzie використовує ШІ для аналізу контрактів. Наразі компанія констатує, що це суттєво дозволило зменшити час на аналіз контрактів та підвищити точність виявлення ризиків. До того ж, компанія разом із клієнтами тестує індивідуальні моделі та спеціальні робочі процеси на основі штучного інтелекту [3].

На основі викладеного, можна зробити висновок, що інноваційні технології мають великий потенціал для покращення процесу юридичного письма, роблячи його більш доступним. Однак, для успішного впровадження цих технологій необхідно подолати ряд викликів. Перш за все, потрібно оновити законодавчу базу, щоб врахувати нові технологічні можливості та забезпечити їх правове регулювання. Також важливо забезпечити надійний захист даних, щоб гарантувати безпеку та конфіденційність інформації, яка обробляється, створюється за допомогою нових технологій. Крім того, необхідно вирішити етичні питання, розробивши стандарти та правила використання технологій, щоб уникнути зловживань та забезпечити доброчесність у правовій сфері. Інвестиції у навчання юристів новим технологіям є ще одним важливим аспектом, оскільки це дозволить їм ефективно використовувати ці технології у своїй роботі. Нарешті, постійний діалог між технологічними компаніями та юридичною спільнотою сприятиме обміну думками та досвідом, що допоможе гармонійно впроваджувати інновації. Таким чином, впровадження інноваційних технологій у юридичне письмо значно покращить якість надання правових послуг, за умови належного вирішення супутніх викликів.

Список використаних джерел:

1. Суддям дозволять використовувати штучний інтелект під час підготовки судових рішень [Електронний ресурс]. – 2024. – Режим доступу до ресурсу: <https://sud.ua/uk/news/publication/310172-sudyam-razreshat-ispolzovat-iskusstvennyy-intellekt-pri-podgotovke-sudebnykh-resheniy>.
2. Використання штучного інтелекту адвокатами врегулюють у США [Електронний ресурс] // НААУ. – 2024. – Режим доступу до ресурсу: <https://unba.org.ua/news/8456-vikoristannya-shtuchnogo-intelektu-advokatami-vregulyuyut-u-ssha-gotuyut-sya-pravila.html>.
3. Baker McKenzie [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.bakermckenzie.com/en/expertise/practices/artificial-intelligence>.

**Конституційне право. Конституційне процесуальне право.
Адміністративне право. Адміністративне процесуальне право.
Митне та податкове право. Міжнародне право. Муніципальне право**

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗВИЧАЙ ЯК ДЖЕРЕЛО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

*Веремей Каріна Олегівна
студентка 2-го курсу перший (бакалаврський)
рівень вищої освіти, спеціальність 081 Право,
Державний торговельно-економічний
університет, м. Київ, Україна*

Інтернет-адреса публікації на сайті:
https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3991

Міжнародне право регулює відносини між державами та іншими суб'єктами міжнародного права. Одним із основних джерел міжнародного права є звичай, який формує основу для багатьох міжнародних норм і стандартів. В сучасному міжнародному праві звичай залишається важливим джерелом міжнародного права, особливо у сферах, де відсутні міжнародні договори. У світі, що постійно змінюється, звичай надає гнучкість і адаптивність міжнародному праву.

Міжнародно-правовий звичай – це сформоване в практиці неписане правило поведінки, за яким суб'єкти міжнародного права визнають юридично обов'язкову силу. У формуванні звичаю виділяються два елементи: об'єктивний – співпадаюча практика держав і суб'єктивний – визнання суб'єктами міжнародного права за правилом, сформованим в результаті такої практики, юридично обов'язкової сили (*opinio juris sive necessitatis*) [1, с. 72].

У контексті міжнародного права звичай виступає як правова норма, що виникла в результаті тривалої і повторюваної практики держав, які вважають таку практику юридично обов'язковою. Це правила, які виникли в результаті тривалої взаємодії між державами.

Саме під міжнародно-правовим звичаєм слід розуміти поведінку суб'єктів міжнародного права, яка встановлюється шляхом її тривалого та одноманітного застосування на міжнародному рівні. Міжнародний звичай у ст. 38 Статуту Міжнародного суду ООН визначений як «доказ загальної практики, визнаної в якості правової норми» [2]. Міжнародний звичай формується протягом тривалого часу на основі регулярного і

одноманітного застосування певних норм поведінки державами, які вважають ці норми обов'язковими.

Також існує важливе розмежування між міжнародним звичаєм та іншими джерелами міжнародного права, зокрема договорами. Звичай не має чіткої письмової форми, як це притаманне, наприклад, міжнародним договорам, і він не є результатом певних переговорів між державами. Його становлення базується на фактичній поведінці держав у різних ситуаціях, що відображає волю міжнародного співтовариства.

Загалом міжнародні договори та міжнародний звичай звісно є взаємопов'язаними джерелами міжнародного права. Договори часто відображають норми, що вже утвердилися в міжнародній практиці. Проте, незважаючи на цей тісний зв'язок, міжнародний звичай існує як самостійне джерело права. Твердження про пріоритет міжнародних договорів над міжнародним звичаєм є спірним. Практика міжнародних судів свідчить про рівнозначне застосування обох джерел. Більш того, міжнародний звичай, завдяки своїй гнучкості, здатний швидше адаптуватися до змін у міжнародних відносинах. На відміну від договорів, міжнародний звичай має універсальний характер і поширюється на всіх суб'єктів міжнародного права.

Звісно у зв'язку з неписаною формою звичаю виникає питання його відмінності від усних міжнародних договорів, адже вони мають певну подібність у методі створення й у формі вираження. Проте в міжнародній практиці усні договори виконують допоміжні функції, тобто не вирішують принципові питання міжнародної політики, і кількість учасників таких договорів обмежена [3, с. 164].

Тому, як висновок, можна сказати, що міжнародний звичай – це особливий вид правового звичаю, що характеризується специфічним суб'єктним складом, сферою дії та порядком формування. Він відрізняється від внутрішньодержавного звичаю саме через міжнародний характер відносин, які він регулює. Звичай є одним з найдавніших і найстабільніших джерел міжнародного права, який продовжує активно використовуватися для врегулювання різноманітних питань міжнародних відносин, особливо в тих сферах, де міжнародні договори не є достатньо ефективними.

Література:

1. Гончар Л. В. Міжнародно-правовий звичай як джерело міжнародного права. Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П. Є. Казанського : матер. третьої міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 2-3

листопада 2012 р.) / відп. за випуск М. І. Пашковський ; НУ «ОЮА». Одеса : Фенікс, 2012. С. 71-74.

2. Статут ООН. Видано Департаментом громадської інформації ООН Київ. Україна. 2008. URL: <http://www.un.org>

3. Щокін Ю. В. Міжнародно-правовий звичай крізь призму теорії «мовчазної» угоди. *Вісн. Акад. прав. наук України*. 2006. № 3 (46). С. 162-165.

ПЕРЕКВАЛІФІКАЦІЯ СУДОМ ДІЯННЯ ОСОБИ, ПРИ РОЗГЛЯДІ СПРАВ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

*Гречанівська Вікторія Володимирівна
здобувачка вищої освіти СО Магістр
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

*Науковий керівник: Краковська Анжеліка Євгеніївна
кандидат юридичних наук, доцент кафедри господарського
та адміністративного права юридичного факультету
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

Інтернет-адреса публікації на сайті:

https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3994

На сьогодні є велика кількість правових проблем, вирішення яких можливе шляхом прийняття нових або внесення змін до чинних нормативно-правових актів. Дане явище є поширеним, з огляду на те, що для законодавця досить складно охопити усі аспекти правовідносин, при цьому не перетворюючи норму права на занадто громіздку конструкцію.

У зв'язку з цим, хотілося б звернути увагу на питання перекваліфікації діяння особи суддею при розгляді справ про адміністративні правопорушення. Варто зауважити, що поняття «перекваліфікація» науковці розглядають крізь призму саме кримінального процесу, що пов'язано з відсутністю в Кодексі України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) норми, яка б регулювала дані відносини. Зміна кваліфікації (перекваліфікація) – зміна кримінально-правової оцінки вчиненого діяння (поведінки особи) шляхом заміни чи зміни (уточнення) кримінально-правової норми, що підлягає застосуванню, повністю або частково [1, с. 333].

Однак, необхідність зміни правової кваліфікації дій особи виникає не лише у кримінальних провадженнях, а й при розгляді справ про

адміністративні правопорушення. Поширеними є випадки, коли, при складанні протоколу про адміністративне правопорушення, особами допускається неправильне застосування норм матеріального права, наприклад, невірно зазначається частина статті КУпАП.

На нашу думку, така ситуація є неприпустимою і потрібно доповнити КУпАП статтею такого змісту: «З метою ухвалення справедливого судового рішення та захисту прав людини і її основоположних свобод суд має право змінити правову кваліфікацію адміністративного правопорушення, якщо це покращує становище особи, стосовно якої здійснюється провадження».

По-перше, припис статті 19 Конституції України, який неодноразово тлумачився Конституційним Судом України, унеможлиблює інший спосіб діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, ніж на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України, тісно переплітається із таким приписом, що саме права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави [2]. Тобто, діяльність суду, серед іншого, спрямовується на забезпечення рівності сторін, захисту прав та свобод людини і громадянина. Однак, помилкова кваліфікація дій особи за невірною статтею чи частиною статті КУпАП можуть призвести до того, що остання буде нести надмірний тягар відповідальності, лише через неправильне застосування норми права службовою особою. А це, у свою чергу, матиме наслідком порушення прав та свобод людини.

По-друге, доповнення КУпАП даною нормою дозволить суддям перекваліфікувати діяння лише на менш тяжкі, тобто ні в якому разі не погіршуючи становище особи, та не перебираючи на себе функції обвинувача. Метою внесення змін до КУпАП є не нашкодити людині, а навпаки уникнути порушення її прав.

По-третє, внесення таких змін не буде суперечити практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Даний суд неодноразово вказував, що з огляду на каральну мету стягнення, провадження у справах про адміністративне правопорушення є кримінальним для цілей застосування Конвенції (рішення у справі «Надточій проти України» від 15 травня 2008 року, рішення у справі «Лучанінова проти України» від 09 червня 2011 року). Більше того, українські суди у своїй практиці неодноразово перекваліфіковували діяння особи при розгляді справ про адміністративні правопорушення, зокрема, посилаючись на практику ЄСПЛ та використовуючи частину 3 статті 337 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України).

Яскравим прикладом такої ситуації є справа № 137/1122/21, яка розглядалася Літинським районним судом Вінницької області. На особу було складено протокол про адміністративне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 130 КУпАП (повторне протягом року керування транспортними засобами особами в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння). Однак, під час судового розгляду з'ясувалося, що діяння викладеного у протоколі порушення відповідає кваліфікації за ч. 1 ст. 130 КУпАП, тобто працівником поліції була невірно зазначена частина статті 130 КУпАП. У зв'язку з цим, суд дійшов висновку, що у даному випадку можливо перекваліфікувати дії особи з частини 2 на частину 1 статті 130 КУпАП [3].

Вподальшому дану постанову було оскаржено до Вінницького апеляційного суду. Скаржник вказував, що суд не вправі перекваліфікувати діяння особи і, що ухваливши таке рішення, судовий орган перебрав на себе функції обвинувача. Однак, суд апеляційної інстанції з мотивами апеляційної скарги не погодився і залишив у силі постанову Літинського районного суду, вказавши, що в даному випадку зміна кваліфікації з частини 2 на частину 1 статті 130 КУпАП є законною, не виходить за межі висунутого обвинувачення та не погіршує становище особи, яка притягається до адміністративної відповідальності [4].

Отже, з метою заповнення прогалини в українському законодавстві та для кращого захисту прав та інтересів людини і громадянина, пропонуємо доповнити КУпАП статтею, яка б дозволила суддям перекваліфікувати діяння особи, при розгляді справ про адміністративні правопорушення.

Список використаних джерел:

1. Ус О. В. Теорія та практика кримінально-правової кваліфікації: конспект лекцій. 2018. 368 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/13956/1/Lekcii_2018.pdf.
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 1, пункту 2 частини першої статті 4, частини першої, абзаців першого, другого частини другої статті 5, абзаців другого, третього, четвертого, п'ятого, тридцять дев'ятого, сорокового частини третьої, частини шостої статті 8 Закону України «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг» (справа про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики

та комунальних послуг) від 13.06.2019 № 5-р/2019 у справі №1-17/2018(5133/16). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-19#Text>.

3. Рішення Літинського районного суду Вінницької області від 24.11.2021 у справі № 137/1122/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101373756>.

4. Постанова Вінницького апеляційного суду від 28.12.2021 у справі № 137/1122/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102322886>.

СВІТОГЛЯДНЕ ТА МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ В СПРАВІ ПРО ПОДАТКОВУ ЗАСТАВУ

Дутчак Антон Ігорович

аспірант I року навчання кафедри публічного права,

Чернівецький національний університет

імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна

ORCID: 0009-0006-6247-9733

Науковий керівник: Пацурківський Петро Станіславович

доктор юридичних наук, професор,

Чернівецький національний університет

імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна

Інтернет-адреса публікації на сайті:

https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3992

Вступ. Новітні вітчизняні дослідження права безальтернативно відносять його до антропосоціокультурних явищ, яким атрибутивно властиві процесуальна природа та зумовлена нею юридична невизначеність [1, С. 172-183]. Не є винятком з цього ряду, як доводять відомі філософи права Р. О. Гаврилюк та П. С. Пацурківський, і податкове право [2; 3; 4]. Регулювання податкових відносин виключно податковим законодавством спроможне тільки незначно зменшити міру цієї невизначеності. З метою досягнення більшої міри юридичної визначеності зазвичай застосовують у якості додаткових інструментів судові рішення, зокрема, рішення Конституційного Суду України (далі КСУ). Особливо важливими серед них є рішення КСУ, у яких піддаються спеціальному аналізу питання юридичної визначеності законів України чи їх окремих положень. Як засвідчує спеціальний аналіз цих рішень у науковій літературі, вони зазвичай поділяються на формально-догматичні,

у яких з'ясовується текстуальна відповідність положень вітчизняного законодавства Конституції України [1, С. 62] та ті, що обґрунтовані з позицій парадигмальної матриці ціннісного підходу [1, С. 62-65]. Саме останнім належить особлива роль у вдосконаленні правового регулювання відповідних суспільних відносин у нових історичних умовах, передусім в умовах воєнного стану.

Яскравим прикладом актів КСУ другого із вище окреслених типів є його рішення №2-рп/2005 від 24.03.2005 р у справі №1-9/2005 (справа про податкову заставу). Хоча з часу його ухвалення збігло майже два десятиліття, воно не втратило ні світоглядної, ні методологічної актуальності та продовжує залишатися одним з важливих правових інструментів досягнення юридичної визначеності податкових та інших суспільних відносин. Водночас на відміну від більшості рішень КСУ цього ряду, які ґрунтовно аналізувалися вченими [5, С. 40; 6; 7], рішення КСУ у справі про податкову заставу продовжує залишатися недостатньо осмисленим науковцями, особливо його концептуальний потенціал.

Метою дослідження є з'ясування світоглядного та методологічного значення рішення КСУ в справі про податкову заставу як інструменту збільшення юридичної визначеності податкового права України.

Методологічною основою дослідження є антропосоціокультурний підхід, головно його аксіологічний та системний методи.

Виклад основних результатів дослідження. Підставою для розгляду КСУ вищезазначеної справи стала наявність спору, за визначенням самого Суду, «щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 1.17 ст. 1, ст. 8 Закону України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами»» (далі – Закон) [8]. Народні депутати України, які ініціювали розгляд цього питання КСУ, у своєму конституційному поданні обґрунтували, що положення ст. 8 Закону ставлять в нерівне становище суб'єктів господарювання різних форм власності, оскільки вони надають податковому органу повноваження запроваджувати *податкову заставу на всі активи платника податків*, що суперечить ч. 4 ст. 13 Конституції України, згідно якої держава забезпечує захист всіх суб'єктів права власності та господарювання, причому всі суб'єкти права власності рівні перед законом [8].

Автори конституційного подання, оспороюючи абзац третій п. 8.1, а також підпункт 8.2.2 п. 8.2 ст. 8 Закону у частині виникнення права податкової застави без його письмового оформлення і поширення цього права на всі види активів платника податків, стверджували, що цим самим «податковому органу надається право автоматично, без надання

можливості суб'єкту господарювання скористатися конституційним правом на оскарження рішень податкового органу в суді... застосовувати право податкової застави» [8]. На їх думку, положення підпунктів 8.6.1, 8.6.2 п 8.6 ст. 8 Закону суперечить положенням ст. 41 і ст. 42 Конституції України, оскільки вони «обмежують права юридичних і фізичних осіб щодо володіння, користування, розпорядження своєю власністю та право займатися підприємницькою діяльністю» [8].

Всебічно проаналізувавши порушені в конституційному поданні народних депутатів України питання зі світоглядних і методологічних позицій антропосоціокультурного ціннісного підходу, КСУ відзначив, що «інститут податкової застави є одним із законних способів забезпечення належної сплати податків і зборів їх платником і що він в принципі не суперечить вимогам статей 13, 41, 42 Основного Закону» [8].

Водночас КСУ звернув увагу, що вітчизняний законодавець визначив підставою виникнення права податкової застави «неподання або несвоєчасне подання платником податків податкової декларації» [8]. Тим самим він фактично прирівняв неподання чи несвоєчасне подання податкової декларації до несплати податкового зобов'язання, що насправді є різними явищами. КСУ резюмував, що неподання або несвоєчасне подання податкової декларації «ще не свідчить про існування податкового зобов'язання у платника податків, а тим більше про виникнення [у нього] податкового боргу» [8] та у зв'язку з цим визнав «таким, що не відповідає Основному Закону України, положення абзацу другого підпункту 8.2.1 п. 8.2 статті 8 Закону» [8].

Аналізуючи положення підпункту 8.2.2 п. 8.2 ст. 8 Закону, а також вітчизняну практику його застосування, КСУ звернув увагу, що «право податкової застави поширюється практично на всі види активів платника податків. При цьому не враховується адекватність суми податкового зобов'язання чи податкового боргу з розміром заставлених активів платника податків» [8], що порушує принцип пропорційності та конституційну вимогу справедливості. На думку КСУ, виходячи із загальних принципів права, розмір податкової застави повинен відповідати сумі податкового зобов'язання платника податків. З огляду на вищезазначене КСУ визнав неконституційним положення підпункту 8.2.2 п. 8.2 ст. 8 Закону. Принагідно КСУ наголосив, що належне забезпечення надходжень до державного бюджету та цільових державних фондів від платників податків і зборів повинно здійснюватися в тім числі і шляхом запровадження податкової застави на активи відповідних платників податків та зборів, але в такому розмірі, який забезпечував би гарантоване

відшкодування державі несплачених податків в повному обсязі, проте не був би надмірним [8].

Звертає на себе увагу та обставина, що у справі про податкову заставу всі рішення КСУ, а також його попередні узагальнення, оціночні положення та висновки були обґрунтовані ним у межах парадигмальної матриці ціннісного підходу Суду до здійснення покладених на нього Конституцією України та спеціальним Законом повноважень.

Висновки. Рішення Конституційного суду України в справі про податкову заставу є одним із перших, що стосується розуміння і тлумачення Судом принципу юридичної визначеності у сфері податкового права та безумовно пілотним щодо тлумачення КСУ у ньому принципі правової певності зі світоглядних та методологічних позицій антропосоціокультурного підходу. Цей підхід дозволяє КСУ не просто текстуально порівняти оспорюваний закон держави чи його окремі положення на відповідність їх позитивному праву Конституції України, а розкрити задум вітчизняного конституцієдавця, його ціннісні імперативи та пріоритети, збагнути податкове право як систему, ключовою метою якої є забезпечення фіскальної достатності Державного бюджету України. Він відповідає засадничим концептуальним підходом органів конституційної юрисдикції більшості держав-членів ЄС.

Література:

1. Пацурківський Петро Петрович. Мій погляд на право. Збірник наукових праць. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 281 с.
2. Гаврилюк Руслана Олександрівна. Природа податкового права: антропосоціокультурний підхід: монографія. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2014. 636 с.
3. Гаврилюк Руслана, Пацурківський Петро. Воєнна матриця податкового права України. *Право України*. 2023. № 4. С. 106-123.
4. Гаврилюк Р. О., Пацурківський П. С. Дискусійні питання юридичної визначеності податкового права України в умовах воєнного стану. *Юридична Україна*. 2023. № 10. С. 22-30.
5. Савчин М., Марчук Р. Принцип правової визначеності у діяльності Конституційного Суду України. *Вибори та демократія*. 2008. № 4.
6. Гультай М., Кияниця І. Правова визначеність у рішеннях Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2012. № 5. С. 83-93.
7. Смокович М. І. Принцип правової визначеності в адміністративному судочинстві: окремі теоретичні засади та практичне застосування. *Вісник Конституційного Суду України*. 2012. № 5. С. 123-125.

8. Рішенням Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 1.17 статті 1, статті 8 Закону України “Про порядок погашення зобов’язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами” (справа про податкову заставу) від 24.03.2005 р. N 2-рп/2005 (v002p710-05) у справі N 1-9/2005. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/513>

**НЕОБХІДНІСТЬ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ПРИПИНЕННЯ ПОДАТКОВОЇ
ЗАСТАВИ: КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПОСТАНОВИ
ВС У СПРАВІ №344/3333/23 ВІД 03.07.2024 Р.,
ПРОВАДЖЕННЯ №61-1662СВ24**

Дутчак Остап Ігорович
аспірант II року навчання кафедри публічного права,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
ORCID: 0009-0009-5375-1469

Науковий керівник: Пацурківський Петро Станіславович
доктор юридичних наук, професор,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

Інтернет-адреса публікації на сайті:
https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3997

Вступ. Застава належить до одного з найдавніших та найбільш довершених винаходів людської цивілізації. Вона була досить поширеною ще у народів Античної цивілізації, а уже у Давньоримській державі набула класичних форм зрілості, які майже без змін імплементовані сучасними розвинутими суспільствами, в тім числі й Україною. У ст. 1 «Поняття застави» Закону України «Про заставу» міститься родове визначення застави – «це спосіб забезпечення зобов’язань, якщо інше не встановлено законом» [1]. Галузеве законодавство України містить відповідні видові визначення юридичного феномену застави.

До прикладу, у підпункті 14.1.155 пункту 14.1 ст. 14 «Визначення понять» Податкового кодексу України (далі – ПКУ) вітчизняний законодавець дав таке визначення поняття податкової застави – це «спосіб забезпечення сплати платником податків грошового зобов’язання та пені, не сплачених таким платником у строк, визначений цим Кодексом» [2].

При цьому законодавець наголосив, що податкова застава виникає тільки на підставах, встановлених ПКУ. Тут же наведено і його пояснення щодо того, що в разі невиконання платником податків його грошового зобов'язання, забезпеченого податковою заставою, орган стягнення в порядку, визначеному ПКУ, «звертає стягнення на майно такого платника, що є предметом податкової застави» [2].

Правовий режим податкової застави також врегульовано відповідними нормами ПКУ. Зокрема, про нього йдеться у статтях 87, 88, 89, 90, 91, 92 та 93 вищезазначеного Кодексу. При ретельнішому ознайомленні з ними кидаються у вічі багато уточнень, змін та доповнень, внесених у них на підставі узагальнення досвіду правового регулювання податкової застави. Водночас, як засвідчує новітня судова практика, у правовому механізмі податкової застави ще містяться не врегульовані в належній мірі питання. Одне із них ми з'ясували на основі аналізу Постанови Верховного Суду у справі №344/3333/23 від 03.07.2024 р., провадження №61-1662св24 [3].

Виклад основних результатів дослідження. Стисло фабула справи полягає в такому: АТ «Сенс-Банк» (правонаступник АТ «Альфабанк», який був правонаступником «Укрсоцбанку») у лютому 2023 р. звернулося до Івано-Франківського міського суду з позовом до Особа 1, Особа 2 та третьої особи – Державної податкової інспекції в м. Івано-Франківськ Головного управління державної фіскальної служби в Івано-Франківській області (далі ГУ ДПС в Івано-Франківській області), яка не заявила самостійних вимог щодо предмета спору, про скасування (припинення) обтяження у вигляді податкової застави щодо іпотечного майна, набутого «Сенс-Банком» в правомірний спосіб, оскільки наявність вищезазначеного обтяження порушувало майнові права банку як нового законного власника майна. Вищезазначений суд своєю ухвалою від 29.05.2023 р. долучив до участі у справі у якості співвідповідача ГУ ДПС в Івано-Франківській області [3]. Це було зумовлено тим, що у зв'язку з податковою заборгованістю іпотекодавця 19.07.2017 р. виникла податкова застава на це ж його майно.

Позов АТ «Сенс-Банк» було обґрунтовано тим, що «Укрсоцбанк» і Особа 1 16.07.2007 р. уклали договір про надання останній кредиту та іпотечний договір, згідно якого іпотекодавець на забезпечення виконання ним основного зобов'язання передав в іпотеку належну йому на праві власності квартиру загальною площею 55, 9 кв. метра. У зв'язку з невиконанням умов за кредитним договором та великою заборгованістю Особи 1 кредитодавцю позивач розпочав процедуру стягнення на іпотечне майно, яка завершилася 25.09.2021 р. оформленням його права власності

на це майно. Принагідно зазначимо, що як наголосив згодом ВС, процедура набуття банком права власності на спірну квартиру як предмет іпотеки ніким не була оскаржена, а отже є дійсною [3].

Рішенням Івано-Франківського міського суду від 31.10. 2023 р., яке згодом Івано-Франківський апеляційний суд залишив своєю постановою від 10.01. 2024 р. без змін, позов заявника було задоволено, а саме скасовано (припинено) обтяження у вигляді податкової застави на нерухоме майно, належне внаслідок реалізації іпотечних процедур уже на праві власності «Сенс-Банку». У контексті нашого дослідження принципово важливим є той факт, що суд першої інстанції, з висновком якого повністю погодився апеляційний суд, задовольняючи позов «Сенс-Банку», вказав, що податкова застава, згідно ПКУ, поширюється виключно на майно платника податків, в якого виник та наявний непогашений податковий борг. Новий власник майна, яке було спірним, а саме АТ «Сенс-Банк», згідно законодавства України, не несе солідарної відповідальності за сплату податкової заборгованості Особи 1. Більше того, п. 87.7 ст. 87 ПКУ прямо забороняє будь-яку уступку грошового зобов'язання або податкового боргу платника податку третім особам [2].

Звідси, на нашу думку, є достатньо обґрунтованим висновок Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду, який розглядав касаційну скаргу ГУ ДПС в Івано-Франківській області, стосовно того, що «процедура звернення стягнення на майно банку в порядку, визначеному Податковим кодексом України, не може бути реалізована» [3]. Найбільшою родзинкою цього рішення ВС є таке його резюме: «Зазначене (дивіться попереднє речення цього абзацу) є самостійною підставою для скасування (припинення) податкової застави» [3].

Водночас ретельний аналіз ст. 93 ПКУ, яка наводить наразі вичерпний перелік підстав для звільнення майна платника податків з-під податкової застави і належного вилучення останньої з відповідних державних реєстрів (про це йдеться у п. 93.1 вищезазначеної статті) переконує, що вищезазначеної підстави серед них немає. У зв'язку з вищевикладеним пропонуємо доповнити пункт 93.1 ст. 93 ПКУ підпунктом 93.1.7 такого змісту: *«звернення судом стягнення на нерухоме майно платника податків як на предмет раніше оформленої ним у належний спосіб іпотеки»*.

Такий підхід повністю узгоджується з основоположними світоглядними та доктринальними підходами Конституції України, її засадничими цінностями. Зокрема, у її ст. 13 зазначається, що: «Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання,

соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом» [4]. Згідно зі статтею 328 Цивільного кодексу України, право власності набувається на підставах, які не заборонені законом, втім числі із правочинів. ЦК України постулює, що право власності вважається набутим правомірно, якщо інше прямо не слідує із закону чи незаконність набуття права власності або необґрунтованість активів, що перебувають у власності, не встановлені судом [5].

Вищезазначене нами доповнення до ПКУ сприятиме більшій визначеності податкового права України, що цілком узгоджується із його засадничими принципами справедливості та розумності. Як зазначають автори спеціальних наукових досліджень, необхідність дотримання цих принципів податкового права в умовах воєнного стану, набула безальтернативного характеру [6, С. 162-171; 7; 8].

Висновки. Аналіз судової практики України в умовах воєнного стану переконує, що особливо чутливими для суспільства є питання правозастосування, втім числі й у сфері відносин власності та податкових відносин, пов'язані з неухильним дотриманням суб'єктами правовідносин вимог правомірності, справедливості і розумності. Як засвідчив концептуальний аналіз постановив Верховного Суду у справі №344/3333/23 від 03.07.2024 р. провадження №61-1662св23, існує нагальна потреба вдосконалення правового регулювання відносин припинення податкової застави щодо нерухомого майна у зв'язку зі зверненням судом стягнення на нього як на предмет іпотеки. У зв'язку з вищевикладеним пропонуємо доповнити пункт 93.1 ст. 93 Податкового кодексу України підпунктом 93.1.7 такого змісту: «звернення судом стягнення на нерухоме майно платника податків як на предмет раніше оформленої ним у належний спосіб іпотеки».

Література:

1. Про заставу. Закон України від 02.10.1992 № 2654-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2654-12#Text>
2. Податковий кодекс України. Закон, Кодекс від 02.12.2010 № 2755-VI в редакції від 01.09.2024, підстава – 3553-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
3. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду Першої судової палати Касаційного цивільного суду у справі №344/3333/23 від 03.07.2024 р., провадження №61-1662св24. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=120313748&red=1000031e01a8fa9ffba77b8e117623c654dd91&d=5>

4. Конституція України. Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР в редакції від 01.01.2020, підстава – 27-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Цивільний кодекс України. Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-ІV. Редакція від 03.09.2024, підстава – 3257-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
6. Пацурківський Петро Петрович. Мій погляд на право. Збірник наукових праць. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 281 с.
7. Гаврилюк Руслана, Пацурківський Петро. Воєнна матриця податкового права України. Право України. 2023. №4. С. 106-123.
8. Гаврилюк Р. О., Пацурківський П. С. Дискусійні питання юридичної визначеності податкового права України в умовах воєнного стану. Юридична Україна. 2023. № 10. С. 22-30.

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ: ПЕРЕВАГИ Й ВИКЛИКИ

*Карнаух Олена Анатоліївна
студентка 2 курсу, 8 групи факультету юстиції,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого*

*Науковий керівник: Битяк Оксана Василівна
докторка філософії у галузі права,
асистентка кафедри адміністративного права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого*

Інтернет-адреса публікації на сайті:
https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=4005

Правовий режим воєнного стану й пов'язані з ним безпекові обмеження поставили на порядок денний необхідність узгодження офіційної політики з основними аспектами концепції соціально-орієнтованої держави, відповідно до якої спрощення механізму надання адміністративних послуг і, як наслідок, посилення їхньої доступності визнається основним вектором урядового курсу. Фактично цифровізація – продукт плідної взаємодії людських і технологічних ресурсів, необхідний для забезпечення населення адміністративними послугами в електронній формі з дотриманням принципів рівності, прозорості, відкритості й поліфункціональності.

Правове регулювання трансформаційних процесів, спрямованих на реалізацію комплексної цифровізаційної політики, ґрунтується здебільшого на Законі України «Про адміністративні послуги» (далі – Закон). Згідно з частиною 1 статті 9 Закону, адміністративні послуги в електронній формі надаються з використанням Єдиного державного вебпорталу електронних послуг, у тому числі через інтегровані з ним інформаційні системи державних органів та органів місцевого самоврядування [1]. Положення про Єдиний державний вебпортал електронних послуг (далі – Положення) розкриває ключові питання функціонування Порталу Дія (далі – Портал): мету, функціональні можливості, зміст викладеної інформації та порядок її внесення тощо. Пункт 5 Положення закріплює основні завдання Порталу, до яких належить, зокрема, надання електронних публічних послуг, ведення автоматизованих та інформаційно-комунікаційних систем, забезпечення автоматизації та цифровізації процесів, пов'язаних із виконанням посадових обов'язків, та обміном інформацією між посадовими особами та працівниками державних органів [2]. Отримання адміністративних послуг в електронній формі можливе також за допомогою офіційних веб-сайтів ЦНАПів. Особливістю отримання таких послуг онлайн є необхідність використання кваліфікованого електронного підпису.

Позитивні аспекти впровадження цифровізації не обмежуються лише спрощенням комунікації з органами державної влади й місцевого самоврядування. До них також можна віднести:

- 1) гарантування рівних умов ведення бізнесу за рахунок автоматизації й оцифрування процесу отримання дозволів і ліцензій;
- 2) зменшення випадків корупційних правопорушень у сфері надання адміністративних послуг;
- 3) оптимізація робочих процесів та мінімізація витрат на створення друкованих зразків документів, обслуговування та безпеку локальних серверних платформ (для органів місцевого самоврядування), оплати праці фахівців.

Варто зазначити, що впровадження інновацій у звичний, злагоджений (хоча й часом архаїчний) механізм функціонування суспільних відносин завжди супроводжується певними негативними рисами. До основних недоліків реалізації цифровізаційної політики, на наш погляд, належать наступні.

1. «Цифрова нерівність», тобто наявність суттєвих складнощів у забезпеченні рівного доступу всіх громадян до електронних систем надання адміністративних послуг.

Зокрема, незважаючи на впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у ключові сфери суспільного життя, невирішеною лишається проблема відсутності швидкісного інтернету у деяких населених пунктах та низької медіаграмотності населення, оскільки відповідно до відомостей, наведених у дослідженнях Міністерства юстиції України, станом на 2021 рік 47,8% громадян віком від 18 до 70 років володіли цифровими навичками на рівні, нижчому за базовий, а 11,2% взагалі не мали таких навичок.

2. Відсутність злагодженої взаємодії державних систем, що призводить до посилення бюрократизму й зменшення ефективності адміністративних процесів.

3. Поширення кіберзлочинності й відносна надійність наявних механізмів захисту ідентифікаційних даних фізичних та юридичних осіб в інформаційних системах органів державної влади.

4. Обмеженість процедури отримання певних послуг в електронному форматі, пов'язана, зокрема, з технічною недосконалістю (або й узагалі відсутністю) офіційних веб-сайтів у деяких ЦНАПів, публікацією для ознайомлення лише узагальненої інформації про послугу.

5. Недостатня врегульованість юридичного аспекту цифровізації адміністративних послуг (зокрема, невизначеність питання легітимізації електронної форми заяви, що заповнюється безпосередньо на офіційних веб-сайтах ЦНАПів чи інших установ).

Отже, цифровізація адміністративних послуг в Україні є складним процесом, який спрямований на спрощення процедури їх надання за допомогою інформаційних технологій. При цьому, провадження таких інновацій в основні сфери суспільних відносин містить як позитивні, так і негативні аспекти. Ми розглянули лише окремі з них, втім виклики, з якими стикнулися українці на шляху до цифрової трансформації, потребують детального розгляду з метою подальшого їх усунення.

Література:

1. Про адміністративні послуги : Закон України від 6 вересня 2012 р. № 5203-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text> (дата звернення: 06.11.2024).
2. Положення про Єдиний державний вебпортал електронних послуг: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2019 р. № 1137. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1137-2019-%D0%BF#n15> (дата звернення: 06.11.2024).

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

*Молчанова Олександра Іванівна
студентка 2 курсу факультету юстиції
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

*Науковий керівник: Битяк Оксана Василівна
докторка філософії у галузі права,
асистентка кафедри адміністративного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

Інтернет-адреса публікації на сайті:

https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=4010

Розвиток штучного інтелекту (далі – ШІ) є важливою складовою сучасної науково-технічної та економічної політики багатьох держав, адже відкриває нові можливості для підвищення ефективності в різних сферах, включаючи державне управління, і Україна не є винятком.

Саме тому, у контексті глобальної конкуренції, Україна прагне бути здатною адаптуватися до будь-яких викликів на шляху до успішного впровадження використання новітніх технологій в управлінні державою, зокрема, недостатнього рівню: цифрової грамотності у населення; інвестицій у розроблення технологій штучного інтелекту; інформаційної безпеки та захисту даних в інформаційно-телекомунікаційних системах державних органів. З цією метою уряд, з-поміж іншого, намагається створити належне нормативно-правове підґрунтя для врегулювання ключових питань у цій сфері.

Слід відзначити, що станом на сьогодні в Україні законодавство, що регулює сферу використання ШІ у питаннях державного управління знаходиться на етапі розвитку. Наразі немає окремого комплексного закону, але є низка нормативно-правових актів та ініціатив, які охоплюють окремі аспекти застосування цифрових технологій та штучного інтелекту.

1. По-перше, це Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги», який регулює надання електронних послуг, які є основою для впровадження цифрових технологій, включаючи можливі елементи штучного інтелекту в системах електронного урядування [1].

2. Закон України «Про захист персональних даних», який встановлює правові норми щодо обробки та захисту персональних даних, що є критично важливим при використанні технологій ШІ, які часто аналізують великі обсяги інформації [2].

3. Закон України «Про інформацію», який містить загальні положення щодо збору, обробки та використання інформації, яка також може стосуватися роботи алгоритмів ШІ у державному секторі [3].

4. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», що регулює питання кібербезпеки та встановлює правила захисту даних, які можуть використовуватися у системах ШІ для запобігання кіберзагрозам [4].

5. Стратегічні документи, що передбачають інтеграцію новітніх технологій, включаючи ШІ, у державні процеси для покращення ефективності роботи державних установ (наприклад, Стратегія здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року та затверджений план заходів щодо її реалізації, тощо) [5].

6. Окремо слід виділити також розроблену Кабінетом Міністрів у 2020 році Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні (далі – Концепція), яка окреслює стратегічні цілі, завдання та механізми, спрямовані на сприяння розвитку технологій штучного інтелекту та їх ефективному впровадженню у різні сфери, зокрема, державного управління [6].

7. Крім того, Кабінет Міністрів України розпорядженням № 320-р від 13.04.2024 схвалив Концепцію державної цільової науково-технічної програми з використання технологій штучного інтелекту в пріоритетних галузях економіки на період до 2026 р., визначивши сфери, в яких виконується завдання державної політики щодо розвитку галузі штучного інтелекту, а саме: освіта та професійне навчання, наука, економіка, кібербезпека, інформаційна безпека, оборона, публічне управління, правове регулювання та правосуддя. Метою цієї Концепції є визначення напрямів і завдань розвитку технологій штучного інтелекту та впровадження механізмів державної фінансової підтримки, спрямованої на створення сприятливих умов для розвитку інноваційних технологій [7].

8. Проблема недостатнього рівня інформаційної безпеки та захисту даних в інформаційно-телекомунікаційних системах державних органів була врегульована постановою Кабінету Міністрів №92 від 8 лютого 2021 року «Про питання забезпечення захисту інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних систем»

(далі – Постанова №92) шляхом внесення ряду змін до Правил забезпечення захисту інформації в інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 29 березня 2006 р. № 373 [8].

9. Регламенти та нормативи Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації щодо засобів криптографічного захисту інформації, призначених для захисту таємної інформації, яка не становить державної таємниці, та конфіденційної інформації в державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах та організаціях, які належать до сфери їх управління, військових формуваннях, які створені відповідно до закону.

Отже, хоча в Україні використання ШІ у державному управлінні регулюється загальними нормами законодавства про цифрові технології, захист даних та інформаційне право, однак, з огляду на швидкий розвиток технологій, держава прагне розробити та впровадити більш чітке та деталізоване законодавство для ефективного використання ШІ та забезпечення прав громадян.

Література:

1. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги. Офіційний веб портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>
2. Про захист персональних даних. Офіційний веб портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>
3. Про інформацію. Офіційний веб портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
4. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України. Офіційний веб портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>
5. Про схвалення Стратегії здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації. Офіційний веб портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1467-2021-%D1%80#Text>
6. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 № 1556-р. Офіційний веб портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text>
7. Про схвалення Концепції Державної цільової науково-технічної програми з використання технологій штучного інтелекту в пріоритетних

галузях економіки на період до 2026 року. Офіційний веб портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/320-2024-%D1%80#Text>

8. Питання забезпечення захисту інформації в інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах. Офіційний веб портал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92-2021-%D0%BF#Text>

ПРОМУЛЬГАЦІЯ ЗАКОНІВ УКРАЇНИ ПРЕЗИДЕНТОМ УКРАЇНИ У СВІТЛІ ПРАКТИКИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

*Пархоменко Сергій Анатолійович
аспірант, Навчально-науковий інститут
публічного управління та державної служби
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0003-1664-7530*

*Науковий керівник: Ситник Григорій Петрович
доктор наук з державного управління,
професор, заслужений діяч науки і техніки
України, Навчально-науковий інститут
публічного управління та державної служби
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

Інтернет-адреса публікації на сайті:

https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=4003

Промульгація як дія, що надає закону загальнообов'язкової сили, згідно українського законодавства, відноситься до конституційних повноважень глави держави. Попри те, що це повноваження не є дискреційним, адже «частина четверта статті 94 Конституції України передбачає альтернативну процедуру набрання законом чинності у разі, коли Президент України не підписав і офіційно не оприлюднив його після повторного розгляду і прийняття Верховною Радою України не менш як двома третинами від її конституційного складу» [1], практика державного управління, суб'єктом якої є глава держави, в умовах воєнного стану засвідчила наявність правової прогалини, яка матиме неоднозначні наслідки для забезпечення національної безпеки.

Конституційний суд України у своєму рішенні від 25 лютого 2009 року № 5-рп/2009 зазначив, що «лише Президент України наділений конституційними повноваженнями здійснювати керівництво» у сферах національної безпеки і оборони держави і що «реалізуючи ці конституційні повноваження, він повинен вживати заходів для підвищення бойової та мобілізаційної готовності, боєздатності Збройних Сил України, інших військових формувань і підготовки їх до оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності...» [2].

Серед цих повноважень – повноваження Президента України на проведення мобілізації, у т.ч. для доукомплектування ЗСУ під час воєнного стану. Про деякі особливості реалізації цих повноважень чинним главою української держави говорить десятимісячне зволікання Президентом України з підписанням і оприлюдненням Закону № 3127 «Про внесення змін до Закону України "Про військовий обов'язок і військову службу"».

Закон № 3127 змінював цифри і слова "27-річного віку" цифрами і словами "25-річного віку" в Законі України "Про військовий обов'язок і військову службу". Мова йшла не просто про цифри і слова: знижувався вік, коли з категорії призовників особа переходила до категорії військовозобов'язаних: «Стаття 18-1 ч. 3. Під час дії воєнного стану призовні комісії утворюються для розгляду питань щодо: організації та проведення медичного огляду осіб, які перебувають на військовому обліку призовників та досягли 25-річного віку, взяття їх на військовий облік військовозобов'язаних або виключення з військового обліку» [3].

Закон № 3127 був прийнятий Верховною Радою України 30 травня 2023 року, підписано Головою ВРУ 5 червня 2023 року і того ж дня направлено на підпис Президенту України. Але підписаний главою держави цей закон був вже у наступному році: 2 квітня 2024 року. Тобто через 10 місяців замість 15 днів, які відведено главі держави ст. 94 Конституції України на цю процедуру.

Попри те, що ст.94 передбачено, що «У разі якщо Президент України протягом встановленого строку не повернув закон для повторного розгляду, закон вважається схваленим Президентом України і має бути підписаний та офіційно оприлюднений» [4], до 2.04.2024 закон не було підписано, не було офіційно оприлюднено, отже, чинності він до 2.04.2024 не набрав.

При цьому Президент України В. Зеленський не накладав на закон вето, не направляв на повторний розгляд ВРУ.

Серед конституцій держав-членів ЄС, держав-членів НАТО ситуація, подібна до ситуації із законом №3127 нормативно регулюється в конституціях США, Албанії, Литви, Португалії і Фінляндії.

Так у Конституції США (ст.1 розділ 7) сказано: «Якщо будь-який законопроект не буде повернено Президентом протягом десяти днів (за винятком неділі) після того, як він був представлений йому, це буде Законом, таким же чином, якби він його підписав, якщо тільки Конгрес своєю перервою не завадить його поверненню, у такому випадку це не буде законом» [5]. (Тобто якщо відведений на підписання десятиденний термін спливає тоді, коли Конгрес пішов на канікули і при цьому Президент закон не підписав).

Схожий підхід зафіксовано в Конституції Албанії (ст. 84 ч. 2): Закон вважається оприлюдненим, якщо Президент Республіки не користується правами, передбаченими частиною першою цієї статті або частиною першою статті 85. (Тобто і не повертає до парламенту і не підписує протягом 20 днів, адже згідно ст. 84 ч. 1: «Президент Республіки промульгує схвалений закон протягом 20 днів від його представлення»; а згідно ст. 85 ч. 1: «Президент Республіки має право повернути закон на перегляд лише один раз») [6].

Зворотне за характером рішення у разі непідписання – неповернення до парламенту Президентом передбачено Конституцією Фінляндії: закон відправляється на повторний розгляд. Але у разі його повторного схвалення – підписання Президентом не потрібне: закон оприлюднюється без попереднього підписання главою держави: «Якщо Президент не повернув закон для повторного розгляду парламентом та не підписав його у встановлений строк (три місяці – С.П.), закон повторно розглядається парламентом. Якщо останній повторно схвалить закон більшістю голосів присутніх членів парламенту – він підлягає опублікуванню без попереднього підписання Президентом, якщо ні – закон вважається скасованим» (ст. 78) [7].

Згідно ст. 137 Конституції Португалії: «Відсутність оприлюднення або підпису Президентом Республіки будь-якого з актів, передбачених у п. b) статті 134^о, тягне за собою його юридичну відсутність (нікчемність)» [8].

(Ст. 134: Президент Республіки відповідає за виконання своїх дій:

b) проголошує та публікує закони, декрети-закони та нормативні постанови, підписує резолюції Зборів Республіки, які затверджують міжнародні угоди та інші урядові декрети [8]).

Чітко прописана процедура вирішення такої ситуації в конституції Литви (ст. 71): «Президент Республіки не пізніше ніж у десятиденний

строк після вручення закону або підписує та офіційно обнародує прийнятий Сеймом закон, або повертає його до Сейму з відповідною мотивацією для повторного розгляду.

Якщо у зазначений строк прийнятий Сеймом закон Президент Республіки не повертає і не підписує, такий закон набуває чинності після підписання та офіційного обнародування його Головою Сейму.

Прийнятий шляхом референдуму закон чи інший акт не пізніше ніж упродовж 5 днів повинен бути підписаний і офіційно обнародований Президентом Республіки.

Якщо у зазначений строк такий закон Президент Республіки не підписує і не обнародує, закон набуває чинності після його підписання та офіційного обнародування Головою Сейму» [9].

В Основному Законі України подібна процедура передбачена лише у разі подолання парламентом президентського вето.

Так у ч. 4. ст. 94. Конституції України сказано: «Якщо під час повторного розгляду закон буде знову прийнятий Верховною Радою України не менш як двома третинами від її конституційного складу, Президент України зобов'язаний його підписати та офіційно оприлюднити протягом десяти днів. У разі якщо Президент України не підписав такий закон, він невідкладно офіційно оприлюднюється Головою Верховної Ради України і опубліковується за його підписом» [4].

У тій же статті 94, як вже зазначалось, йдеться і про такий варіант: «У разі якщо Президент України протягом встановленого строку не повернув закон для повторного розгляду, закон вважається схваленим Президентом України і має бути підписаний та офіційно оприлюднений» (ч. 3 ст. 94) [4].

Але, реального механізму не прописано: ким саме має підписаний і офіційно оприлюднений.

Попри те, що думки про необхідність нормативного вирішення подібної ситуації висловлювались вже давно ([10, с. 25]), кроків щодо внесення відповідних змін до Конституції України так і не відбулося. Це зумовило і казус із підписанням закону №3127 із майже десятимісячним відтермінуванням набуття ним чинності та, відповідно, можливості впливу на суспільні відносини, що в умовах відбиття Україною широкомасштабної російської агресії можна вважати шкідливим для доукомплектування Збройних Сил України, отже, для забезпечення національної безпеки і оборони.

Очевидно, ситуація правової невизначеності не може зберігатися й надалі. Вважаємо, що законодавець має визначитися, якою має бути зміна (або доповнення) ч. 3 ст. 94 Конституції України. Або не підписаний

вчасно і, водночас, не повернутий до ВРУ главою держави закон автоматично повертається на повторний розгляд до Верховної Ради України або цей закон невідкладно офіційно оприлюднюється Головою Верховної Ради України і опубліковується за його підписом. Ці зміни мають бути внесені невідкладно після скасування/припинення воєнного стану. Подальша юридична невизначеність у питанні промульгації, як показує державно-управлінська практика, є категорично неприйнятною.

Література:

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України „Про тимчасові слідчі комісії, спеціальну тимчасову слідчу комісію і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України“ від 10 вересня 2009 року № 20-рп/2009. Конституційний суд України. Офіційний веб-сайт. Каталог юридичних позицій Конституційного Суду України (за рішеннями, висновками). URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/5224-promulgaciya-zakoniv> (дата звернення 12.11.2024).
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України „Про деякі питання здійснення керівництва у сферах національної безпеки і оборони“ від 25 лютого 2009 року № 5-рп/2009. Конституційний суд України. Офіційний веб-сайт. Каталог юридичних позицій Конституційного Суду України (за рішеннями, висновками). URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/5224-promulgaciya-zakoniv> (дата звернення 12.11.2024).
3. Про внесення змін до Закону України "Про військовий обов'язок і військову службу". Закон України № 3127 від 30 травня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3127-20#Text> (дата звернення 12.11.2024).
4. Конституція України. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 12.11.2024).
5. The United States Constitution. URL: <https://constitutioncenter.org/the-constitution/full-text>). (дата звернення 10.08.2024).
6. Constitution of the Republic of Albania 1998 (rev.2016). Режим доступу: URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Albania_2016 (дата звернення 10.08.2024).
7. The Constitution of Finland. URL: <https://finlex.fi/en/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf> (дата звернення 10.08.2024).

8. Constitution of the Portuguese Republic. Seventh Revision [2005]. URL: <https://www.parlamento.pt/sites/EN/Parliament/Documents/Constitution7th.pdf> (дата звернення 10.08.2024).
9. Конституція Литовської Республіки. URL: http://lib.rada.gov.ua/static/LIBRARY/catalog/law/lit_konst1.htm (дата звернення 10.08.2024).
10. Ковріженко Д. С. Інститут вето: зарубіжний досвід, національне законодавство і практика, пропозиції. – Лабораторія законодавчих ініціатив, – м. Київ, 2009 – Парламент, №5, – с. 3-45.

ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО НЕЗАСТОСУВАННЯ КУЛЬ, ЩО ЛЕГКО РОЗГОРТАЮТЬСЯ ТА СПЛЮЩУЮТЬСЯ 1899 РОКУ: ТРИУМФ ГУМАННОСТІ НАД ВІЙСЬКОВОЮ НЕОБХІДНІСТЮ

Плотніков Олексій Вікторович
кандидат юридичних наук,
Громадська організація «Десяте Квітня»
ORCID: 0000-0001-9814-1108

Інтернет-адреса публікації на сайті:
https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3984

Гаазька конференція миру 1899 року стала першою міжнародною конференцією, що запровадила обмеження озброєнь. Серед ухвалених Конференцією правових інструментів необхідно виділити Декларацію III про заборону куль, що легко розширюються або розплющуються в людському тілі (експансивних куль). Встановлена нею заборона зберігається по даний момент (зокрема, вона є обов'язковою для України), і ця заборона не повторюється в наступних договорах. Разом з тим, ця заборона залишається цілком дієвою, що підтверджується нормою статті 8(2)(b)(xix) Римського статуту Міжнародного кримінального суду, відповідно до якої «застосування куль, що легко розгортаються або сплющуються в тілі людини, таких як кулі з твердою оболонкою, яка не повністю покриває осердя або має надрізи» [1] визнається воєнним злочином. Ратифікація Римського Статуту вказує на актуальність даної заборони для України.

Конференція відкрилася 20 травня 1899 року. Запальна дискусія відбулася щодо заборони експансивних куль. Слід відзначити, що це питання було відсутнє в початковій російській пропозиції, що концентрувалася на скороченні армій, обмеженні військових бюджетів та скороченні певних видів озброєнь, зокрема вибухових боєприпасів,

польових гармат, повітряних куль [2, с. 98]. Експансивні кулі в російській пропозиції не згадувалися взагалі. Відповідні пропозиції походили від делегації Швейцарії, яка виступила з ініціативою заборони «снарядів, що ускладнюють поранення та збільшують страждання», зокрема експансивних куль [3, с. 181]. Пропозицію підтримав делегат Нідерландів, який зазначив, що його уряд інструктував його вимагати формальної заборони таких куль [13, с. 181]. Таким чином, питання експансивних куль швидко стало однією з ключових тем для дискусії.

Тут делегати мали певну опору у вигляді Декларації щодо запалювальних куль 1868 року, однак йшлося про інший тип куль, а саме про так звані кулі «дум-дум», що не вибухали, і не запалювали, однак були зроблені таким чином, аби розгортатися при потраплянні в ціль, що призводило до страшних поранень та каліцтва людей, що бували ними уражені (кулі дум-дум). Такі кулі були винайдені в британському арсеналі в Калькутті, де розробили кулю з м'яким металічним носиком, який дозволяв кулі розширюватися при потраплянні в ціль та надавало їй значно більшу зупиняючу силу, ніж в звичайних твердих куль. Британська армія особливо цінувала такі кулі та використовувала їх у війнах з неєвропейцями

Хоча цей радикальний погляд і не знаходив помітної підтримки, деякі делегати висловлювали занепокоєння, що заборона певних видів куль не обмежить уяви зброярів, які можуть створити кулі, що хаотично рухаються в тілі або мати загострені краї чи інші характеристики, які посилять їхню руйнівну дію [4, с. 114]. Разом з тим, на делегатів Конференції (мабуть вперше в історії контролю озброєнь) вплинули міркування, наведені медиками, зокрема стаття німецького хірурга П. фон Брунса, в якій зазначалося, що кулі з м'яким вістряем наносять обширні рани, розривають м'які тканини та дроблять кістки, наносячи ушкодження, що є явно непотрібними для досягнення мети виведення противника із строю [5]. Брунсу опонував британський лікар А. Огстон, який вказував на некоректність методології Брунса та на те, що для своїх експериментів останній використав не справжні кулі, що застосовувалися британською армією, а спеціальним чином оброблені мисливські кулі, які, як стверджував Огстон, мали вчетверо більший розмір осердя, ніж британські кулі, через що нанесені ними рани були суттєво важчі, ніж бойові поранення, нанесені кулями дум-дум [6, с. 813].

Делегати вбачали, що британський підхід суперечить духу гуманності. Президент підкомісії, зокрема, висловлював думку, що «не може бути розрізнення, встановленого між снарядами, дозволеними та снарядами забороненими відповідно до ворога, проти якого ведеться

боротьба, навіть якщо вони дикуни» [7, с. 137]. Зрештою, підкомісія запропонувала Конференції наступне формулювання: «використання куль, що легко розширюються чи сплющуються в людському тілі (роблячи рани непотрібно жорстокими), таких як вибухові кулі, кулі з твердою оболонкою, що не повністю покриває осердя чи мають надрізи, слід заборонити» [7, с. 137]. Однак пізніше згадку про вибухові кулі було прибрано, аби забезпечити, щоб заборона стосувалася саме гвинтівок, калібр яких на той момент розглядався як замалий для того, аби стріляти вибуховими кулями [7, с. 137]. Зрештою, саме це формулювання в дещо допрацьованому вигляді і було ухвалене комісією та Конференцією в цілому, що завершило дискусію та призвело до появи Декларації III про заборону експансивних куль та куль, що легко розширюються або розплющуються в людському тілі [8].

Література:

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду, 1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_588 (дата звернення: 29.10.2024).
2. The Proceedings of the Hague Peace Conferences. J. B. Scott (ed.). New York: Oxford University Press, 1920. 732 p.
3. Hollis F. W. The Peace Conference at the Hague: and Its Bearings on International Law and Policy. London: Macmillan, 1900. 572 p.
4. Hull W. I. The Two Hague Conferences and Their Contribution to International Law. Boston: Ginn, 1908. 516 p.
5. Barcroft S. The Hague Peace Conference of 1899. *Irish Studies of International Affairs*. 1989. Vol 3. No 1. P. 55-68.
6. Lumsden M. Anti-Personnel Weapons. Milton Park: Taylor & Francis, 1978. 201 p. Kempf E. The Hague, 1899: The Prohibition of Dum-Dum Bullets in International Law. URL: <https://hhr-atlas.ieg-mainz.de/articles/kempf-the-hague> (дата звернення: 28.10.2024).
7. Coupland R., Loye D. The 1899 Hague Declaration concerning Expanding Bullets: A treaty effective for more than 100 years faces complex contemporary issues. *International Review of the Red Cross*. 2003. Vol. 85. No 849. P. 135-142.
8. Declaration (IV, 3) concerning Expanding Bullets. The Hague, 29 July 1899. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/hague-decl-iv-3-1899/declaration> (дата звернення: 25.10.2024).

ПРАВОВІ АСПЕКТИ СТАТУСУ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Шевцов Анатолій Леонідович

кандидат наук з державного управління, професор кафедри

загальновійськових дисциплін Військово-юридичного

інституту Національного юридичного

університету імені Ярослава Мудрого

ORCID: 0009-0008-9204-1681

Інтернет-адреса публікації на сайті:

https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3982

24 лютого 2022 року стало трагічним вододілом, що поділив життя українців на мирне та воєнне. Саме з цієї дати в Україні запроваджено воєнний стан і загальна мобілізація терміном на 90 днів. З того часу Президент України ще десять разів продовжував цей правовий режим. Закон про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» № 3891-ІХ від 23.07.2024 року в черговий раз визначив граничний термін дії воєнного стану до 9 листопада поточного року [3]. Але, 20 травня 2024 року, в умовах активних бойових дій по захисту територіальної цілісності України, сплинув конституційно визначений п'ятирічний термін повноважень глави держави. Такої ситуації в історії країни ще не було. Цей факт спричинив безліч суперечливих точок зору, дискусій, полеміки, маніпуляцій і навіть спекуляцій не тільки в медіапросторі, а навіть в колах правової спільноти на предмет легітимності гаранта держави і рішень, що ним приймаються. Безумовно офіційне правове тлумачення та жирну крапку в цьому загальному складному питанні міг би поставити Конституційний суд України, але він мовчить, а суб'єкти законодавчої ініціативи не поспішають винести це питання на його розсуд. Таке становище проковує нову хвилю домислів та правової невизначеності. З огляду на вищевикладене спробуємо розібратись з даною проблемою в площині діючого українського законодавства.

Стаття 103 Конституції України визначає, що Президент України обирається громадянами України на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років. Стаття 108 основного закону наголошує – Президент України виконує свої повноваження до вступу на пост нового Президента України [1]. Далі стаття роз'яснює за яких умов повноваження гаранта можуть бути припинені достроково. Жодного посилання на те як діяти при завершенні терміну президентських повноважень в умовах воєнного стану або стану

війни Конституція не надає. Зважаючи, що Конституція України є законом прямої дії, то дійсно виникає суттєва юридична прогалина, а положення статей 103 та 108 навіть утворюють правову колізію. А саме, стаття 103 жорстко обмежує термін перебування на посаді п'ятьма роками, а стаття 108 дозволяє діючому Президенту виконувати свої повноваження до моменту вступу на посаду новообраного глави держави. Незначне коригування статті 103 доповненнями положень про воєнний стан та стан війни може повністю врегулювати створене протиріччя. Наприклад, останнє речення даної статті доцільно викласти в наступній редакції: «Порядок проведення виборів Президента України, термін дії його повноважень в умовах воєнного стану та стану війни встановлюються окремими законами». В такому разі логіка дій законодавця була б послідовною, зрозумілою, та взаємоузгодженою з іншими вже існуючими законодавчими актами даної проблематики, бо вся нормативно-правова база будується у межах та у спосіб визначений Конституцією України.

В першу чергу мова йде про Закон України «Про правовий режим воєнного стану», який нібито дає вичерпні відповіді на порушені запитання, але за умови, що він корелює з конституційними положеннями. Так, стаття 10 даного документу трактує неприпустимість припинення повноважень органів державної влади, інших державних органів в умовах воєнного стану. Зокрема зазначається, що у період дії воєнного стану не можуть бути припинені повноваження Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Національного банку України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, судів, органів прокуратури, органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, розвідувальних органів та органів, підрозділи яких здійснюють контррозвідувальну діяльність [2].

Стаття 11 даного закону регламентує діяльність Президента України в умовах воєнного стану. В ній вказано чітко: «У разі закінчення строку повноважень Президента України під час дії воєнного стану його повноваження продовжуються до вступу на пост новообраного Президента України, обраного після скасування воєнного стану» [2]. Далі у статті 19 цього документу сформульовані гарантії законності в умовах воєнного стану у вигляді заборон щодо внесення змін до Конституції України та Конституції Автономної Республіки Крим, проведення виборів Президента України, а також виборів до Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим і органів місцевого самоврядування, проведення всеукраїнських та місцевих референдумів, проведення страйків, масових зібрань та акцій. Як бачимо положення цієї статті утворюють ще одну правову «пастку» в частині

заборони під час воєнного стану внесення змін до Конституції України. А це унеможливило б упорядкування правового статусу Президента України на період воєнного стану нормою Конституції. Таким чином, перш ніж вносити зміни в основний закон, треба скоригувати положення статті 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Підсумовуючи вищевикладене, можливо зробити наступні висновки:

1. в роки тяжких випробувань для української державності правове забезпечення діяльності органів державної влади і, в першу чергу Президента України, як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України, має доленосне значення і відіграє не меншу роль ніж збройний захист країни; 2. своєчасність реагування на зміни військово-політичної ситуації навколо України потребують глибокого професійного, поміркованого аналізу існуючої нормативно-правової бази, в тому числі Конституції України, та її адаптації до викликів сьогодення.

Список літератури:

1. Конституція України.
2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII (із змінами).
3. Закон України про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» від 23 липня 2024 року № 3891-IX.

**Цивільне та сімейне право. Цивільне процесуальне право.
Комерційне право. Житлове право. Зобов'язальне право. Міжнародне
приватне право. Трудове право та право соціального забезпечення**

ЩОДО ПОХОДЖЕННЯ ПРАВОВОГО ІНСТИТУТУ НЕЗАЛЕЖНОГО ДИРЕКТОРА В КОРПОРАТИВНОМУ ПРАВІ

Блаженко Тетяна Володимирівна
здобувач, Навчально-науковий юридичний
інститут Прикарпатського національного
університету ім. В. Стефаника

Науковий керівник: Ковалишин Олександр Романович
кандидат юридичних наук, доцент,
Прикарпатський національний
університет ім. В. Стефаника

Інтернет-адреса публікації на сайті:
https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3983

Інститут незалежного директора міцно закріпився в корпоративному праві України та в практиці корпоративного управління вітчизняних акціонерних товариств. Втім дана посадова особа вперше з'явилася не у вітчизняному праві. Фактично цей правовий інститут є правовим запозиченням із англо-американської правової системи.

Тому доречним є дослідження передумов та особливостей походження інституту незалежного члена (незалежного директора) наглядової ради (ради директорів) в системі права, з якої він безпосередньо бере свій початок, а саме в системі права США.

Перша законодавча спроба включити певну частину незалежних директорів у ради спеціальних корпорацій, у даному випадку фондів, пов'язується із Законом США про інвестиційні компанії 1940 р. Однак цей тип регулювання залишався більшою мірою винятком протягом кількох десятиліть. Навіть невиконавчі директори ради, які, як правило, не були працівниками компанії, а їх чисельність зростала, були не так незалежними, а радше пов'язаними з компанією і його управлінням через взаємозв'язані директорські посади або на основі фінансових чи інших ділових відносин [1, с. 86].

Концепція незалежного директора в сучасному її розумінні з'явилися лише у 1970-х роках. Зміни були зумовлені: по-перше, раптовим банкрутством великої залізничної компанії *Penn Central* у 1970-х роках [2]. Інший корпоративний скандал пов'язаний із судовими слуханнями

по справі Вотергейт (*Watergate scandal*), в межах яких було виявлено, що сотні компаній здійснили «сумнівні платежі», а саме незаконні внески на виборчу кампанію, а також відверті хабарі в США та за їх межами [3, с. 1465].

Наприкінці 1970-х років, після тривалих наукових дискусій та обговорень серед практикуючих юристів, інститут незалежних директорів отримав своє правове закріплення на рівні загальноправових актів. Комісія з цінних паперів та бірж (*Securities and Exchange Commission*) схвалила (1977р.) зміни до правил Нью-Йоркської фондової біржі (NYSE) щодо необхідності формування в акціонерних товариствах аудиторського комітету, який повинен складатися з незалежних директорів. У 1982 р. Американський юридичний інститут (*American Law Institute*) опублікував перший проект Принципів корпоративного управління.

Закон Сарбейнса-Окслі (*Sarbanes-Oxley Act*) суттєво реформував положення про бухгалтерський облік і розкриття фінансової інформації, зобов'язавши створити аудиторський комітет, що складається виключно з незалежних директорів [4, с. 235]. Крім того, поправки до правил NYSE, NASDAQ і AMEX підкреслили роль незалежних директорів у раді компаній, зареєстрованих на біржі. Ці правила вимагали від компаній, зареєстрованих на біржі, призначати більшість незалежних директорів до своїх рад і підвищувати стандарти незалежності [5].

Як і в США, типова британська рада директорів 1950-х років була консультативною радою, в якій домінували інсайдери, тобто акціонери чи представники акціонерів. Лише в 1990-х роках після публікації звіту Кедбері (*Cadbury Report*), концепція незалежних директорів отримала розвиток у Великобританії. Однак підхід до правового закріплення інститут незалежних директорів був дещо інший. На відміну від США, де правила стосовно незалежних директорів закріплені на рівні загальнообов'язкових норм, у Великобританії відповідні норми мають рекомендаційний характер, встановлюються на рівні саморегулювання, зокрема в Кодексі корпоративного управління Великобританії.

Звіт Кедбері (1992р.) був першим офіційним документом, яким введено поняття незалежних директорів у Великій Британії. У Звіті рекомендовано до складу рад компаній, зареєстрованих на біржі, включати принаймні трьох невиконавчих директорів, більшість з яких незалежні від компанії (§§ 4.11, 4.12). До їх головних завдань входив моніторинг корпоративного управління та перевірка операцій з матеріальною зацікавленістю. У Звіті також рекомендовано створити комітети правління, включаючи невиконавчих незалежних директорів (§§ 4.42, 4.30). Після кризи з *Enron* роль незалежних директорів посилилася і у Великобританії. У звіті Хіггса (*Higgs Report*, 2003) було запропоновано підвищити квоту незалежних директорів у раді та її

комітетах [6]. Ці пропозиції були відображені в Об'єднаному кодексі корпоративного управління (*Combined Code on Corporate Governance*, 2006), у відповідності з яким радам рекомендувалося включати баланс виконавчих і невиконавчих директорів, висловлюючи перевагу більшості незалежних членів (Принцип А.3). Кодекс також передбачав, що директори, призначені незалежними, не повинні мати жодних сімейних чи ділових стосунків з корпорацією та не повинні представляти значних акціонерів (Принцип В.1.1). У період між 2001 і 2009 роками кількість незалежних директорів у радах компаній, зареєстрованих у Великій Британії, досягала іноді 90% [2].

Однак після фінансової кризи 2009 р. підхід до інституту незалежних директорів дещо змінився: від класичної американської моделі в сторону пом'якшення вимог незалежності на користь досвіду та знань директорів. Тепер Кодекс рекомендує формувати ради та комітети таким чином, щоб забезпечити відповідний баланс навичок, знань і незалежності (Принцип В.1).

Тому у 2010 р. сильний наголос на незалежних невиконавчих директорах як противагу від домінування окремої особи чи невеликої групи осіб у раді було змінено на рекомендацію, що «рада та її комітети повинні мати належний баланс навичок, досвіду, незалежності та знання компанії, щоб вони могли ефективно виконувати свої обов'язки та відповідальність». Цей перехід від незалежності до компетентності та досвіду був швидкою та прагматичною реакцією на світову фінансову кризу 2008р.

Таким чином, інститут незалежного директора виник в середині ХХ ст. в корпоративному праві США та був свого роду реакцією держави на корпоративні конфлікти, що до певної міри зумовили суттєві кризові явища в корпоративному управлінні компаніями. З'явившись початково в американському праві, інститут незалежних директорів згодом поширився в праві інших країн прецедентного права, а станом на сьогодні присутній і в праві значної кількості країн континентальної правової системи.

Література:

1. Directors: Myth and Reality (Boston: Division of Research, Graduate School of Business Administration, Harvard Univ., 1971), 86 f.
2. Baum Harald, The Rise of the Independent Director: A Historical and Comparative Perspective, *Independent Directors in Asia: A Historical, Contextual and Comparative Approach*, Dan W. Puchniak, Harald Baum, and Luke R. Nottage, eds., Cambridge University Press, 2017, Forthcoming Max Planck Private Law Research Paper No. 16/20.

3. Gordon J. N. The Rise of Independent Directors in the United States, 1950-2005: Of Shareholder Value and Stock Market Prices', *Stanford Law Review*. Vol. 59. 2007. p. 1465, 1511.
4. Romano Roberta. Does the Sarbanes-Oxley Act Have a Future? *Yale Journal Regulation*, Vol. 26. 2009. p. 229-339.
5. Clarke Donald. Three Concepts of Independent Director. *Delaware Journal Corporate Law*, Vol. 32. 2007. p. 73-111.
6. Nolan Richard. The Legal Control Of Directors' Conflicts Of Interest In The United Kingdom: Non-Executive Directors Following The Higgs Report, *Theoretical Inquiries Law*, Vol. 6. 2005. p. 413-62.

ДО ПИТАННЯ ПРО ЦИФРОВІЗАЦІЮ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Вознюк Наталія Іванівна

*старший викладач кафедри цивільно-правових
дисциплін юридичного факультету Волинського
національного університету імені Лесі Українки
ORCID: 0000-0002-6705-0497*

Інтернет-адреса публікації на сайті:

https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=4008

В умовах воєнного стану цифровізація соціальної сфери набуває особливого значення, оскільки дозволяє підвищити ефективність управління даними, ресурсами, а також оперативно вирішити невідкладні потреби населення та забезпечити безперервність соціальної підтримки.

Цифрова трансформація в Україні охоплює всі сфери суспільного життя, не є винятком і соціальна. Напрями цифровізації системи соціального захисту населення було визначено у Стратегії цифрової трансформації соціальної сфери, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2020 р. № 1353-р [1]. У 2021 році було створено та впроваджено Єдину інформаційну систему соціальної сфери (ЄІССС) [2], яка довела свою ефективність. Задля забезпечення нормативного регулювання подальшого розвитку ЄІССС у Мінсоцполітики розробили Проект Закону про Єдину інформаційну систему соціальної сфери [3]. Законопроект готується на друге читання.

Цифровізація відкриває нові можливості для підвищення ефективності системи соціального захисту. Подальше впровадження

інноваційних технологій дозволить автоматизувати процедури надання соціальних виплат, пільг та послуг, а також облік, обробку, зберігання даних реципієнтів; пришвидшити та убезпечити обмін даними між наявними інформаційними системами; мінімізувати корупційну складову; підвищити ефективність, якість та адресність соціальної підтримки.

Водночас такі інновації створюють нові виклики. Одним з яких є цифрова ексклюзія, яка “стосується стану або / і ситуації, в якій окремі особи чи групи не можуть отримати доступ або ефективно використовувати цифрові технології та Інтернет через різноманітні перешкоди чи проблеми” [4, с. 96]. Причинами такого виключення може бути ряд причин:

відсутність доступу до Інтернету та інші технічні проблеми через перебування у регіонах, де ведуться активні бойові дії або наближених до них;

невисокий рівень доходу;

низький рівень цифрових навичок;

психологічні та фізіологічні обмеження тощо.

Також до ризиків, варто віднести: загрози у кіберпросторі, технічні збої та недосконалість електронної взаємодії інформаційних ресурсів тощо.

Нещодавно Мінсоцполітики оприлюднило Стратегію цифрового розвитку соціальної сфери на період до 2027 року [5], яка має стати фундаментом для подальшого масштабування цифрової трансформації соціальної сфери. Стратегія спрямована на превенцію ризиків та оптимізацію можливостей впровадження цифрових технологій у соціальну сферу.

Слід зазначити, що забезпечення доступності до послуг у сфері соціального захисту значною мірою залежить від наявності ефективних цифрових платформ та електронних сервісів для громадян. Сьогодні екосистема таких онлайн-сервісів включає декілька платформ, які забезпечують швидкий доступ до відповідних ресурсів. Зокрема, це Єдиний портал державних послуг Дія [6], Портал електронних послуг Пенсійного фонду України [7], Соціальний веб-портал електронних послуг Мінсоцполітики [8], Електронний кабінет особи з інвалідністю [9], електронні сервіси Державної служби зайнятості (електронний кабінет роботодавця [10], персональний кабінет безробітного [11]) тощо. Вважаємо за доцільне розглянути можливість консолідації наявних онлайн-інструментів та створення єдиної цифрової платформи у сфері соціального захисту, яка об'єднає усі необхідні функції та сервіси та забезпечить зручний доступ до соціальних послуг та інформації.

Цифровізація соціальної сфери – це складний та багатоетапний процес, який потребує комплексного підходу. Під час модернізації системи соціального захисту важливо забезпечити доступність цифрових послуг для усіх верств населення, особливо для найбільш вразливих. Позитивний вплив матимуть: підвищення цифрової грамотності населення та працівників соціальної сфери, консолідація електронних сервісів та створення Єдиного соціального порталу.

Література:

1. Стратегія цифрової трансформації соціальної сфери: схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2020 р. № 1353-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1353-2020-%D1%80#Text>
2. Положення про Єдину інформаційну систему соціальної сфери: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 року № 404 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 27 жовтня 2023 року № 1130). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/404-2021-%D0%B5#Text>
3. Проект Закону про Єдину інформаційну систему соціальної сфери. № 11377 від 24 червня 2024 року. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44497>
4. Давиденко Г. Цифрова інклюзія та доступність: соціальна діджиталізація: монографія. Вінниця: ТВОРИ, 2023. 240 с. URL: <https://doi.org/10.58521/978-617-552-348-3-2023-236>
5. Про схвалення Стратегії цифрового розвитку соціальної сфери на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації: проект. URL: <https://www.msp.gov.ua/projects/917/>
6. Єдиний портал державних послуг Дія. URL: <https://diia.gov.ua/>
7. Портал електронних послуг Пенсійного фонду України. URL: <https://portal.pfu.gov.ua/>
8. Соціальний веб-портал електронних послуг Мінсоцполітики. URL: <https://e-services.msp.gov.ua/>
9. Електронний кабінет особи з інвалідністю. URL: <https://ek-cbi.msp.gov.ua/>
10. Електронний кабінет роботодавця. URL: <https://www.dcz.gov.ua/cabinet>
11. Персональний кабінет безробітного. URL: <https://www.dcz.gov.ua/cabinet>

ОСПОРЮВАННЯ, ВИЗНАННЯ ТА ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ МІЖНАРОДНОГО КОМЕРЦІЙНОГО АРБІТРАЖУ: ПИТАННЯ ПРЕДМЕТНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ

Колісник Олена Вікторівна
кандидат юридичних наук, асистент
кафедри цивільної юстиції та адвокатури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0002-7193-4594

Інтернет-адреса публікації на сайті:
https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=4002

Суб'єкти спірних господарських правовідносин мають право скористатися так званою договірною юрисдикцією і передати свій спір на вирішення третейського суду або звернутися для розв'язання спору до міжнародного комерційного арбітражу (ч. 6 ст. 4, 22 ГПК). Відповідно до ч. 2 ст. 1 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» до МКА можуть за угодою сторін передаватися: спори з договірних та інших цивільно-правових відносин, що виникають при здійсненні зовнішньоторговельних та інших видів міжнародних економічних зв'язків, якщо комерційне підприємство хоча б однієї із сторін знаходиться за кордоном; спори підприємств з іноземними інвестиціями і міжнародних об'єднань та організацій, створених на території України, між собою, спори між їх учасниками, а так само їх спори з іншими суб'єктами права України; а також спори між адміністратором за випуском облігацій, який діє в інтересах власників облігацій відповідно до положень «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», та емітентом облігацій та/або особами, які надають забезпечення за такими облігаціями, якщо принаймні одна зі сторін спору є підприємством з іноземними інвестиціями. Як бачимо, йдеться про спори, які переважно виникають між суб'єктами господарювання і для яких характерним є наявність певного іноземного елемента (транскордонні угоди, іноземні інвестиції тощо).

Проте, щоб оскаржити чи виконати рішення МКА, потрібно спочатку звернутися до державного суду. На сьогоднішній день ці питання віднесені до предметної юрисдикції загальних судів і розглядаються у порядку цивільного судочинства (ч. 8 ст. 19 ЦПК). Щоправда, розглядаються ці справи не місцевими, а апеляційними судами. Так, відповідно до ст. 23 ЦПК апеляційні суди в порядку цивільного судочинства уповноважені як суди першої інстанції розглядати

справи щодо оспорювання рішень міжнародних комерційних арбітражів, а також щодо визнання та надання дозволу на їх виконання.

Досить дивним видається віднесення питання про оскарження та надання дозволу на виконання рішень МКА до юрисдикції загальних судів, які уповноважені перш за все вирішувати спори між фізичними особами або спори, у яких хоча б однією зі сторін є фізична особа, а самі спори носять цивільно-правовий характер. Як зазначалося вище, до компетенції МКА відносяться перш за все спори між підприємствами, якщо хоча б одне з них знаходиться поза межами України або до діяльності яких залучені іноземні інвестиції, тобто характер спору у більшості справ господарсько-правовий, а суб'єктами спору є юридичні особи, які займаються підприємницькою діяльністю.

Постає питання: чому саме загальні суди, а не господарські? Що стало передумовою такого законодавчого унормування? Можливо, досвід іноземних країн. На прикладі деяких країн Європи можна прослідкувати певні закономірності щодо створення та функціонування судів із вирішення комерційних спорів. Для забезпечення розвитку бізнесу, підтримки доброзичливих відносин між контрагентами, а також якісного, швидкого та ефективного розв'язання спорів у цих країнах діють або державні комерційні суди (комерційні палати у судах загальної юрисдикції), до складу яких входять не тільки судді, а й підприємці, обізнані в особливостях підприємницької діяльності, маркетингу, комерції, принципах добросовісної конкуренції, або комерційні арбітражі, які відокремлені від судової системи держави і забезпечують найвищий рівень доброзичливості, конфіденційності, лояльності до суб'єктів комерційної діяльності (Німеччина, Франція). До прикладу, одним з найуспішніших та продуктивніших арбітражів є Арбітраж у м. Стокгольм (Stockholm Chamber of Commerce Arbitration Institute). У 2023 році SCC було зареєстровано 175 нових справ, з яких 97 (55 %) були міжнародними спорами і 78 (45 %) були шведськими (обидві сторони – резиденти Швеції). Питання оскарження, а також визнання і виконання арбітражних рішень цього арбітражу розглядаються апеляційними загальними судами як судами першої інстанції (the Svea Court of Appeal). Безперечно, що під час вдосконалення процедур судочинства в Україні, визначення предметної юрисдикції варто досліджувати та запозичувати досвід зарубіжних країн, але не шляхом сліпого копіювання.

З одного боку, суддя і загального суду, і господарського здатні перевірити правильність процедури ухвалення рішення МКА, оскільки при оскарженні рішення МКА або при вирішенні питання про визнання і виконання рішення МКА державний суд не перевіряє законність та

обґрунтованість рішення МКА по суті. Державний суд відповідно до статей 457, 459, 478 ЦПК перевіряє дотримання певних правил, процедур та вимог при ухваленні арбітражного рішення, а саме: дієздатність/недієздатність сторін; дійсність/недійсність арбітражної угоди; належне повідомлення сторін про призначення арбітра чи про арбітражний розгляд; сферу дії арбітражної угоди; відповідність складу міжнародного комерційного арбітражу або арбітражної процедури угоді сторін; можливість/неможливість передачі спору на вирішення МКА; відповідність/невідповідність арбітражного рішення публічному порядку України. Те, що суддям загальних судів вистачає компетенції, знань та досвіду для того, щоб перевірити наявність/відсутність формальних підстав для скасування рішення МКА чи, навпаки, для надання дозволу для його виконання, не є достатньою підставою для віднесення досліджуваних питань до цивільної юрисдикції. Інший аргумент, який можна почути від прибічників цивільної юрисдикції стосовно цих питань, полягає у більшій неупередженості суддів загальних судів, оскільки МКА і господарські суди розглядаються певною мірою як конкуренти у розв'язанні господарських спорів. Але чи можна стверджувати, що судді господарського суду є більш упередженими і менш компетентними? Це риторичне питання. Але однозначно, що якась уявна упередженість чи неупередженість суддів жодним чином не може визначати предметну юрисдикцію питань оскарження і визнання рішень МКА. Судді господарських судів також мають бути неупередженими і, не заглиблюючись у суть господарського спору, за яким вже ухвалено рішення міжнародним комерційним арбітражем, мають перевірити дотримання сторонами певних формальних вимог, таких як: дієздатність сторін, належне сповіщення, відповідність рішення публічному порядку держави тощо.

Звісно, що класичні критерії розмежування предметної юрисдикції звісно не можуть бути повною мірою застосовані при вирішенні цього питання, оскільки предметом розгляду не є спір між учасниками господарських правовідносин, а лише так звана «формальна правильність» арбітражного рішення. Проте, і суб'єктний склад спірного правовідношення, і його характер «натякають» на юрисдикцію господарських судів. Можливо варто змінити предметну юрисдикцію питань щодо оскарження рішень МКА та їх визнання і виконання та передати зазначені питання на вирішення господарських судів, судді яких є більш компетентними та обізнаними у питаннях господарського права, мають досвід вирішення спорів, пов'язаних із здійсненням господарської

діяльності та щоденно стикаються зі спірними питаннями, що виникають у діяльності суб'єктів господарювання.

Додатковим аргументом на користь такої пропозиції є те, що питання оскарження, а також визнання і виконання рішень третейських судів, можуть бути розглянуті як судами цивільної юрисдикції (розділи VIII, IX ЦПК), так і судами господарської юрисдикції (розділ VII ГПК), залежно від того, хто був учасниками спору, переданого на розгляд третейського суду. Відповідно до ч. 2 ст. 2 Закону України «Про третейські суди» третейський суд – недержавний незалежний орган, що утворюється за угодою або відповідним рішенням заінтересованих фізичних та/або юридичних осіб у порядку, встановленому цим Законом, для вирішення спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин. А згідно зі ст. 5 цього Закону юридичні та/або фізичні особи, а також адміністратор за випуском облігацій, який діє в інтересах власників облігацій відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», мають право передати на розгляд третейського суду будь-який спір, який виникає з цивільних чи господарських правовідносин, крім випадків, передбачених законом. Як бачимо, сторонами третейського розгляду можуть бути як фізичні, так і юридичні особи. Якщо спір носить цивільно-правовий характер, а хоча б однією зі сторін є фізична особа, то таке рішення третейського суду підлягатиме визнанню або оскарженню апеляційними загальними судами в порядку цивільного судочинства, а якщо – господарсько-правовий, то – апеляційними господарськими судами в порядку господарського судочинства.

Якщо законом передбачено розмежування питань оскарження, а також визнання і виконання рішень третейських судів між судами цивільної та господарської юрисдикції, то постає питання: чому рішення МКА визнаються та оспорується виключно у цивільній юрисдикції, адже МКА як недержавна судова інституція є різновидом третейського суду.

На підставі вищевикладеного, вважаємо, що питання визнання та виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу, а також питання оскарження його рішень можуть бути передані до виключної юрисдикції господарських судів. При цьому варто надати ці повноваження саме апеляційним судам, які будуть розглядати ці питання як суди першої інстанції, а судом апеляційної інстанції виступатиме Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду.

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ СПІЛЬНОЇ ОПІКИ БАТЬКІВ ЩОДО ДІТЕЙ

*Конончук Богданна Ростиславівна
здобувачка освітнього ступеня бакалавра
юридичного факультету Хмельницького університету
управління та права імені Леоніда Юзькова*

Інтернет-адреса публікації на сайті:

https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=4004

У сучасному суспільстві питання спільної батьківської опіки стає дедалі актуальнішим, оскільки зростає усвідомлення важливості збереження стабільних та підтримуючих стосунків дитини з обома батьками, навіть після їхнього розлучення. Така модель сприяє більш гармонійному розвитку дитини, адже кожен із батьків має можливість брати активну, пропорційну участь у її житті, впливати на формування цінностей, забезпечувати підтримку та виховання.

Тема є особливо актуальною в умовах перспективи реформування сімейного законодавства України, у зв'язку із реєстрацією у Верховній Раді України законопроекту №12123, який передбачає зміни до Сімейного кодексу щодо запровадження спільної опіки батьків над дітьми з почерговим проживанням. Законопроект, автором якого є Володимир Ватрас, пропонує доповнити статтю 161 Сімейного кодексу, що дозволить органу опіки або суду визначати почергове проживання дитини з кожним із батьків відповідно до встановленого графіка або забезпечувати контакт дитини з іншим з батьків у разі проживання з одним із них [1]. Питання рівноправності батьків у вихованні дітей є не лише правовим, а й соціальним пріоритетом. За відсутності чітких механізмів спільної опіки у законодавстві, суди часто обмежуються визначенням місця проживання дитини з одним із батьків, тоді як інший – отримує право відвідувань. Такий підхід не завжди відповідає інтересам дитини та може створювати психологічні труднощі.

Володимир Ватрас зазначає, що модель спільної опіки розлучених батьків щодо дитини поступово впроваджувалася Верховним Судом. Так, у постанові від 16 лютого 2024 року у справі № 465/6496/19 Верховний Суд зазначив, що при вирішенні спору між розлученими батьками про визначення місця проживання дитини суд, виходячи з міжнародних норм та принципу рівності прав й обов'язків батьків, з урахуванням обставин справи, має право розглянути питання щодо визначення місця проживання дитини з одним з батьків із забезпеченням контакту дитини з іншим з батьків чи застосування спільної опіки з почерговим проживанням дитини у помешканні кожного з батьків за відповідним графіком [1].

Варто зазначити, що хоча модель спільної опіки є корисною в ідеальних умовах, вона може завдати шкоди дитині через відсутність стабільності й додатковий стрес, який особливо небажаний у дитячому віці. Це може впливати на почуття безпеки, що є критично важливим у розвитку дитини, тому пріоритетним має залишатися інтерес дитини, зокрема її емоційне благополуччя.

Правовою основою захисту прав дитини є норми, що містять у Конвенції ООН про права дитини, яка прийнята у 1989 році. Вона поєднує в собі весь спектр прав людини, що стосуються до дітей – особистих, економічних, соціальних і культурних прав. У статті 3 цієї Конвенції йдеться, що в усіх діях, пов'язаних із дітьми, пріоритетним є забезпечення найкращих інтересів дитини. Це положення створює фундаментальну базу для розгляду спільної опіки над дитиною крізь призму захисту її інтересів, зокрема у питаннях емоційного благополуччя та психосоціального розвитку.

Законодавство України надає батькам рівні права й обов'язки у вихованні та забезпеченні інтересів дитини, незалежно від того, чи перебувають батьки у шлюбі. Відповідно до статті 141 Сімейного кодексу України (надалі – СК України), права та обов'язки батьків щодо дитини є рівними, що гарантує обом батькам однаковий правовий статус у вихованні та розвитку дитини. Це положення має на меті забезпечити як матері, так і батькові можливість брати повноцінну участь у житті дитини, незалежно від їхнього спільного або окремого проживання [2].

Стаття 150 СК України конкретизує обов'язки батьків, зокрема забезпечення гармонійного розвитку дитини, створення умов для її фізичного, духовного, культурного та морального зростання. Додатково, стаття 157 Кодексу регулює порядок вирішення батьками питань, пов'язаних із вихованням, здоров'ям, розвитком дитини, передбачаючи необхідність узгоджених дій батьків. Якщо батьки не досягли згоди щодо основних аспектів, суд може вирішити спірні питання, зважаючи на найкращі інтереси дитини [2].

Попри наявність правової основи для паритетного залучення батьків до виховання дітей, в українському законодавстві відсутні чіткі норми щодо почергового проживання дитини з кожним із батьків. Цей пробіл стає причиною того, що суди найчастіше визначають основне місце проживання дитини з одним із батьків, обмежуючи при цьому іншого. Враховуючи перспективу запровадження такого проживання, варто акцентувати увагу на перевагах та недоліках цієї моделі як для батьків, так і для самої дитини.

До основних переваг для дитини належать збереження постійного контакту з обома батьками, що сприяє її емоційному балансу, стабільності та загальному розвитку. Також почергове проживання дає змогу дитині

відчувати підтримку обох батьків, отримувати увагу і турботу з обох сторін, що є важливим для її формування як особистості. Крім того, спільне проживання дозволяє дитині отримувати батьківський вплив у рівних частинах, що дуже важливо для формування здорових цінностей та самосприйняття дитини. Для батьків цей підхід є можливістю брати повноцінну участь у житті та вихованні, зменшуючи ризик виникнення конфліктів, пов'язаних з обмеженим доступом до дитини.

Водночас є й певні недоліки, які можуть негативно вплинути на емоційний стан дитини та взаємини батьків. Для дитини почергове проживання може викликати стрес через постійну зміну середовища, особливо якщо батьки живуть у різних районах або містах. Така ситуація може призводити до проблем з адаптацією, а для молодших дітей – до порушень у відчутті стабільності та безпеки. Крім того, модель почергового проживання вимагає постійної комунікації між батьками та злагодженості їхніх дій у питаннях виховання, що може бути проблемою, особливо якщо між ними є конфлікти та непорозуміння. У результаті, дитина може відчувати напруженість у відносинах між батьками, що негативно впливає на її психоемоційний стан.

Сучасна наукова доктрина містить досить багато досліджень, присвячених розгляду питання щодо встановлення опіки над дитиною, аналіз яких дає змогу побачити різні підходи до питання спільного проживання. Є. В. Синельников наголошує на важливості рівноправного залучення обох батьків до виховання дитини, що відповідає принципам відповідальності за її розвиток. Науковець підкреслює, що у випадках, коли жоден із батьків не має негативних характеристик, суд може застосувати модель почергового проживання або навіть модель «пташиного гнізда». За цією моделлю дитина залишається в одному місці проживання, а батьки чергуються у догляді за нею, що може бути психологічно комфортнішим для дитини, адже зберігається стабільність середовища [3].

Таким чином, запропонована Є. В. Синельниковим модель почергового проживання або підхід «пташиного гнізда» спрямована на збереження емоційного комфорту дитини шляхом підтримки стабільності її оточення та одночасного залучення обох батьків у процес виховання. Така модель, на його думку, допомагає уникнути відчуття розриву в житті дитини після розлучення батьків. Проте реалізація подібних підходів потребує високого рівня злагоди та співпраці між батьками, чого іноді важко досягти в конфліктних ситуаціях.

На противагу цьому, О. С. Простибоженко зазначає, що в національному праві у спорах між батьками дитини не використовується термін «опіка». Натомість застосовуються такі поняття, як «місце проживання дитини» та «спілкування з дитиною». Термін «опіка над

дитиною», притаманний країнам загального права, має більш широкий зміст і включає питання умов проживання дитини та повноважень щодо прийняття рішень з ключових аспектів її життя після розлучення батьків. Це поняття охоплює такі питання, як визначення місця проживання дитини, графік відвідувань та зустрічей з іншим з батьків, питання релігійної належності, вибір навчального закладу, медичне обслуговування та страхування дитини.

Доктрина «ніжного віку дитини» також є важливим елементом цієї системи і передбачає надання матері переважного права на опіку над дитиною молодшого віку у випадку розірвання шлюбу чи окремого проживання батьків. Ця доктрина виникла в умовах розвитку англійського загального права, яке раніше надавало батькові абсолютне право на опіку над його неповнолітніми дітьми, народженими в законному шлюбі [4].

Окрім досвіду інших країн критичну роль у забезпеченні ефективного впровадження спільної опіки над дитиною відіграє судова практика, формуючи чіткі критерії та стандарти для оцінки кожного окремого випадку. Вона слугує важливим джерелом правових норм та рекомендацій для судів, які розглядають справи щодо опіки над дітьми, допомагаючи встановити практичні механізми, що відповідають інтересам дитини та враховують права обох батьків. Значущим прикладом судової практики в аспекті впровадження спільної опіки є постанова Івано-Франківського апеляційного суду від 20 березня 2024 року у справі № 347/1317/22 (провадження № 22-ц/4808/162/24). У цій справі суд розглянув апеляційну скаргу матері дитини на рішення Косівського районного суду від 30 жовтня 2023 року, яким було визначено місце проживання дитини з батьком, попри те, що орган опіки та піклування рекомендував проживання з матір'ю. Мати аргументувала апеляційну скаргу неповним з'ясуванням обставин і порушенням її прав на виховання дитини, стверджуючи, що рішення суду порушує інтереси дитини, яка залишалася з батьком та перешкоди в спілкуванні з матір'ю.

Під час розгляду справи апеляційний суд врахував висновки органу опіки та піклування, особливості соціально-психологічного стану дитини та права обох батьків на участь у її житті. Важливим чинником стало встановлення того, що обоє батьків мають належні умови проживання, позитивно характеризуються у побуті, забезпечують матеріальні потреби дитини та готові рівноправно брати участь у її вихованні. Суд дійшов висновку, що в інтересах дитини буде встановлено почергове проживання з кожним із батьків за графіком, що передбачає перебування з матір'ю протягом двох тижнів, а наступні два тижні – з батьком.

Це рішення апеляційного суду підкреслює зростаючу важливість забезпечення стабільного контакту дитини з обома батьками, захисту її

прав на спілкування та взаємодію з кожним із них, а також демонструє прагнення судової системи України до гармонійного вирішення таких спорів, коли інтереси дитини виводяться на перший план [5]. Судова практика відіграє важливу роль у впровадженні спільної опіки над дитиною, особливо в країнах, де законодавство про спільну опіку лише формується або має певні прогалини. Зокрема, судові рішення можуть стати основою для правозастосування, а також допомагають визначити, як найкраще захистити інтереси дитини та забезпечити її психологічний комфорт.

Перспектива запровадження спільної опіки батьків щодо дітей є вкрай актуальною у контексті сучасних правових та соціальних процесів. Аналіз законодавчих норм, судової практики України та наукових досліджень свідчить про зростаючу увагу до питання рівного залучення обох батьків у виховання дитини, що відповідає принципам захисту та забезпечення якнайкращих інтересів дитини. Існуючі законодавчі положення надають батькам рівні права на участь у житті дитини, але потребують подальшого вдосконалення, особливо щодо впровадження моделі почергового проживання, яка забезпечує дитині стабільний зв'язок з кожним із батьків.

Отже, забезпечення стабільного контакту дитини з обома батьками за допомогою почергового проживання дитини з кожним із батьків є важливим кроком до гармонійного розвитку дитини, що підкреслює значущість подальшого дослідження цієї ідеї та впровадження даної моделі на законодавчому рівні. Однак, якщо модель спільної опіки з почерговим проживанням все ж буде запроваджена, важливо розробити чіткий механізм її регулювання. Він має гарантувати найкращі інтереси дитини, забезпечуючи стабільність і уникнення негативного впливу на її психологічний стан. Такий механізм має включати узгоджений графік проживання дитини та взаємодії батьків, щоб уникнути конфліктів, підтримати емоційний баланс дитини, забезпечити їй безпеку, можливість розвитку і сприяти здоровим стосункам як дитини із батьками, так і між ними.

Література:

1. Верховна Рада України. Проект Закону про внесення змін до Сімейного кодексу України щодо запровадження спільної опіки батьків над дітьми. № 12123 від 16.02.2024. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/45068>
2. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січ. 2002 р. № 2947-III. Ред. від 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

3. Синельников Є. В. Сучасні напрями розвитку судової практики вирішення спорів про визначення місця проживання малолітньої дитини. Слово Національної школи суддів України. 2022. № 3-4 (40-41). С. 47-56.
4. Простибоженко О. С. Доктрина «ніжного віку дитини» та доктрина «найкращих інтересів дитини» у світлі національної судової практики. Слово Національної школи суддів України. 2017. № 1. С. 130-141.
5. Постанова Івано-Франківського апеляційного суду від 20 берез. 2024 р. у справі № 347/1317/22. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/117967297?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ОПІКИ НАД НЕДІЄЗДАТНИМИ

*Поліщук Дар'я Олександрівна
студентка 4 курсу спеціальності «Право»
Таращанського технічного та
економіко-правового фахового коледжу*

Інтернет-адреса публікації на сайті:
https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3998

Однією із головних заporук розвитку України як соціальної та правової держави є наявність досконалого нормативно та правового забезпечення для регулювання суспільних відносин у сфері опіки над недієздатними. Вказаний інститут є невід'ємним елементом правової системи кожної демократичної держави та відображає ставлення суспільства до незахищених верств населення, які самостійно не можуть здійснювати свої права і виконувати обов'язки. Ефективність здійснення покладених на нього функцій безпосередньо залежить від соціально економічного розвитку держави та належного правого регулювання відносин між учасниками відносини опіки.

Актуальність теми встановлення опіки над недієздатними посилює воєнний стан введений на даний час в Україні, коли статус опікуна над недієздатною особою дає змогу законно виїздити за межі України чоловікам. Така опіка повинна бути встановлена судом, адже одного лише проживання з недієздатною особою чи піклування про неї недостатньо. Також встановлення особи недієздатною обов'язково відбувається у суді та підтверджується відповідним судовим рішенням. Відповідно до положень частина 1 статті 60 ЦК України, суд встановлює опіку над фізичною особою у разі визнання її недієздатною і призначає опікуна

за поданням органу опіки та піклування. Недієздатність (disability) – це втрата здатності здійснювати особою цивільні права та обов'язки внаслідок тяжкого психічного захворювання. Визнання особи недієздатною встановлюється відповідним рішенням суду лише після обов'язкового проведення судово-психіатричної експертизи. Останнім кроком для встановлення опіки над недієздатними, є призначення опікуна. Фізична особа може бути призначена опікуном лише за її згодою, що повинно бути виражено в письмовій заяві відповідно ч. 3 ст. 63 ЦК України. Законодавством України обов'язки опікунів покладено на навчальні заклади, заклади охорони здоров'я та заклади соціального захисту населення щодо осіб, яким не призначено опікуна. Недопрацьованим у законодавстві є відсутність єдиних вимог до опікунів. Сучасне законодавство не успадкувало норм, щоб надавала можливість передавати психічно хвору особу за договором про патронат над психічно хворими громадянами для нагляду та лікування останніх у домашніх умовах. Тому існує нагальна потреба у реформуванні служби патронату над психічно хворими.

Отже, особливості встановлення опіки над повнолітньою особою під час воєнного стану, коли йде мова про догляд за людиною, яка має розлад психіки, що характеризується: стійкістю, хронічним перебігом, нездатністю усвідомлювати свої дії та керувати ними. Якщо особа ще не визнана недієздатною, то процедура відбувається у форматі двох паралельних етапів:

- 1) звернення до суду, аби майбутнього підопічного визнали недієздатним;
- 2) отримання від органу опіки та піклування подання щодо можливості призначення конкретної особи опікуном.

Існує необхідність покладення обов'язків щодо здійснення опіки над особою, яка постійно перебуває на лікуванні в психіатричному закладі, не на юридичну, а на фізичну особу. Тому обов'язки з опіки ефективніше покласти на працівника соціальної служби, члена громадської організації, або на співробітника психіатричного закладу.

Література:

1. Бойченко Г. М. Правові та процесуальні аспекти визнання особи недієздатною / Г. М. Бойченко, С. С. Шум // Форум права. – 2011.
2. Морозова С. Є. Правове регулювання опіки та піклування за цивільним законодавством України: автореф. дис. канд. юрид. наук.: спец. 12.00.03 / С. Є. Морозова. – К.: 2011.

3. Чорна Ж. Л. Окремі питання встановлення опіки над фізичними особами / Ж. Л. Чорна // Університетські наукові записки. – 2011. – № 2. – С. 120-125.

РОЛЬ НОТАРІУСА У МЕХАНІЗМІ КОМПЕНСАЦІЇ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ВІЙНОЮ РФ

Свирид Софія Володимирівна
студентка 2 курсу ОС магістр, Київського
національного університету ім. Тараса Шевченка

Інтернет-адреса публікації на сайті:

https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3996

Війна росії проти України завдає надзвичайної шкоди, оскільки знищуються не лише об'єкти військової інфраструктури, а і цивільної, серед яких будинки мирних жителів, школи, лікарні, а також інше майно громадян та іноземців.

Постає питання: хто відшкодуватиме завдану шкоду внаслідок воєнних дій, яким способом, у якому порядку, у які строки тощо. У зв'язку із чим досить активно обговорюються механізми відшкодування шкоди, завданої майну внаслідок агресії росії. Це питання є складним, довготривалим, і водночас ключовим для здійснення боротьби з ворогом та подальшого ефективного стягнення з нього всіх завданих збитків. Саме житло є пріоритетним, оскільки людям, які втратили домівки необхідно десь жити, то першочергово держава спрямувала свої сили, свою діяльність на впровадження компенсаційних механізмів за знищене та пошкоджене житло.

З метою регулювання компенсаційних процедур, було прийнято цілу низку нормативно-правових актів.

Проаналізувавши весь компенсаційний механізм, можна зазначити, що нотаріус є залученим майже на кожному етапі, фактично супроводжує його від початку до кінця, розпочинаючи подачею інформаційного повідомлення про пошкоджене/знищене майно і завершуючи накладенням заборони на відчуження нерухомого майна, придбаного з використанням житлового сертифікату. Фактично нотаріус займається наданням правових порад/консультацій постраждалим з питань, що стосуються отримання компенсації; подачею повідомлення про пошкодження/знищення майна; подачею заяви про отримання виплат за пошкоджене/знищене житло; оформленням відповідних довіреностей, заяв співвласників пошкодженого житла; здійснює реєстрацію права власності в ДРРП при необхідності; допомагає у процесі відновлення втрачених документів;

займається оформленням спадщини, офіціалізацією статусу спадкоємця; реєстрацією припинення права власності на знищене майно; посвідченням договорів з використанням житлових сертифікатів (допомагає при реалізації житлових сертифікатів).

Першим кроком на шляху отримання компенсації є подача інформаційного повідомлення про пошкоджене та знищене майно. Пунктом 4 постанови КМУ «Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією РФ проти України» передбачено, що повідомлення про пошкодження майна може бути подане до Реєстру пошкодженого та знищеного майна: декількома способами, одним з яких є через нотаріуса.

Нотаріус у день звернення фізичної особи чи представника юридичної особи з метою подання інформаційного повідомлення: встановлює фізичну особу та повноваження представника юридичної особи (у разі подання інформаційного повідомлення представником); заповнює інформаційне повідомлення, яке формується засобами Порталу Дія. Після формування інформаційного повідомлення засобами Порталу Дія нотаріус накладає кваліфікований електронний підпис; роздруковує зареєстроване інформаційне повідомлення (за бажанням особи).

Згідно з даними статистики Мінвідновлення тільки 22 нотаріуси подали такі інформаційні повідомлення в Дії станом на кінець 2023 рік. Коли нотаріус заходить в дію за допомогою ключа нотаріуса Дія має бачити особу саме як нотаріуса і дати доступ до спеціального інтерфейсу, зі спеціальною добудовою, що інформаційне повідомлення має подаватись від імені третьої особи, а не від імені нотаріуса. З цим виникають труднощі на практиці, не вдається отримати доступ до спеціального інтерфейсу нотаріуса.

Для того, щоб скористатися правом на компенсацію, особі потрібно підтвердити своє право власності на пошкоджену або знищену нерухомість шляхом внесення відомостей до ДРРП. Добре, коли документи збереглись, однак в більшості випадків – це рідкість.

Наступним кроком для отримання компенсації особа має подати відповідну заяву про отримання виплат за пошкоджене житло в електронній формі – через портал Дія, а у паперовій формі – через ЦНАП, орган соціального захисту населення або нотаріуса.

В цьому разі нотаріус встановлює особу та повноваження її представника (у разі подання звернення представником), що здійснюється шляхом перевірки паспорта та реєстраційного номера облікової картки платника податків (за наявності). Якщо заява подається через представника, то окрім паспорта та ідентифікаційного коду (за наявності) потрібно перевірити документи, які підтверджують статус

уповноваженого представника (нотаріально посвідчену довіреність) або законного представника (свідоцтво про народження дитини, яка є власником пошкодженої нерухомості, якщо заяву подаватиме один із батьків). Під час подачі заяви нотаріусу надається інформація про наступне: про реальний стан нерухомості: чи було вже проведено ремонт у пошкодженій оселі – повний або частковий; наявність/відсутність пріоритетного права на отримання компенсації (якщо у заявника є пільги, нотаріус проставить відповідну відмітку, а документи, які підтверджують наявність пріоритетного права, потрібно буде надати членам «компенсаційної» комісії, котрі проводитимуть огляд пошкодженого житла); відомості про співвласників, які надаватимуть згоду на отримання компенсації (у випадку спільної сумісної власності заявник має підтвердити, що інформація про всіх співвласників, яку автоматично «підтягує» система, правильна: інших співвласників немає, при цьому письмову нотаріально посвідчену згоду всіх співвласників об'єкта нерухомого майна на отримання компенсації заявником потрібно буде надати «компенсаційній» комісії під час огляду житла; якщо пошкоджена оселя має кількох власників, інформація щодо права власності кожного з них має бути внесена до ДРРП); про відсутність обмежень для отримання компенсації, а саме: що заявник не перебуває під санкціями, не має судимості за злочини проти основ національної безпеки України, а також не є спадкоємцем відповідної категорії осіб. Нотаріус роздруковує зареєстровану заяву, інший документ (за бажанням особи) та забезпечує її підписання отримувачем компенсації та видає заявнику примірник зареєстрованої заяви із зазначенням реєстраційного номера заяви та цифрового коду.

Особа може подати заяву як самостійно, так і через представника. Статус уповноваженої особи необхідно належним чином оформити видавши довіреність у нотаріуса або в консульській установі України за кордоном.

Важливим є момент, що якщо майно належить на праві спільної власності, то подає заяву один зі співвласників (заявник один), а решта – дають згоду (є спеціальне віконце для згоди, де є QR-код, який може бути використаний протягом 24 год.). Якщо співвласник не може надати QR-код згоду, то він іде до нотаріуса і робить згоду на подачу заяви та отримання компенсації у довільній формі, справжність підпису на якій засвідчується нотаріально.

Що стосується вищезгаданих перших кроків на шляху отримання компенсації, то нотаріуси виступають фронт-офісами для подачі та реєстрації заяв та звернень. Однак тут виникає питання щодо функції, яку виконує у цьому випадку нотаріус, оскільки він являється уповноваженою державою особою, яка повинна здійснювати нотаріальну діяльність. А тут

з'являється роль фронт-офісу, яка не дуже пов'язується з нотаріальною функцією. Однак це може підпадати під інші функції, що делеговані нотаріусу державою. Делегування таких повноважень зроблено з врахуванням того, що не всі особи мають змогу користуватись Дією з різних причин (проблеми зі зв'язком, Інтернетом, відсутність Дії, відсутність навичок користування гаджетами, коли говоримо про людей похилого віку тощо).

Після того як заява була подана «компенсаційна» комісія її розглядає і приймає відповідне рішення. Отримувач компенсації має здійснити дії щодо державної реєстрації припинення права власності на знищений об'єкт нерухомого майна у випадку ухвалення «компенсаційною» комісією рішення про надання компенсації після затвердження уповноваженим органом такого рішення і до моменту проведення виплати компенсації чи до дати нотаріального посвідчення договору про придбання житла з використанням житлового сертифіката. Державна реєстрація припинення права власності на закінчений будівництвом об'єкт чи об'єкт будівництва у зв'язку з його знищенням проводиться за заявою власника (співвласників) закінченого будівництвом об'єкта чи об'єкта незавершеного будівництва будь-яким державним реєстратором (в тому числі нотаріусом). Незалежно від місцезнаходження нерухомого майна, об'єктів незавершеного будівництва, майбутніх об'єктів нерухомості, проводиться державна реєстрація права власності та інших речових прав на нерухоме майно, об'єкти незавершеного будівництва, майбутні об'єкти нерухомості, місцезнаходженням яких є Автономна Республіка Крим, Донецька, Запорізька, Луганська, Миколаївська, Харківська, Херсонська області, місто Севастополь.

Припинення права власності на знищене житло – це один з обов'язкових етапів для отримання компенсації у вигляді як житлового сертифіката, так і коштів на нове будівництво. Державна реєстрація припинення права власності на знищену нерухомість проводиться за наявності: витягу з Реєстру пошкодженого та знищеного майна, поданого заявником чи отриманого реєстратором (нотаріусом), що містить інформацію про акт комісійного обстеження, категорія пошкоджень об'єкта в якому зазначена як «об'єкт непридатний для використання за цільовим призначенням, повністю втратив свою економічну цінність, наявні пошкодження несучих та огорожувальних конструкцій, ступінь та характер яких свідчить про небезпеку аварійного обвалення об'єкта (зруйнований об'єкт)», чи акт дистанційного обстеження із висновком про те, що об'єкт є знищеним; або поданого заявником відповідного акта комісійного обстеження чи акта дистанційного обстеження або їх копій, засвідчених підписом такого заявника. У разі коли акт комісійного обстеження міститиме висновок щодо необхідності проведення

технічного обстеження, державна реєстрація припинення права власності буде проводитись виключно за наявності відомостей про факт знищення, отриманих з ЄДЕССБ.

Трапляються випадки, коли особа припинила своє право ще до моменту подачі заяви про отримання компенсації, то вона втрачає своє право на це, подати заяву в такому разі на даний момент не можливо. Ольга Оніщук вбачає можливий вихід з цієї ситуації, а саме: звернення до суду за ст. 392 Цивільного кодексу України або дочекатись, поки на законодавчому рівні дане питання буде врегульовано.

Особа, отримавши житловий сертифікат, шукає житло на первинному або вторинному ринку нерухомості, у будь-якому безпечному регіоні (тільки не зона бойових дій та не зона окупації). Наступним кроком відбувається подача звернення до АТ «УКРПОШТА» про фінансування придбання житла в розмірі визначеному у житловому сертифікаті. Звернення до АТ «УКРАПОШТА» можна подати знову ж таки двома способами, в тому числі через нотаріуса. У такому разі нотаріус: встановлює особу заявника та перевіряє повноваження представника (у разі подачі заяви представником); заповнює звернення про фінансування придбання житла, яке формується засобами Порталу Дія; видає заявнику примірник звернення з відміткою про його реєстрацію РПЗМ із зазначенням реєстраційного номера звернення у цьому реєстрі. «УКРПОШТА» надає відповідь чи заброньовані кошти.

Нотаріус вносить дані про укладенні договору з використанням житлового сертифікату до Реєстру пошкодженого та знищеного майна. Сюди також вносяться дані про не використані кошти (якщо майно придбалось за меншу суму, ніж та, що була зазначена в сертифікаті). Окрім стандартних перевірок, які нотаріус здійснює при укладення договору купівлі-продажу, він має також перевірити наявність факту припинення права власності у зв'язку зі знищенням; перевіряється безпечність регіону, де придбавається майно відповідно до наказу Мінреінтеграції «Про затвердження Змін до Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих російською федерацією», який постійно оновлюється; при укладенні договорів на первинному ринку також здійснюються перевірки наявності порушень проти замовника справ про банкрутство (єдиний реєстр підприємств, нема прямого безпосереднього доступу, потрібно надіслати запит та отримати паперову форму-відповідь); відсутності в ЄДР судового рішення про визнання юридичної особи банкрутом; відсутність факту перебування замовника в стані припинення; наявність у замовника будівництва права на виконання будівельних робіт (за даними ЄДСББ). В договорі має обов'язково зазначатись про накладення заборони відчуження на 5 років, а також те, що перерахунок коштів компенсації на рахунок продавця

відбувається протягом 5 робочих днів з дня внесення даних про договір нотаріусом в РПЗМ (це щодо процедури розрахунку, щоб не зупиняти процедуру реєстрації, коли зареєстрували заяву про перехід права власності).

Нотаріус, який посвідчує договір про придбання об'єкта житлової нерухомості (у тому числі інвестування/фінансування його будівництва), земельної ділянки, на якій розташовано такий об'єкт, частки у праві власності на таке майно з використанням житлового сертифіката, накладає заборону відчуження строком на п'ять років. Не можна накласти заборону на те, що ще не перейшло у власність, тому дається один день на реєстрацію заборони з моменту прийняття рішення про реєстрацію права. Одночасність не передбачена, як нотаріальна дія здійснюється після реєстрації права власності. Наявність такої заборони не перешкоджає подальшому обтяженню речових прав на такий об'єкт. У разі оплати різниці між фактичною вартістю об'єкта та вартістю, зазначеною у житловому сертифікаті, за рахунок кредиту наявність заборони відчуження об'єкта житлової нерухомості, земельної ділянки, на якій розташовано такий об'єкт, не перешкоджає передачі такого об'єкта в іпотеку для забезпечення зобов'язань за договором про надання кредиту на таке придбання з подальшим обтяженням речових прав на такий об'єкт (у тому числі обтяженням іпотекою).

02 січня 2024 року відбулося перше нотаріальне посвідчення договору купівлі-продажу житла з використанням житлового сертифікату. За інформацією Олександра Кубракова, Віцепрем'єр-міністра з відновлення України – Міністра розвитку громад, територій та інфраструктури України, загалом для виплати компенсацій за повністю знищене житло сформовано 1826 житлових сертифікатів. З них уже понад 400 родин забронювали кошти для купівлі нового житла і готові укладати угоди купівлі-продажу.

Отже, підсумовуючи вищезазначене можна сказати, що механізм компенсації за пошкоджене та знищене майно внаслідок війни РФ проти України активно розвивається та впроваджується в реальне життя. Реагування держави є досить швидким, оскільки раніше панували думки, що відбудова та відновлення будуть можливими тільки після завершення війни. Однак на цей момент здійснено багато роботи та докладено значних зусиль, щоб запуснути національний механізм надання компенсації, який має на меті стати складовою частиною міжнародного компенсаційного механізму, саме тому важливим є момент фіксації підтвердження зареєстрованого права на знищене та пошкоджене майно. Роль нотаріуса в компенсаційній процедурі є значною та вагомою. Саме нотаріус супроводжує особу на всіх етапах цього довготривалого процесу, починаючи від надання правових консультацій та закінчуючи

посвідченням договорів із використанням житлового сертифікату. Нотаріус може бути єдиним вікном, що сприяє більш ефективному та простому способу реалізації компенсаційного механізму. Оскільки всі ці процедури є новими, на практиці можуть виникати труднощі, певні моменти можуть викликати більше питань, ніж відповідей. Тому даний механізм має пройти перевірку практикою, в ході якої будуть виявлені моменти, що потребують удосконалення, зокрема стосовно спадкування, стосовно порядку дій, передбаченого для осіб, що вже припинили право власності до подачі заяви про отримання компенсації, можливості безперешкодного доступу нотаріуса до спеціального інтерфейсу Застосунку Дія, доцільності та необхідності сплати збору до Пенсійного фонду при купівлі нерухомого майна з використанням житлового сертифікату тощо.

Література:

1. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: Закон України від 23 лютого 2023 року № 2923-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text> (дата звернення: 10.11.2024).
2. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення правового регулювання питань, пов'язаних із заборонаю відчуження об'єктів нерухомого майна, придбаних (у тому числі проінвестованих/профінансованих) з використанням житлового сертифіката на придбання об'єкта житлової нерухомості: Закон України від 22 лютого 2024 року № 3588-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3588-IX#Text> (дата звернення: 31.05.2024).
3. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року №326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.11.2024).
4. Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією рф проти України: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 березня 2022 року № 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.11.2024).

5. Про затвердження Порядку надання компенсації для відновлення окремих категорій об'єктів нерухомого майна, пошкоджених внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією РФ, з використанням електронної публічної послуги «Відновлення»: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 квітня 2023 року №381. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/381-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.11.2024).
6. Про затвердження Порядку надання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.05.2023 року №600. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/600-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.11.2024).
7. Деякі питання забезпечення функціонування Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією РФ проти України: Постанова Кабінету Міністрів України від 13 червня 2023 року №624. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/624-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.11.2024).
8. Про реалізацію експериментального проекту щодо проведення обстеження знищених окремих категорій об'єктів нерухомого майна, зокрема із застосуванням інформаційних продуктів дистанційного зондування Землі: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 жовтня 2023 року №1185. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1185-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.11.2024).
9. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо регулювання відносин, пов'язаних з наданням компенсації за об'єкти нерухомого майна, знищені та пошкоджені внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією російської федерації проти України: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 січня 2024 року № 39. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/39-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.11.2024).
10. Про затвердження Змін до Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією: Наказ Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 08 березня 2024 року №65. URL: https://minre.gov.ua/wp-content/uploads/2024/10/24_perelik_nakaz_360_vid_14_zhovtnya_2024_2.pdf (дата звернення: 10.11.2024).
11. Шуляк О. О. III Форум з відновлення Житомирщини. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-vidbudova/3823000-u-dii-zareestruvali-majze-600-tisac-povidomlen-pro-poskodzene-abo-zrujnovane-zitlo.html> (дата звернення: 10.11.2024).

12. Волонтерська платформа «Поверни своє». URL: <https://getitback.in.ua/> (дата звернення: 10.11.2024)
13. Оніщук О. М. Моя країна – не руїна: як створити ефективний компенсаційний механізм для України? URL: <https://uifuture.org/publications/moya-krayina-ne-ruyna-yak-stvoryty-efektyvnyj-kompensacijnyj-mehanizm-dlya-vidnovlennya-ukrayiny/> (дата звернення: 10.11.2024).
14. Перше нотаріальне посвідчення договору купівлі-продажу з використанням житлового сертифікату. URL: <https://npu.ua/news/rpzm-news/> (дата звернення: 10.11.2024).

НЕТИПОВІ ПОСЛУГИ ТА ОБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Шнуренко Тетяна Олександрівна
студентка 4 курсу спеціальності «Право»
Таращанського технічного та
економіко-правового фахового коледжу

Інтернет-адреса публікації на сайті:

https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3999

Об'єктами цивільних прав визнаються матеріальні та нематеріальні блага, стосовно яких між суб'єктами цивільного права виникають відносини, що складають предмет цивільно-правового регулювання. Сучасна доктрина цивільного права визнає множинність об'єктів цивільних прав. Поширеною є точка зору науковців про неможливість існування безоб'єктних цивільних правовідносин. В наш час у юридичній літературі переважна більшість правників визначають об'єкт цивільних прав через поняття «благо». Поняття об'єкта цивільних прав не знайшло свого законодавчого закріплення, і є суцільно теоретичним поняттям. Перелік об'єктів цивільних прав закріплений у статті 177 ЦК України. Відповідно до норм Цивільного кодексу України, до об'єктів цивільного права віднесені речі, включаючи гроші та цінні папери, інше майно, в тому числі майнові права; роботи і послуги; інформація; результати інтелектуальної діяльності, у тому числі виключні права на них; нематеріальні блага. Проблеми об'єктів у цивільному праві висвітлюються у працях відомих вчених різних періодів розвитку цивілістичної думки: Н. Г. Александрова, К. О. Берновського, М. І. Брагінського, Є. В. Васьковського, Ю. С. Гамбарова, Д. М. Генкіна, В. П. Грибанова, О. С. Йоффе та інші.

Особливим та проблемним об'єктом дослідження, який я хочу дослідити є послуга, як нетиповий об'єкт цивільного права. Під послугою розуміється особлива споживча вартість, що виникає в процесі праці, але

отримала вона таку назву тому, що праця надає послуги не в якості речі, а в якості діяльності. Сьогодні існує багато різноманітних видів договорів про надання послуг, такі договори: перевезення, транспортного експедирування, зберігання, страхування, доручення, комісії тощо. Проте усі види договорів про надання послуг неможливо передбачити у ЦК України, оскільки їх багато.

Неоднозначним у науці цивільного права є віднесення до об'єктів цивільного права клітин людини. Тобто людські органи, тканини, анатомічні матеріали, будучи лікувальними, медичними засобами, що дозволяють вирішувати проблеми фізичної особи, є тим благом, яке фігурує в правовому середовищі, а тому можуть бути віднесені до об'єктів цивільного права.

Одним із яскравих прикладів неоднозначності в підході до юридичної кваліфікації є такий об'єкт, як газопровід, для визначення правового режиму якого варто його розглянути крізь призму сутності нерухомості. Магістральні газопроводи є об'єктами, обмеженими в цивільному обороті, оскільки можуть перебувати тільки в державній власності, Такий правовий режим магістральних газопроводів виключає можливість вчинення правочинів щодо них за участю фізичних та юридичних осіб, крім передачі споруд трубопровідного транспорту в державну власність. У результаті вільно оборотоздатними об'єктами залишаються тільки промислові газопроводи.

Об'єктами цивільних прав є все те, з приводу чого складаються цивільні правовідносини і на що спрямовані суб'єктивні цивільні права та суб'єктивні цивільні обов'язки. Будь-який об'єкт повинен задовольняти потреби й інтереси учасників цивільних правовідносин, в іншому разі він не розглядатиметься як об'єкт цивільного права. Суперечливість та неоднозначність чинного законодавства, що впливає на розуміння певного об'єкта та його правового режиму, бо чинне законодавство України повинно йти паралельно із розвитком суспільства.

Література:

1. Крат В. І., Спасибо-Фатєєва І. В. Цивільний кодекс України : науково-практичний коментар / за заг. ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. – Х., 2010. – Т. 4. Об'єкти. Правочини. Представництво. Строки. – С. 61-69.
2. Спасибо-Фатєєва І. Види об'єктів цивільних прав / І. Спасибо-Фатєєва // Часопис цивілістики, випуск №18 – С. 13-18.

ПОРЯДОК ВИКОНАННЯ ДОДАТКОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ: АКТУАЛЬНІ ЗАКОНОДАВЧІ ІНІЦІАТИВИ

Осадько Олександр Олексійович

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

відділу дослідження проблем кримінально-виконавчого

права Науково-дослідного інституту вивчення

проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса

Національної академії правових наук України

ORCID: 0009-0004-2537-9798

Інтернет-адреса публікації на сайті:

https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3988

На третьому році російсько-української війни все частіше трапляються випадки, коли дії з популяризації, пропаганди держави-агресора та її органів влади, їх представників, інші дії, спрямовані на створення позитивного образу держави-агресора, виправдовування і визнання правомірною окупації території України вчиняють особи громадяни України. Подив викликає не лише те, що зазначена риторика звучить від громадян України, які майже щодня чують сигнал «повітряна тривога», але і те, що деякі з них відзначені державними нагородами України за видатні заслуги у розвитку економіки, науки, культури, соціальної сфери, захисті Вітчизни, охороні конституційних прав і свобод людини, державному будівництві та громадській діяльності, за інші заслуги перед Україною. При цьому, останні зберігаючи за собою можливість користуватися відповідними правами і пільгами, передбаченими для нагороджених осіб.

У цьому контексті слушним та актуальним виглядає запропонований Президентом України законопроект № 11410 від 16.07.2024 «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо позбавлення державних нагород за популяризацію або пропаганду держави-агресора чи вчинення інших протиправних дій проти України» [1].

Так, відповідно до положень ст. 16 Закону України «Про державні нагороду України» позбавлення державних нагород може бути проведено

Президентом України лише у разі засудження нагородженого за тяжкий злочин за поданням суду у випадках, передбачених законом.

Проте, положеннями Кримінального кодексу України (стаття 51) не передбачає такого виду покарання, як позбавлення державної нагороди України.

Разом із тим, низка законодавчих актів України, якими для осіб, нагороджених державними нагородами України, встановлені права та пільги, не містять положень щодо можливості їх скасування у випадку позбавлення особи державної нагороди України.

Не зважаючи на критичний суспільний запит та уцілому актуальність зазначеного законопроекту, деякі положення потребують уточнення та правок.

Так, наприклад, норми запропонованої законопроектом нової Глави 61 Кримінально-виконавчого кодексу України (надалі – КВК України) «Виконання покарання у виді позбавлення державної нагороди України» логічно узгоджуються зі зміненими і доповненими нормами Кримінального кодексу України (статті 51, 52, 54-1 тощо), мають підпорядкований кримінально-виконавчий характер та необхідні до впровадження.

Пропозиції щодо удосконалення правового регулювання виконання покарання у виді позбавлення державної нагороди України: з метою забезпечення ефективного та своєчасного виконання цього виду покарання у запропонованій законопроектом ч. 1 ст. 291 КВК України бажано встановити розумний і достатній процесуальний строк (10-14 днів), протягом якого суд, який постановив вирок про позбавлення засудженого державної нагороди України, після набрання ним законної сили направляє копію вироку Президентові України та Міністерству юстиції України.

Не меншої уваги заслуговує законопроект № 11535 від 30.08.2024 «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та Кримінально-виконавчого кодексу України щодо позбавлення статусу ветерана війни» [2]. Зазначеним законопроектом законотворець ставить за мету введення у правове поле України чітких норм, які б регулювали можливість позбавлення статусу ветеранів війни, як видів кримінального покарання.

Так, законопроектом запропоновано внести зміни до ст. 51 Кримінального кодексу України доповнивши її пунктом 21 відповідно до якого стане можливим позбавити статусу ветерана війни.

Проте, відповідно до ст. 50 Кримінального кодексу України метою покарання є кара, а також виправлення засуджених і запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як ними, так і іншими особами. Водночас у тексті Пояснювальної записки до законопроекту

зазначається, що позбавлення статусу та скасування пільг має стати тим важелем, який дозволить відновити справедливість і захистити суспільство від тих, хто не виправдав довіру надану державою (стор. 1 Пояснювальної записки). Отже, з наведеного вбачається, що автори такої законодавчої ініціативи безпосередньою метою означеного виду покарання вбачають кару («відновлення справедливості») та запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень засудженими («захистити суспільство від тих, хто не виправдав довіру надану державою»). Однак, не видається зрозумілим, яким чином такий захід примусу буде впливати на виправлення засудженого.

Маємо визнати, що вирішення питань виконання вказаних додаткових покарань назріло і буде залишатись актуальним довгий час. Це питання потребує закріплення в Кримінально-виконавчого кодексі України. Але, положення таких важливих законодавчих ініціатив потребують швидкого доопрацювання з метою ефективної реалізації та інтеграції у вітчизняне правове поле.

Список використаних джерел:

1. Проект Закону України «Про внесення змін Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо позбавлення держаних нагород за популяризацію або пропаганду держави-агресора чи вчинення інших протиправних дій проти України» (№ 11410 від 16 липня 2024 р.). Картка законопроекту. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44569>.
2. Проект Закону України «Про внесення змін Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та Кримінально-виконавчого кодексу України щодо позбавлення статусу ветерана війни» (№ 11535 від 30 серпня 2024 р.). Картка законопроекту. URL: <https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/44797>.

РОЛЬ ВЕРХОВНОГО СУДУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДОТРИМАННЯ ДЕРЖАВОЮ КОНВЕНЦІЙНОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ПОВАЖАТИ ПРАВА ЛЮДИНИ (ЗА ПРАВОВИМ ВИСНОВКОМ ВЕРХОВНОГО СУДУ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ Ч. 4 СТ. 185 КК ЗА ОЗНАКОЮ «ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ В УМОВАХ ВОЄННОГО АБО НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ»)

Таволжанська Юлія Сергіївна

кандидатка юридичних наук, асистентка

кафедри кримінального права Національного

юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Інтернет-адреса публікації на сайті:

https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=4009

Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» від 03 березня 2022 року № 2117-IX склади кримінальних правопорушень – крадіжка, грабіж, розбій, вимагання, привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем доповнено кваліфікуючою ознакою «вчинення в умовах воєнного або надзвичайного стану» (ч. 4 ст. 185, ч. 4 ст. 186, ч. 4 ст. 187, ч. 4 ст. 189, ч. 4 ст. 191 КК) [6]. Одразу за цим постало питання щодо встановлення змісту цієї ознаки. Невизначеність законодавчих новел відкривала варіанти тлумачення за значеннями «під час/в період воєнного або надзвичайного стану» або «з використанням умов воєнного або надзвичайного стану». Автори законопроєкту в пояснювальній записці вказували на те, що умови воєнного стану породжують у людей страх за своє життя та здоров'я, люди вимушено полишають свої домівки та майно. «Нерідко такі обставини використовуються зловмисниками з метою фактично безперешкодного заволодіння майном шляхом проникнення до квартир, житлових будинків, офісів чи закладів торгівлі. Мають місце й випадки відкритого заволодіння чужим майном, у тому числі з застосуванням насильства». Незважаючи на звернення до використання умов, у висновку автори законодавчої ініціативи апелювали до того, що «суспільна небезпечність таких дій істотно підвищується в умовах воєнного або надзвичайного стану» [5].

За наведеного закономірним стало те, що перед Верховним Судом постала необхідність судового тлумачення нормативних змін.

Ухвалою від 25 травня 2023 року по справі 722/594/22 Велика Палата Верховного Суду повернула колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду кримінальне провадження № 13-27кз23 з мотивів ненаведення колегією суддів якісних

та кількісних критеріїв виключної правової проблеми тлумачення та розуміння кваліфікуючої ознаки «вчинення злочину в умовах воєнного або надзвичайного стану», зокрема, необґрунтування відсутності сталої судової практики щодо застосування ч. 4 ст. 185 КК, недостатності законодавчого регулювання, існування колізій, що порушує фундаментальні права та свободи. Суд підкреслив, що в правозастосовній практиці кваліфікуюча ознака «вчинення злочину в умовах воєнного стану» не є тотожною обставині «вчинення злочину з використанням умов воєнного стану» [7].

Постановою Об'єднаної Палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 15 січня 2024 року по справі 722/594/22 запропоновано правовий висновок щодо застосування ч. 4 ст. 185 КК за кваліфікуючою ознакою «вчинення злочину в умовах воєнного або надзвичайного стану». Увагу звернено на те, що Суд не може втручатися у сферу виключної компетенції законодавця шляхом відступу від імперативних приписів закону і фактично створювати нову норму закону про кримінальну відповідальність. Колегія суддів Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду дійшла висновку про те, що з урахуванням змін, внесених до КК Законом України від 3 березня 2022 року № 2117-IX, норма, закріплена ч. 4 ст. 185 КК, підлягає застосуванню у разі «вчинення злочину в умовах воєнного або надзвичайного стану», а «вчинення злочину з використанням умов воєнного стану» (п. 11 с. 1 ст. 67 КК) як обставина, що обтяжує покарання, може бути врахована судом лише в аспекті індивідуалізації кримінальної відповідальності [4].

Міркуючи за проблематикою застосування ч. 4 ст. 185 КК, проф. Є. Письменський пише: «У цьому контексті найперше постає питання про справжню волю законодавця щодо внесених 3 березня 2022 року змін. Або, на противагу думці Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду, така воля полягала все ж таки в чомусь іншому, або замисел тих, хто ініціював і підтримав зміни, як слід не спрацював» [3].

Робота законодавця не завжди встигає за суспільними змінами, не завжди нормотворець пропонує якісний закон, що неминуче породжує необхідність судового тлумачення. Неодноразово ЄСПЛ зазначав, що «у будь-якій правовій системі, яким би чітким не було сформульоване правове положення, включно з положеннями кримінального права, існує неминучий елемент судового тлумачення. Завжди існуватиме потреба у з'ясуванні сумнівних моментів і адаптації до мінливих обставин» (Scopolla v. Italy (No. 2), application no. 10249/03, § 100) [1].

Постановою від 15 січня 2024 року по справі 722/594/22 Верховний Суд підважив питання правової визначеності законів про кримінальну відповідальність. Як зазначає проф. Є. Письменський: «навіть за більш

сприятливих умов ухвалювалися відверто непродумані та настільки ж швидкі законодавчі рішення», тому і розглядуваний закон не став «унікальним для вітчизняної нормотворчості» [3].

Верховний Суд не може перебирати повноваження законодавця, робота Суду не має зводитися до постійного латання правової тканини сумнівних нормативних положень. З огляду на це запропоноване Верховним Судом викладення мотивів у Постанові від 15 січня 2024 року по справі 722/594/22 є кроком на шляху звернення уваги до необхідності дотримання вимог правової визначеності закону про кримінальну відповідальність відповідно до ст. 7 Європейської конвенції з прав людини.

Важливим є наголос Верховного Суду на тому, що воєнний стан введено на всій території держави. Події війни відомі прифронтовим і віддаленим від зони активних бойових дій регіонам, продовжується внутрішнє переміщення осіб. Гострота обставин має бути очевидною всій країні.

Слушною є Окрема думка судді Н. Антонюк від 28 березня 2023 року по справі 722/594/22 щодо врахування фактору «воєнного стану» загалом на всій території, на якій цей стан введено, адже це безпосередньо відображається на діяльності всієї правоохоронної системи та житті пересічних громадян [2].

Тож визнаючи доцільність судового тлумачення для з'ясування сумнівних положень законодавства, важливим виглядає звернення Верховного Суду до питання правової визначеності закону про кримінальну відповідальність. Належна робота всіх гілок влади є запорукою виконання конвенційного зобов'язання поваги прав людини.

Література:

1. Scopolla v. Italy (No. 2), application no. 10249/03, 17 September 2009. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:\[%22001-94135%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:[%22001-94135%22]})
2. Окрема думка судді Н. Антонюк по справі 722/594/22 Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 28 березня 2023 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110339366>.
3. Письменський Є. Посягання на власність в умовах воєнного стану: кримінально-політична епопея звершилася? URL: <https://justtalk.com.ua/post/posyagannya-na-vlasnist-v-umovah-voennogo-stanu-kriminalno-politichna-epopeya-zavershilasya>.
4. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 15 січня 2024 року по справі 722/594/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116446106>.

5. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство». URL: blob:https://itd.rada.gov.ua/c3531e3d-4f59-4275-8345-612f50a62bf5.
6. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство: Закон України від 03 березня 2022 року № 2117-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#n6>.
7. Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 25.05.2023 по справі 722/594/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111460562>.

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА НІДЕРЛАНДІВ ЩОДО ОТРИМАННЯ ЗРАЗКІВ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Тирлич Євгеній Володимирович
аспірант кафедри кримінального процесу
та криміналістики, Донецький державний
університет внутрішніх справ (м. Кропивницький)
ORCID: 0009-0007-6116-0664

Науковий керівник: Волобуєва Олена Олексіївна
кандидат юридичних наук, професор, Донецький державний
університет внутрішніх справ (м. Кропивницький)

Інтернет-адреса публікації на сайті:

https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3987

Отримання зразків для проведення експертиз у кримінальному провадженні є важливим етапом розслідування, що безпосередньо впливає на забезпечення правосуддя. Зважаючи на недоліки українського законодавства, що виявились в процесі правозастосування, вважаємо за доцільне та корисне проведення порівняльного аналізу зарубіжного досвіду з вітчизняним щодо даного питання з метою визначення позитивних практик та можливостей для вдосконалення останнього.

У ході розслідування кримінальних правопорушень для проведення експертиз у слідчих органів досудового розслідування часто виникає потреба в отриманні різноманітних зразків з метою подальшого їх дослідження відповідними експертними установами. Ці зразки є об'єктами, які використовуються в порівняльних дослідженнях і допомагають встановити зв'язок між різними матеріальними об'єктами або особами. До таких зразків можуть належати речові докази, документи, а також зразки, отримані від живих осіб або трупів, з метою їхньої

ідентифікації чи встановлення їхньої групової належності. Вони відіграють важливу роль у слідчому процесі, оскільки допомагають з'ясувати важливі обставини справи та забезпечити належне доказування [2, с. 507].

Отримання зразків є слідчою дією, що підпорядковується суворим правилам, закріпленим у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України). Зокрема, порядок отримання зразків речей і документів регламентується главою 15 КПК України («Тимчасовий доступ до речей і документів»), яка охоплює статті 160-166 [1]. У цих статтях визначається, як і за яких обставин слідчий може тимчасово отримати доступ до речей чи документів, які мають доказове значення для кримінального провадження.

Що стосується відібрання біологічних зразків, таких як кров, слина або інші біологічні матеріали, цей процес передбачений главою 20 КПК України («Слідчі (розшукові) дії»), яка охоплює статті 241-245 [1]. Ці норми визначають процедуру отримання біологічних зразків від осіб для проведення експертних досліджень, що є важливим елементом у встановленні фактів у кримінальному провадженні. Такий процесуальний підхід дозволяє забезпечити дотримання прав осіб та гарантії законності під час збирання доказів.

Оскільки ці норми містяться в главі 20 КПК України, яка визначає порядок проведення слідчих (розшукових) дій, отримання зразків для експертизи можна однозначно класифікувати як слідчу дію. Це означає, що після отримання зразків необхідно призначити судову експертизу, яка буде використовувати спеціальні знання для дослідження зразків. Використання експертних досліджень є обов'язковим, оскільки неможливо обґрунтовано і точно визначити належність зразків певному об'єкту без експертних висновків.

Процедура отримання зразків для експертизи забезпечує збирання необхідних доказів для належного проведення експертизи, що може бути вирішальним для встановлення істини у кримінальному провадженні. Передумовою для отримання зразків є призначення судової експертизи: за клопотанням сторони кримінального провадження або за рішенням слідчого судді, відповідно до статті 244 КПК України.

Аналізуючи положення статті 245 КПК України, можна зробити висновок, що участь у процесі отримання зразків для проведення експертизи може брати кілька категорій осіб. По-перше, це слідчий, дізнавач або прокурор, які безпосередньо ініціюють і здійснюють процес відбору зразків. По-друге, це особи, у яких ці зразки відбираються, а саме підозрюваний, обвинувачений, потерпілий або свідок. Важливо зазначити,

що отримання зразків може здійснюватися лише після початку досудового розслідування і лише стосовно осіб, які мають процесуальний статус у провадженні [1].

Третю групу складають експерти або спеціалісти, які можуть залучатися до процесу відбору зразків, зокрема для забезпечення медичних або технічних аспектів. Наприклад, якщо йдеться про взяття зразків крові чи інших біологічних матеріалів, це має здійснюватися виключно кваліфікованими медичними працівниками для забезпечення якості та безпеки. Такий підхід є необхідним для дотримання як професійних стандартів, так і прав осіб, у яких беруться зразки [1].

Четверту групу учасників складають захисники підозрюваного або обвинуваченого. Хоча їхня присутність не є обов'язковою при проведенні цієї слідчої дії, вона є бажаною, оскільки забезпечує контроль за процедурою та може допомогти уникнути можливих скарг щодо неправомірного або неякісного відбору зразків [1].

Безпосереднє отримання зразків розпочинається після ознайомлення всіх учасників з постановою, а також підписання ними документів, що підтверджують їх ознайомлення. Слідчий або прокурор проводить дії для забезпечення відбору зразків, залучаючи, у разі потреби, відповідних спеціалістів. У протоколі слідчої (розшукової) дії фіксуються всі обставини відбору зразків, включаючи тип зразків, їх кількість, способи упаковки, а також можливу відмову особи надавати зразки добровільно із зазначенням причин такої відмови [1].

З точки зору доказового значення, висновки експерта, що ґрунтуються на зразках, отриманих із порушеннями, можуть бути визнані судом недопустимими або піддані сумніву. Це стосується, зокрема, положень ч. 3 ст. 245 КПК України, де йдеться про відмову особи добровільно надавати біологічні зразки та можливість їх примусового вилучення.

Це положення викликає сумніви з огляду на практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), наприклад, справа «Функе проти Франції», де було наголошено на неприпустимості примусу особи до надання доказів, які можуть бути використані проти неї. Суд також звертає увагу на необхідність дотримання права на приватне життя, зокрема, у випадках, коли йдеться про фізичну недоторканність особи [3].

З огляду на практику ЄСПЛ, слід особливо ретельно підходити до питань примусового отримання біологічних зразків, забезпечуючи належний баланс між потребами слідства та захистом прав людини.

Так, у ході відбору зразків важливо, щоб дії працівників поліції не переходили межу жорстокості, а також не принижували честь і гідність особи, як зазначено у наукових дослідженнях [4, с. 129]. Слід враховувати, що даний процес має одноразовий характер і максимально наближений до стандартної процедури надання аналізів у медичних установах. Це дозволяє виключити можливість ототожнення його проведення з нелюдським або таким, що принижує гідність, поведженням.

Проте, враховуючи, що ЄСПЛ в своїх рішеннях підкреслює, що оцінює обставини кожного конкретного випадку, необхідно відповідально підходити до реалізації примусового відібрання біологічних зразків. Неправомірні дії можуть негативно вплинути на досудове розслідування, адже вони можуть поставити під сумнів його результати.

Що стосується меж примусового втручання в організм людини для отримання доказів у ході розслідування кримінальних правопорушень, важливим прецедентом є рішення ЄСПЛ у справі «Х. проти Нідерландів» від 4 грудня 1978 року. У цьому рішенні суд зазначає, що хоча примусовий аналіз крові може бути розглянутий як порушення права на особисте життя, він також може бути визнаний необхідним для захисту прав інших осіб [5, с. 178].

Суд класифікує аналіз крові як «незначне втручання» і підкреслює необхідність забезпечення певних гарантій для особи в момент такого втручання. Зокрема, зазначається, що:

- аналіз крові може проводитися виключно за розпорядженням прокурора, його заступника або іншої уповноваженої особи поліції, що забезпечує контроль над процесом;

- процедуру аналізу крові повинен виконувати лише акредитований лікар, який, у свою чергу, має право відмовитися від проведення аналізу з огляду на виняткові медичні причини, що гарантує дотримання медичних стандартів і прав пацієнта.

Обґрунтовано вважаємо, що законодавець не приділив достатньої уваги такій окремій слідчій (розшуковій) дії, як отримання зразків для експертизи (ст. 245 КПК України), оскільки для її правозастосування встановлено порядок, передбачений для іншої слідчої дії – освідування (ст. 241 КПК України). Більше того, процедура санкціонування судом даної слідчої дії відсилає до порядку, визначеного для тимчасового доступу до речей і документів (ст. 160–166 КПК України) [6, с. 44]. Однак такий підхід є недоречним, оскільки і освідування, і тимчасовий доступ до речей та документів мають різні цілі, завдання та суттєво відрізняються за ступенем втручання у приватне життя особи.

Також некоректно порівнювати порядок тимчасового доступу до речей і документів з примусовим отриманням зразків, зокрема біологічних. Ці процесуальні дії значно різняться своєю сутністю, метою та механізмами реалізації. Тимчасовий доступ спрямований на забезпечення можливості вилучення певних матеріальних об'єктів, у той час як примусове отримання біологічних зразків пов'язане з безпосереднім втручанням у фізичну цілісність особи, що є більш чутливою процедурою з точки зору прав людини.

На нашу думку, законодавцю слід більш чітко розмежувати процедури відбору зразків для експертизи та інші слідчі дії, зокрема, освідування і тимчасовий доступ до речей і документів. Оскільки ці процесуальні дії мають принципово різну природу і мету, доцільно було б передбачити в КПК України детальніші регламенти для кожної з них.

У новій редакції КПК України доцільно передбачити детальний процесуальний порядок відбору зразків для експертизи, диференціюючи їх за основними характеристиками. Наприклад, доцільно виділити «біологічні зразки» (такі як слина, кров, сперма, букальний епітелій) та «зразки біологічного походження» (наприклад, зразки голосу, почерку тощо). Крім того, необхідно врахувати й граничні межі втручання у права та свободи особи, спираючись на практику Європейського суду з прав людини у даній сфері.

Цей підхід дозволить забезпечити чіткість та прозорість процесу, зменшить ризики зловживань, а також гарантувати дотримання прав людини, що є особливо важливим в умовах правового режиму держави.

У Нідерландах процес відібрання зразків для експертизи, зокрема для проведення ДНК-аналізу, регулюється Кримінальним процесуальним кодексом (*Wetboek van Strafvordering*) [7], зокрема статтею 151a. Відповідно до цієї статті, прокурор може за власною ініціативою або на прохання підозрюваного чи його адвоката доручити проведення ДНК-дослідження, яке спрямоване на порівняння ДНК-профілів.

Згідно зі статтею 151a, для проведення ДНК-аналізу прокурор може запитати у підозрюваного або третьої особи надання клітинного матеріалу. Клітинний матеріал може бути відібрано лише за письмовою згодою підозрюваного або третьої особи, за винятком випадків, коли застосовується стаття 151б, або у випадках зникнення особи. Клітинний матеріал може бути взятий у підозрюваного тільки після того, як у нього були відібрані один або кілька відбитків пальців та ідентифікація особи була підтверджена згідно зі статтею 27a [7].

Якщо мова йде про групу з 15 і більше осіб, клітинний матеріал може бути запитаний тільки після отримання письмового дозволу судді-розслідувача за поданням прокурора. У випадку, якщо третя особа

зникла внаслідок злочину, ДНК-аналіз може бути проведено на основі клітинного матеріалу, що був вилучений з речей, що належать цій особі. Прокурор призначає експерта, який працює в лабораторії, визначеній загальним актом, для проведення ДНК-дослідження. Експерт повинен подати прокурору обґрунтований звіт про результати дослідження. Прокурор також зобов'язаний повідомити особу, з якої було взято клітинний матеріал, про результати аналізу якомога швидше, якщо дослідження проводилося на взятому матеріалі [7].

Крім того, прокурор може за власною ініціативою або на прохання підозрюваного доручити проведення ДНК-дослідження. Якщо підозрюваний відмовляється давати згоду, прокурор може видати розпорядження на взяття клітинного матеріалу, попередньо вислухавши його та забезпечивши реалізацію права на захист (залучення адвоката).

Отже, процес відбору зразків для експертизи в рамках кримінального провадження в Україні та Нідерландах має як спільні риси, так і суттєві відмінності, що впливають на ефективність кримінального провадження. Як в Україні, так і в Нідерландах законодавство передбачає можливість відбору зразків для експертизи в рамках кримінального розслідування. В обох країнах основна мета такого процесу полягає в зборі доказів для встановлення дійсних обставин у кримінальних провадженнях. У Нідерландах, відповідно до статті 151a Кодексу [7], прокурор може ініціювати проведення ДНК-дослідження та запросити клітинний матеріал у підозрюваного. Аналогічні норми передбачені в українському законодавстві.

Основна відмінність полягає в процедурних аспектах. В Україні для отримання зразків часто потрібна згода підозрюваного, тоді як у Нідерландах прокурор може видати розпорядження на їх взяття навіть без згоди, якщо підозрюваний відмовляється. Це дозволяє пришвидшити процес розслідування в Нідерландах, проте в Україні може виникнути затримка через необхідність отримання згоди. Крім того, в Нідерландах процес включає можливість проведення ДНК-дослідження на клітинному матеріалі, вилученому з речей підозрюваного. Це не передбачено прямо українським законодавством, що може обмежити можливості правоохоронних органів у зборі доказів.

Нідерландська модель, яка дозволяє прокурору оперативно приймати рішення про отримання зразків, видається більш ефективною для швидкого проведення розслідувань.

Серед позитивних елементів регулювання процедури відібрання зразків для експертизи в рамках кримінального провадження у Нідерландах, можна виділити чіткість процедур, що дозволяє зберегти баланс між правами підозрюваних і ефективністю розслідування.

Використання експертів для виконання спеціалізованих досліджень та контроль прокурора за цим процесом також сприяє об'єктивності та якості зібраних доказів.

З метою підвищення ефективності досудового розслідування в Україні варто розглянути можливість впровадження норм, які дозволяють прокурору ініціювати взяття зразків без попередньої згоди підозрюваного в певних випадках, наприклад, в залежності від тяжкості розслідуваного злочину.

Крім того, доцільно запровадити чіткі правила для роботи експертів, що виконують спеціалізовані дослідження, а також створити механізм для швидшого збору доказів, не порушуючи прав підозрюваних. Це може сприяти підвищенню якості кримінальних розслідувань та довіри до системи правосуддя в Україні.

Таким чином, дослідження показало, що в Україні та Нідерландах існують чіткі нормативно-правові акти, які регламентують процес відбору зразків, основною вимогою яких є дотримання прав людини, зокрема права на особисте життя, що є важливим при отриманні зразків, проте практична реалізація цих норм може значно відрізнятись.

Відмінності у законодавстві, такі як порядок отримання зразків з дозволу підозрюваного або прокурора, мають вплив на швидкість та ефективність розслідування. Нідерланди демонструють, на нашу думку, більш ефективну моделі, яка дозволяє швидше реагувати на потреби органів досудового розслідування, що може бути корисним для вдосконалення українського законодавства.

На основі зарубіжного досвіду, Україні слід розглянути можливість інтеграції елементів, що дозволяють більш оперативно здійснювати отримання зразків, враховуючи при цьому права особи. Виконання міжнародних стандартів у процесі отримання зразків сприяє не лише покращенню кримінального правосуддя, але й зміцненню довіри суспільства до правоохоронних органів.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n1588> (дата звернення: 03.11.2024).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар. Відп. ред. С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. Х.: Одісей, 2013. 1104 с.
3. Funke v. France: Court (First Section) Judgment. App.10828/84. 25.02.1993 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-100744> (дата звернення: 03.11.2024).

4. Шульженко А.В. Примусовий відбір зразків для експертизи. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2018. № 2. Том. 2. С. 127-130.
5. МакБрайд Д. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес. Київ: К.І.С., 2010. 576 с. URL: <https://rm.coe.int/1680098ae0> (дата звернення: 03.11.2024).
6. Тирлич Є. В. Процесуальна природа та порядок отримання слідчим дозволу на примусове відібрання біологічних зразків в особи в ході досудового розслідування. Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика. № 1(5) 2023. С. 43-48.
7. Wetboek van Strafvordering (adopted on 2022, in Dutch). URL: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0001903/2024-10-01> (дата звернення: 03.11.2024).

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

*Янковська Марія-Антуанетта Віталіївна
студентка 3 курсу факультету адвокатури
та антикорупційної діяльності, Національний
університет «Одеська юридична академія»*

*Науковий керівник: Абакіна-Пілявська Людмила Миколаївна
кандидат юридичних наук, доцент, Національний
університет «Одеська юридична академія»*

Інтернет-адреса публікації на сайті:

https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3990

Не дивлячись на потужну допомогу США та Європи, багато територій України так і залишаються під владою Російської Федерації. Весь цей час, скрізь чуємо слово «колаборація». Для більшості, цей термін є цілком однозначним та зрозумілим. Але ми вважаємо за потрібне розглянути й іншу сторону цього явища та заглибитись у можливі його причини, що на нашу думку є сьогодні актуальним, як ніколи.

Перш за все треба сказати, що всі форми колабораційної діяльності, згідно чинного законодавства, караються кримінальним покаранням, що за своєю природою є найбільш обмежувальним видом відповідальності. При чому, мається на увазі позбавлення волі на значні терміни, а також конфіскація майна. Наприклад: якщо громадянин працює в закладі освіти, створеному окупаційною владою, він підлягає позбавленню волі на строк до трьох років; або ж якщо громадянин добровільно зайняв посаду в судових чи правоохоронних органах, що були створенні на окупованих

територіях – він матиме покарання у вигляді позбавлення волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої, а на додачу, буде позбавлений права обіймати певні посади протягом від десяти до п'ятнадцяти років [1]. З однієї сторони, все досить справедливо, якби не одне «але».

По-перше такий підхід ми вважаємо таким, що не відповідає ст. 19 Міжнародного пакту про політичні та громадянські права [2]. Наприклад в контексті того, що кожна людина має право на вільне вираження своєї думки незалежно від державних кордонів. Тому карати людей, які в Мережі заперечують війну, відбираючи право займатись певною діяльністю протягом скажімо 13 років, здається не зовсім гуманним.

По-друге, чому ніде не враховується той факт, що люди на окупованих територіях також мають якимось існувати: харчуватись, забезпечувати себе та свої сім'ї усім необхідним? Адже по суті, на той час, коли вони знаходяться в центрі конфлікту, ніякої допомоги можна не чекати, на жаль. Дивно, адже сучасна міжнародна спільнота робить, за їх словами, все можливе і не можливе, аби відгородити звичайних цивільних людей від воєнних дій. Проте, як бачимо, їм це не зовсім вдається. Так, будь яка діяльність на окупованих територіях, тобто і звичайна трудова і промислова, карається вкрай суровими, на нашу думку санкціями. Як люди мають вижити, не потрапивши до категорії «зрадник», і разом з тим просто врятувати своє життя? Нам здається просто не допустимим ставити перед звичайними людьми такий вибір: країна – або ж сім'я.

І по-третє нарешті, з якихось причин, ніхто не говорить про те, що ми не знаємо які життєві обставини змусили ту чи іншу людини піти на співпрацю з окупаційними військами. Можливо до неї прийшли воєнні і сказали що заберуть дітей, якщо вона не вийде працювати; або ж чоловік мав свій бізнес, що забезпечував усю родину, а зараз він змушений працювати на користь ворожих військ аби вижити; а можливо це пожежник або працівник комунальної служби, які забезпечують цілі райони безпекою та ресурсами, необхідними для існування. Невже ці люди також мають підлягати такому жорсткому покаранню зі сторони країни, в якій вони жили, працювали і якій довіряли стільки років?

На останок хочемо додати, що майже три роки окупації, а в інших регіонах вже понад 10 років – це не місяць, і важко вірити і чекати чогось. А люди чекають: розуміння і хоч якоїсь підтримки зі сторони нашої країни та міжнародної спільноти. Тому ми вважаємо за доцільне, аби законодавець приділив більше уваги питанню відповідальності за колабораційну діяльність, і намагався врахувати якомога більше нюансів. Переконані, ретельний підхід до цієї проблеми дозволить ще раз переглянути засаду справедливості, за якою має призначатись покарання. І не варто забувати про соціальний аспект: відносячись з розумінням до

людей, які змушені були піти на співпрацю впродовж вже майже трьох років, ми покажемо суспільству, що гуманність і важливість життя людей є не просто красивими словами, а реальним пріоритетом для України, навіть у найскрутніші часи.

Підводячи підсумок можемо сказати, що на сьогодні, питання колаборації стає надзвичайно складним і багатогранним. Хоча чинне законодавство передбачає суворі покарання за будь-яку співпрацю з окупаційними силами, цей підхід потребує перегляду з огляду на реалії життя людей на окупованих територіях. Багато хто змушений приймати важкі рішення для виживання своїх сімей, а це часто не враховується при визначенні відповідальності. Законодавству варто бути більш гнучким, з метою забезпечення справедливості та гуманності, що відповідають цінностям демократичної держави.

Література:

1. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III: станом на 7 верес. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 30.09.2024).
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Пакт Орг. Ою'єдн. Націй від 16.12.1996 р. станом на 19 жовт. 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 30.09.2024).

**ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ СТРАТЕГІЙ З ШТУЧНОГО
ІНТЕЛЕКТУ: ІТАЛІЯ, ПОЛЬЩА ТА УКРАЇНА**

Кіра Соломія Олегівна

аспірантка Навчально-наукового інституту

права, психології та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

ORCID: 0009-0006-0576-6007

Інтернет-адреса публікації на сайті:

https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3989

На шляху до законодавчої інтеграції інструментів штучного інтелекту (далі – ШІ) у судочинство і, загалом, у правничу практику кожна країна Європейського Союзу (далі – ЄС), в тому числі і Україна, створює власне правове регулювання ШІ на національному рівні. Зазвичай означена дія знаходить свій вираз у вигляді дорожньої карти або стратегії (як документів м'якого права) з обов'язковим елементом – наданням рекомендацій щодо застосування алгоритмів ШІ у тій чи іншій діяльності органів державної влади, підприємств, установ, організацій, інших зацікавлених сторін і суспільства вцілому.

Поява технологій ШІ як спільного надбання людства, хоча «хрещеним батьком» штучного інтелекту, після засновника Джона Маккарті, прийнято вважати Джеффри Гінтона, сприяли виникненню необхідності виробити єдині принципи, правила і процедури щодо їх використання у судових системах провідних країн світу. Першим кроком у сприянні відповідальному використанню штучного інтелекту відповідно до цінностей Ради Європи в Європейській судовій системі стало прийняття Європейською комісією з питань ефективності правосуддя від грудня 2018 року Етичної хартії з використання ШІ у судових системах та їх середовищі [1]. Після чого технологій ШІ стали легітимними для, до прикладу, застосування останніх у: аналізі правових проблем та правових положень, прогнозуванні результатів справи, профілюванні та прогнозуванні злочинів, аргументації, аналізі законодавства та документів, написанні/створенні нового закону, вирішенні суперечок в мережі Інтернет, а також в арбітражних судах та іншій юридичній діяльності.

Так, Італія, як одна з найбільш розвинених країн в контексті законодавчого регулювання використання ШІ у Європі, подальше майбутнє прогресивної технології описує в Італійській стратегії для Штучного Інтелекту [2] (далі – Стратегія Італії). Означений документ орієнтований на перспективи конкурентноспроможності і добробут громадян, велика увага приділяється необхідності навчанню та освіті громадян, створенню навчальних курсів ШІ у школах та загальному поширенню інформації про ШІ для створення нових навиків у суспільстві і підготовці нових поколінь до обережного та свідомого використання інноваційних технологій. Стратегія Італії [2] передбачає чотири напрями державної політики щодо впровадження ШІ, це: наукові дослідження; державне управління; підприємства; та наука. Ще одним позитивним фактором можна назвати наявність у Стратегії Італії [2] не тільки планування, але й комплексу конкретних дій відповідно до кожного напрямку.

Також за даними видання Decode39 [3], Рим сьогодні «бере лідерство». Справа в тому, що уряд Італії ухвалив, фактично, перший в світі пакет законів щодо регулювання ШІ, а останній, власне, покликаний зробити цифрове життя італійців готовим до глобального впливу нової розумної технології, і стосується п'яти ключових напрямів: національної стратегії, органів влади, рекламних заходів, захисту авторських прав і кримінального покарання. Окрім цього, нові норми передбачають, як і йшлося в Стратегії Італії [2] сприянню підвищення грамотності населення та забезпечення професійної підготовки, де вона необхідна, в питаннях щодо застосування штучного інтелекту.

В Україні, на разі, законодавче регулювання застосування ШІ у судочинстві відсутнє. Однак, із зазначеного у Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні № 1556-р в секторі правосуддя передбачено, зокрема, виконання таких завдань, як:

- розвиток ШІ у сфері правосуддя (інтеграція означеного інструменту в Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему, підсистему «Електронний суд» та Єдиний реєстр досудових розслідувань);

- забезпечення доступу до юридичних консультацій широким верствам населення через впровадження консультативних програм на основі ШІ;

- аналіз наявних даних за допомогою штучного інтелекту з метою попередження суспільно небезпечних явищ в майбутньому;

- проведення аналізу наявних даних за допомогою інструментів ШІ, для можливості визначення необхідних заходів щодо ресоціалізації засуджених;

винесення судових ухвал та/або рішень у справах незначної складності (за взаємною згодою сторін) на основі аналітичних результатів ШІ, а також стану дотримання законодавства та судової практики [4].

Окремо слід наголосити на наявності в Україні ще одного важливого документу, а саме Дорожньої карти штучного інтелекту [5], презентованого Міністерством цифрової трансформації України, однак щодо принципів підходу знаходимо тезу про те, що Україна на разі не прагне впроваджувати регулювання однією з перших, натомість очікує на результати подібних ініціатив від інших країн, обирає «вчитися на чужих помилках». Та, незважаючи на означене вище, в тексті документа все ж йдеться про необхідні етапи на шляху до інтеграції інструментів ШІ у буденне та професійне використання, включно із ціллю щодо створення регулятора а також низки позазаконодавчих кроків із виділенням переваг такого підходу для ключових стейкхолдерів.

В Польщі загальні напрямки розвитку ШІ для державного та приватного секторів визначені у постанові Ради міністрів про створення Політики розвитку штучного інтелекту в Польщі з 2020 року [6] від 28 грудня 2020 року. Однак, припис щодо використання ШІ в юстиції втілений у Рекомендації щодо використання штучного інтелекту в органах юстиції та прокуратури [7], розробленими Групою експертів Робочої групи з штучного інтелекту. Насправді підхід Польщі до питання використання ШІ як у глобальному контексті, так і в суто юридичній сфері, якщо аналізувати означені вище документи, у порівнянні з іншими, досліджуваними у цій праці країнами, можна визначити як найбільш детальний. Велика увага приділяється, зокрема, практичним аспектам впровадження.

Так, у Рекомендації щодо використання штучного інтелекту в органах юстиції та прокуратури [7] (далі – Рекомендації) визначено, що підвищення обізнаності, а також зміцнення довіри до нових технологій виступають головним стимулом для поширення останніх. Водночас, документ зосереджено в більшій мірі на аналізі технологічної користі рішень, а не на правових та етичних аспектах. Визначено, що нові технології, в тому числі системи ШІ, покликані підтримати та/або покращити роботу працівників судочинства, а не позбавити роботи чи повністю замінити останніх. Рекомендації [7] поділяються на загальні, деталізовані та впроваджувальні. В свою чергу, загальні рекомендації зосереджено на розвитку баз даних, на основі яких працюватиме програмне забезпечення на базі ШІ. У деталізованих рекомендаціях описано бар'єри в діяльності судів, та інструменти ШІ, які здатні їх усунути. Впроваджувальні рекомендації пояснюють як уникнути помилок при впровадженні ШІ.

Додатковими цілями Рекомендації [7] автори визначили такі: підвищення обізнаності кадрів судових установ про потенціал використання систем ШІ у повсякденній роботі; спрощення та пришвидшення адміністративних процедур у судочинстві; підвищення швидкості судових процесів, стабільності та уніфікованості судових рішень; а також покращення якості обслуговування громадян. І, власне для досягнення означених цілей, а також для повної реалізації рекомендацій, що надаються у документі, автори поставили на порядок денний для виконання наступні завдання, цитуємо: «... створення постійної дорадчої групи з питань штучного інтелекту при Міністрі юстиції, впровадження програми навчання з нових технологій для працівників судів і суддів..., створення платформи обміну знаннями та досвідом впровадження систем ШІ в інших країнах ЄС, виявлення та усунення правових бар'єрів для безпечного тестування систем ШІ у судочинстві..., ідентифікація та впровадження систем ШІ у тих областях, де це можливо, мапування процесів державних закупівель та адаптація замовлень до потреб судочинства..., а також урахування перспективи кінцевого користувача систем ШІ від початку процесу планування закупівлі або проектування відповідної системи ШІ ...» [7, с. 11-12].

Загалом ж, варто підкреслити великий потенціал Польщі у впровадженні ШІ у державний та приватний сектор. І дуже позитивним аспектом виглядає також те, що Польща робить великий акцент на важливості укладення державних замовлень в межах і на основі чинних законодавчих норм, для постачання будь-яких рішень ШІ чи надання послуг з його використання, що візуально робить практичне впровадження рішень ШІ у польське судочинство більш реальним і переконливим.

Аналіз процесу інтеграції штучного інтелекту (ШІ) у судочинство країн Європейського Союзу, зокрема України, висвітлює критичну необхідність створення правового регулювання для забезпечення ефективності та прозорості судових процедур. Країни, такі як Італія та Польща, вже реалізують стратегії, які акцентують увагу на значенні навчання населення та підвищення обізнаності про нові технології.

В Україні, незважаючи на відсутність комплексного законодавства щодо застосування ШІ у правосудді, вже існують концептуальні документи, які визначають ключові завдання для інтеграції цього інструменту. Міжнародний досвід, накопичений іншими країнами, може слугувати цінним ресурсом для формування української стратегії, однак важливо адаптувати його до специфічних умов національного контексту.

Таким чином, можемо зробити висновок про те, що наразі немає єдиного механізму щодо впровадження систем ШІ у законодавство чи судовий процес, однак у Європі вже є певний консенсус щодо візії єдиного підходу. Очевидним є той факт, що незалежно від країни, яку ми аналізували, повне регулювання систем ШІ, незалежно від сектору його імплементації лише питання часу, і важливим у цьому контексті для законодавця йти «нога в ногу» з розвитком технологій для нівелювання можливих ризиків і попередження кіберзагроз, що вже назрівають.

Список використаних джерел:

1. European ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment. Adopted at the 31st plenary meeting of the European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). Strasbourg, 3-4 December 2018. URL : https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0236_PL.html.
2. Strategia Italiana per l'Intelligenza Artificiale 2024-2026. URL : <https://www.rivista.ai/2024/04/06/strategia-italiana-per-lintelligenza-artificiale-2024-2026/>.
3. Decode39. Italy adopts the «world's first» AI law package. URL : <https://decode39.com/>.
4. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: Концепція Кабінету Міністрів України від 02 грудня 2020 р. № 1556-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1556-2020-p>.
5. Дорожня карта з регулювання штучного інтелекту в Україні. Міністерство цифрової трансформації України. URL : https://cms.thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/community/docs/Дорожня_карта_з_регулювання_ШІ_в_Україні_compressed.pdf.
6. Policy for the Development of Artificial Intelligence in Poland from 2020. Appendix to the Resolution no. 196 of the Council of Ministers of 28 December 2020 (item 23). 86 p. URL : <https://www.gov.pl/attachment/fc404068-7a75-4404-8167-a66fb73c067f>.
7. Rekomendacje w zakresie zastosowania sztucznej inteligencji w sądownictwie i prokuraturze. Raport przygotowany przez Grupę Roboczą ds. Sztucznej Inteligencji Podgrupa ds. etyki i prawa przy Ministerstwie Cyfryzacji. 43 p. URL : www.gov.pl.

СІМЕЙНІ ПРАВОВІДНОСИНИ ПЕРІОДУ УКРАЇНИ-ГЕТЬМАНЩИНИ

Жорняк Катерина

студентка I курсу юридичного факультету

Західноукраїнського національного університету

Інтернет-адреса публікації на сайті:

https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=4013

Розвиток сімейних відносин у період Гетьманщини, їх особливості та характеристика об'єктивно впливають на сформовані шлюбно-сімейні відносини в наш час. Особливо, якщо прослідковуються тенденції, що саме в заданий час склалися основні соціальні інститути, що в подальшому вдосконалювались і набували нових рис. Також, дослідження даної теми допоможе розкрити специфіку взаємодії різних джерел права та її прояви саме в сімейних правовідносинах.

Метою наукової публікації є проаналізувати розвиток сімейних правовідносин внаслідок дослідження наукових праць дослідників про шлюбне право та інститут усиновлення.

Дану тему досліджували такі вчені: Кульчицький В. С., Сафронова І. П., Зайцев Л. О., Бойко І. Й. та ін.

Здебільшого шлюбно-сімейне право регулювалось церковними канонами, звичаєвим правом. Також право на регулювання мали складені правові норми (наприклад, «Право, за яким судиться малоросійський народ», «Суд і розправа в правах малоросійських», «III Литовський статут» тощо) або за рішенням суду, який посилався на доцільність чи засади «здорового глузду» [2, с. 204].

Шлюбний вік встановлювало звичаєве право, він становив 18 років для чоловіка та 13 або 16 років для жінки (відповідно до розвитку правовідносин). Умовами для шлюбу були: обов'язкова згода батьків, адже, якщо вона не була дотримана, то діти позбавлялись батьківського благословіння й за окремих умов – спадку; згода наречених, що, здебільшого, враховувалась на практиці, а мовчання також вважалось згодою; відсутність кровної спорідненості, а саме по прямій лінії – до восьмого коліна, а по боковій лінії – до четвертого коліна [4, с. 260].

Обов'язковим шлюб був після тілесного злягання двох людей за взаємною згодою, а також за взаємної домовленості батьків, якщо навіть діти не були присутні, хоча, якщо пара не має згоди, то домовленість

батьків їх не змушує, особливо, якщо тоді вони були малого віку. Примусовий шлюб заборонявся [3, с. 216].

Шлюб укладався у формі вінчання чи весілля, при цьому він вважався законним, якщо був дотриманий останній обряд. Шлюбний контракт інколи передував вінчанню. Сім'ї могли обмінюватись «передвесільними подарунками», які виконували роль забезпечення шлюбного договору, проте, якщо весілля не відбувалось, то подарунки повертались. Якщо б одна зі сторін померла до укладання шлюбу або на законних підставах не змогла одружитись, то дарунки не повертаються та відшкодування збитків не відбувається жодною з сторін [6, с. 133].

Шлюбний договір складався з: посагу – рухомого й нерухомого майна, яке дружина приносить до чоловіка, або що йому дають для допомоги в їхньому шлюбі; віна – дарунка, який чоловік або його батьки дають від його імені при одруженні або після одруження з нерухомого майна, щоб дружина мала за що жити після смерті чоловіка. Віно становило подвійну вартість посагу, але не більше двох третин майна чоловіка; воно перебувало у користуванні дружини пожиттєво, а після її смерті це майно передавалось спадкоємцям чоловіка. Віно ділилось порівну між синами й доньками, якщо не було спеціальних вказівок жінки [7, с. 206].

Якщо одна зі сторін захоче розлучення, то вона могла це зробити без накладення штрафів чи інших стягнень. При розлученні повертались «передвесільні подарунки» у подвійному розмірі тою стороною, яка ініціювала процес розлучення та порушила домовленість, на користь іншої сторони, яка зазнала збитків [7, с. 205-206]. Дозвіл на розлучення давали місцеві священники чи світські суди.

Підставами для розлучення були: перелюб, нездатність до шлюбного життя, покарання судом, тривала відсутність, тяжка хвороба, постриг у ченці, безплідність [5, с. 68]. Під час розлучення сторони складали «розлучні листи» в присутності священника та свідків, у яких встановлювали спільні права та обов'язки сторін. Між селянами такі домовленості укладались усно [4, с. 261]. Новий шлюб міг бути укладений після 6 місяців з смерті одного з подружжя.

Існував так званий шлюб «на віру», який можна вважати за громадянський шлюб. У ньому жінка та чоловік вважались рівними. Ця форма співжиття була поширена через те, що селяни або нижчі верстви населення прагнули покращити своє становище шляхом співпраці через складні соціально-економічні умови, розорення індивідуальних форм господарства [4, с. 260].

Шлюб «на віру» також мав місце бути, якщо жінка чи чоловік не могли самотійно впоратись із власним господарством, тому, завдяки

такій формі співпраці, при залученні іншої людини шляхом спільного прожиття, воно залишалось та мало певну стабільність. «На віру» могли жила вдови та вдівці, які не могли укласти знову церковний шлюб.

Мав місце бути інститут усиновлення – явище, коли батьки брали до своєї сім'ї чужу дитину, а вона, в свою чергу, мала право на батьківську спадщину. Усиновити дитину могли особи, які були старші за віком від усиновленої дитини, були вільного стану як і усиновлені. Усиновлення працювало на добровільних засадах з обов'язковою згодою двох сторін. Для офіційного закріплення воно мало бути записане в урядових книгах [3, с. 242].

Розрізнялись діти народжені в шлюбі та поза шлюбом. Відповідно, народжені в шлюбі мали повне право на спадщину батьків, народжені поза шлюбом не мали цих прав, або мали обмежені права на спадок в окремих випадках.

Таким чином, можна зробити висновок, що сімейні правовідносини в Гетьманщині формувались на основі численних джерел і досягли розвитку. Вони становлять основу для подальшого історичного розвитку права та впливають на сучасні правовідносини в цій сфері.

Література:

1. Бойко І. Й. *Правове регулювання цивільних відносин в Україні (ІХ-ХХ ст.)*. Київ: Атіка, 2013. 348 с.
2. Іванов В. М. *Історія держави і права України: Підручник*. Київ: МАУП, 2007. 552 с.
3. *Історія держави і права України: хрестоматія-практикум* / М. Ю. Бурдін, Є. С. Логвиненко, І. А. Логвиненко; за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків: Майдан, 2021. 888 с.
4. *Історія держави і права України. Підручник. У 2-х т.* / За ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка. Том 1. Кол. авторів: В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький та ін. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 656 с.
5. Кульчицький В. С. *Кодифікація права на Україні у XVIII столітті*. Львів, 1958. 409 с.
6. Ухач В. З. *Історія держави і права України: навчальний посібник (конспекти лекцій)*. Тернопіль: Вектор, 2022. 302 с.
7. *Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посіб.* / Упоряд.: А. С. Чайковський (кер.), О. Л. Копиленко, В. М. Кривоніс, В. В. Свистунов, Г. І. Трофанчук. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 656 с.

ПРАВОВИЙ СТАТУС ЖІНКИ В УКРАЇНІ (ІХ-ХVІІІ ст.)

Золота-Авдєєнко Єва

студентка I курсу юридичного факультету

Західноукраїнського національного університету

Інтернет-адреса публікації на сайті:

https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=4014

Актуальність теми. Тема прав жінки є особливо актуальною в ХХІ ст., коли рух за захист та розширення прав жінок набув міжнародного масштабу. Проте для того щоб стверджувати чи спростовувати тисячолітнє пригноблення і обмеження прав жінки, потрібно володіти необхідною історико-правовою інформацією. Зокрема цікаво поглянути на статус української жінки протягом століть, оскільки, як відомо, вона ще споконвіків мала більше прав, ніж представниці цієї статті деінде.

Метою наукової публікації є прослідкувати генезу правового становища української жінки від зародження української державності і до ліквідації Гетьманщини, щоб визначити споконвічні українські традиції шлюбно-сімейних та майнових відносин.

Стан дослідження теми. Проблематиці статусу жінки присвятили такі відомі нам історики, як О. Левицький, М. Грушевський, В. Антонович, П. Куліш, Д. Яворницький, Й. Ролле, А. Скальковський.

Виклад основного матеріалу. Ще за часів Трипільської культури на етнічних територіях України панував матріархат. В руках трипільської жінки були ключові процеси – жертвопринесення богам та спалення трипільських поселень [7, с. 147]. Із витісненням трипільців на зміну матріархальному ладу прийшов патріархальний. Право Русі-України, на відміну від інших держав ІХст. захищало жінку. В церковному статуті Ярослава прописані штрафи за гвалтування боярської жінки та дочки (ст. 3-4), забороняється багатоженство (ст. 9), розлучення з хворою чи сліпою (ст. 11). Каралось навіть насильне видання дівчини заміж: «аще девка не вьехощеть замуж, то отец и мати силою дадять. А что девка учинить над собою, то отец и мати митрополиту в вине» [6, с. 38]. За «Руською правдою» визначено шлюбний вік: для чоловіка – це 14-15 років, для жінки – 12-13 [5, с. 183]. Дівчині для заміжжя видавався посаг. Прописані статті, що стосуються спадкування жінки. Жінки отримували спадкування радше в екстраординарних випадках (коли дівчина доглядала матір-вдову до її смерті або коли була єдиною дитиною боярина), проте вдовам надавався виділ.

В період існування України-Руси чи не основну роль відіграло звичаєве право, особливо в питаннях шлюбно-сімейних стосунків. Процедура укладення шлюбу складалась із трьох етапів: заручини,

вінчання та консумація. Заручини відбувались у формі досягнення згоди між подружжям та публічного проголошення наміру укласти шлюб для всієї громади, доводилась відсутність кровного споріднення. Інтереси нареченої представляв здебільшого батько або брат (мати у випадку смерті батька чи відсутності брата), в той час як наречений виступав самотійним суб'єктом.

Від заручин до вінчання повинно було пройти три тижні, щоб члени громади мали час повідомити про перешкоди укладення шлюбу. Вінчання проводилось священником в присутності свідків. Завершальним етапом одруження була консумація (перший статевий акт), відсутність якої могла стати приводом до анулювання шлюбу [5, с. 183].

Жінка, хоч і мала обмежені права у порівнянні з чоловіком, але визнавалась самотійним суб'єктом правовідносин у багатьох випадках. Право України-Руси у відношенні до жінки мало прогресивний характер. Пам'ятаємо, як приклад про княгиню Ольгу, яка очолювала державу, будучи регентом свого малолітнього сина.

Галицько-Волинська держава була правонаступницею України-Руси, тому не втрачала своєї чинності ні «Руська правда», ні церковні статuti. Натомість до джерел права додалися наприклад князівські грамоти. Зокрема князь Володимирко Василькович своїм рукописанням заповідав своїй дружині міста і село [6, с. 41].

При переході під литовську експансію нововведень з точки зору права не спостерігалось, оскільки Литва була на значно нижчому рівні суспільно-політичного і культурного розвитку та виявляла повагу до тутешніх традицій: «Ми старини не рушаємо, а новини не вводимо». Перший Литовський статут (1529 р.) відображав в більшості статті Руської правди, проте вже третій (1588 р.) містив значну зміну, що стосувалась захисту прав жінки. Якщо за церковними статутами Володимира та Ярослава каралось штрафом (Русь-Україна смертної кари не знала) гвалтування боярської жінки, то за Литовським статутом 1588р. гвалт жінки будь-якого звання карається смертю. При тому жертва мала волю вийти за насильника заміж. Таке ж покарання запроваджувалось за насильне взяття жінки заміж без дозволу батьків чи близьких родичів. Також за третім Литовським статутом карався аборт – як вагітної жінки, так і її спільників [6, с. 80-82].

Козацька доба вирізняється своїм унікальним звичаєвим правом. Карне право того періоду здається нам жорстоким – ганебний стовп, шибениця, залізний гак і т.д. Однак за переказами від шибениці можна було врятуватись у випадку бажання дівчини одружитись з обвинувачуваним. При засудженні на смертну кару дружині і дітям передавалась частина майна чоловіка (інша частина – на військо та паланковому старшині) [6, с. 125-126].

Погляди на жінку у межах Вольностей Війська Запорозького Низового різняться. Історики А. Скальковський, П. Куліш та Д. Яворницький визначають статус козачки як небажаної та меншовартісної особи, послуговуючись світосприйняттям, нав'язаним російським інформативним простором, в якому жінка виступала слабкою та безпомічною. При тому інша група істориків, такі як М. Костомаров, В. Антонович, О. Левицький досліджували це питання з точки зору національних культурних цінностей [2, с. 22]. Тут образ жінки поставав як тієї, що рівноправна чоловікові. Через заборону перебування жінки на Січі, вона стала головою в домі, оскільки тривалі військові походи унеможливлювали господарювання чоловіка. Вона могла розпоряджатись майном, висловлювати свою думку, вільно обирати нареченого та розлучатись. Мала навіть повноваження виступати в суді. За свідченнями арабського мандрівника, який відвідав Україну у середині XVII ст., більшість жінок вміли читати, знали церковні співи і порядок служб [3, с. 80].

Хроніка описує її також як войовничу. М. Грушевський у своєму творі «Про батька козацького, Богдана Хмельницького» зазначає те, що «не тільки чоловіки, але й жінки билися» [1, с. 38]. Прикладами героїнь козацької доби були: дружина Семена Палія, яка вела перемовини з послами іноземних держав; Марія Магдалена – мати Івана Мазепи, що була радницею сина; Олена Зависна, яка підпалила льох із порохом і вбила себе з ворогом після вбивства її чоловіка-сотника та інші.

Після підписання гетьманом Б. Хмельницьким «Березневих статей», розпочалась підбурювана Московським царством асиміляція [4, с. 222]. За «Коломацькими статтями» 1687 р. заохочувались шлюби між українцями та росіянами. Протягом століть відбувалась рецепція російського законодавства та звичаєвого права, що наклала відбиток на сімейні стосунки і до сьогодні.

Література:

1. Грушевський М. С. *Про батька козацького Богдана Хмельницького*. Дніпропетровськ : Січ, 1993. 55 с.
2. Кривоший О. «Жіноче» в культурному просторі козацького Запоріжжя: історіографічний дискурс другої половини XIX – початку XX ст. *Мандрівець*. 2013. С. 16-23.
3. Павлова А. Ю. Статус жінки в правових традиціях Запорозької Січі. URL: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/22304/1/Zbirka_Aktualni%20pytannia%20suchasnoho%20sotsiohumanitarnoho%20znannia%202020-45.pdf. (дата звернення 03.11.2024 р.).

4. Петренко І. Суспільне становище української православної жінки у Гетьманщині в другій половині XVII-XVIII ст. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2008 С. 219-225.
5. Шевців Ю. М. Особливості регулювання шлюбно-сімейних відносин в Галицько-Волинській державі. *Право і суспільство*. № 3. URL: <https://elar.naia.kiev.ua/items/84f88697-81b1-47d3-a5fd-6a6636f886f3>.
6. Чайковський А. С., Копиленко О. Л., Кривоніс В. М., Свистунов В. В., Трофанчук Г. І. *Хрестоматія з історії держави і права України*: навч. посіб.: Юрінком Інтер, 2003. 656 с.
7. Янченко Ю. М. Правовий статус жінки в Україні. URL: <http://socrates.vsau.org/b04213/html/cards/getfile.php/15323.pdf> (дата звернення 02.11.2024 р.).

КАРНІ ПРАВОВІДНОСИНИ ЗА ЛИТОВСЬКИМИ СТАТУТАМИ

Кім Соломія

студентка I курсу юридичного факультету

Західноукраїнського національного університету

Інтернет-адреса публікації на сайті:

https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=4015

Актуальність дослідження: Актуальність дослідження теми полягає в тому, що Литовські Статути були основним юридичним кодексом Великого князівства Литовського, яке включало значну частину сучасних українських земель. Вивчення цих правових документів дозволяє не лише глибше зрозуміти систему правосуддя того часу, але й дослідити еволюцію правових норм, що вплинули на розвиток українського права. Аналіз видів злочинів і покарань, закріплених у Статутах, дозволяє порівняти їх з сучасними правовими нормами, що є важливим для розуміння спадковості та трансформації правових систем.

Метою дослідження є аналіз кримінальних правовідносин передбачених Литовськими Статутами.

Виклад матеріалу. Перші спроби унормувати певні правила поведінки та відповідальності за їх порушення, особливо у військовій сфері, пов'язані із прийняттям Статутів Великого Князівства Литовського, у розділі II Статуту 1529 р., «Про обору земську» вперше передбачено кримінальну відповідальність за посягання проти порядку підлеглості та військової честі [3, с. 543]. Литовські Статути є ключовими правовими документами, що регулювали правовідносини у Великому князівстві Литовському протягом XVI століття. Вони визначали широкий спектр

злочинів та покарань, включаючи як кримінальні, так і цивільні правопорушення. Злочини у Литовських Статутах можна умовно поділити на кілька основних категорій: злочини проти держави, особистості, майнові злочини та релігійні правопорушення.

Покарання варіювалися від матеріальних компенсацій і штрафів до тілесних покарань і смертної кари. Зокрема, за тяжкі злочини, як-от державна зрада, вбивство чи бунт, передбачалися найсуворіші заходи – страта або конфіскація майна. За майнові злочини, такі як крадіжка чи шахрайство, покарання могло бути у вигляді штрафу або тілесних покарань, залежно від тяжкості правопорушення.

За Литовськими Статутами, злочини поділялися на кілька основних категорій, кожна з яких мала свою соціальну і правову значущість у контексті епохи. Перша група злочинів проти власності, посягання на особу і майно, включають напад (чи наїзд) і розбій. Ця група своїм об'єктом має не тільки відносини власності, а й життя чи здоров'я особи [1, с. 11]. Злочини проти держави, такі як державна зрада та заколот, вважалися найтяжчими. Державна зрада каралася стратою і конфіскацією майна, оскільки підривала основи державної влади та безпеки. Заколот також карався стратою або тілесними покараннями, адже загрожував стабільності правлячого режиму.

Злочини проти особистості, до яких належали вбивство, тілесні ушкодження і насильство, мали значний вплив на суспільство. Вбивство вважалось одним із найтяжчих злочинів, і за нього передбачалося покарання у вигляді смертної кари або великих компенсацій родині загиблого. Тілесні ушкодження каралися відповідно до тяжкості шкоди, а насильство, наприклад, зґвалтування, супроводжувалося значними штрафами або іншими суворими заходами.

Майнові злочини, такі як крадіжка та шахрайство, каралися залежно від масштабу завданої шкоди. Крадіжку відносили до тяжких злочинів і за її вчинення застосовували тілесні покарання, а злочинця, схопленого з вкраденим або по «гарячих слідах», карали смертю. Покарання також залежало від цінності вкраденого, способу вчинення злочину, соціального становища злочинця. Якщо злочинець не міг відшкодувати завданих збитків чи повернути вкраденого, могла бути застосована смертна кара [2, с. 268]. За крадіжку передбачалися покарання від штрафів до тілесних покарань або ув'язнення, тоді як шахрайство каралося матеріальними компенсаціями та тілесними покараннями.

Злочини проти релігії, до яких належали богохульство і порушення церковних законів, каралися публічним покаранням або штрафами. Оскільки релігійні норми тісно перепліталися з моральними та

соціальними цінностями того часу, такі правопорушення мали вагомим значення для суспільства.

Соціальна і правова значущість цих злочинів полягала в тому, що вони допомагали підтримувати стабільність державного устрою, захищати приватну власність та особисту безпеку громадян, а також зберігати релігійні та моральні засади суспільства. Найбільш суворі покарання застосовувалися за злочини проти держави та особистості, що відображало важливість цих аспектів у соціальній структурі тогочасного суспільства.

Литовські Статути мали вагомий вплив на розвиток правової системи на українських землях, оскільки вони діяли тривалий час і сформували правові традиції, які значною мірою вплинули на пізніші законодавчі акти. Зокрема, Литовські Статути визначали правові принципи, що стосувалися управління державою, земельної власності, захисту прав особистості та майна, а також питання кримінального права. Ці норми вплинули на правове регулювання українських територій і були основою юридичних рішень протягом століть [2, с. 268].

Оскільки Литовські Статути поєднували як елементи звичаєвого права, так і нові законодавчі ініціативи, вони сприяли формуванню гнучкої системи права, яка враховувала інтереси різних верств населення. Такий підхід був перейнятий і в наступні епохи, особливо під час козацької доби. Деякі правові норми, закріплені у Литовських Статутах, стали основою для правових документів Гетьманщини та інших адміністративних утворень на українських землях.

Статути також вплинули на розвиток судової системи, яка перейняла принципи дотримання справедливості і процедурність розгляду справ. Їхні положення активно використовувалися як в місцевих судах, так і в загальних судах Великого князівства Литовського. Це дало поштовх до розвитку правової культури, орієнтованої на захист прав і свобод, що збереглося і в пізніші часи, аж до включення цих норм у правові кодекси Російської імперії після ліквідації української автономії.

Литовські Статути залишили значний слід у формуванні правової традиції на українських землях, сприяючи встановленню правової системи, яка поєднувала місцеві звичаї та загальні правові принципи, що знайшли своє відображення у пізніших законодавчих актах.

Таким чином, Литовські Статути стали важливою віхою в розвитку правової системи Великого князівства Литовського, охопивши широкий спектр злочинів і покарань, які відповідали соціальним, політичним і релігійним реаліям того часу. Статути запровадили комплексну систему правосуддя, яка передбачала диференційовані покарання залежно від

тяжкості злочину, статусу винного та обставин правопорушення. Найсуворіші заходи застосовувалися до злочинів проти держави та особистості, тоді як майнові та релігійні правопорушення каралися більш помірковано.

Література:

1. Герасимчук О. П. Дослідження І. Малиновським злочинів проти власності за статутами великого князівства литовського. *Іоаннікій Малиновський – дослідник права та держави*. Острог: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2021. 104 с.
2. Комплектова Т. О. Крадіжка та її види: кримінально-правовий та історико-правовий аналіз. *Право і суспільство*. 2023. № 3. С. 265-270.
3. Навроцький Д. М. Кримінальна відповідальність за непокору та невиконання наказу: історико-правовий аспект. *Електронне наукове видання Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 4. 543 с.

ЗЕМЕЛЬНЕ ПИТАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ЗУНР

Лісанков Роман

студент I курсу юридичного факультету

Західноукраїнського національного університету

Інтернет-адреса публікації на сайті:

https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=4012

Актуальність теми. У зв'язку із пошуками вирішення сучасних проблем земельного питання, в Україні увагу дослідників дедалі більше привертає досвід творення тогочасного земельного законодавства. В Українській революції 1917-1921 рр. та сучасності, були схожі завдання, що виникають з необхідності зламу попередніх земельних відносин та побудови принципово іншого земельного законодавства [3, с. 2].

Метою наукової публікації є проаналізувати науковий доробок сучасних вітчизняних дослідників у вивченні окремих особливостей розвитку та становлення земельного законодавства в ЗУНР.

Стан дослідження теми. Заявленій науковій проблематиці присвятили власні наукові публікації знані історики та дослідники, зокрема: В. Ухач, Р. Тимченко, М. Бурдін, А. Булгаков, М. Литвин, І. Заріцька, К. Науменко, Б. Тищик, О. Павлишин та ін.

Виклад основного матеріалу. Західноукраїнські землі протягом тривалого часу входили до складу Австро-Угорської імперії. Селянство, що становило більшість населення, перебувало у скрутному становищі. Хоч революція 1848-1849 рр. й ліквідувала кріпосне право в Австро-

Угорщині, але становище селян не набагато покращилося. На Галичині продовжували панувати пережитки феодальних відносин. Поміщики змушували селян працювати на їхніх угіддях та виконувати різноманітні повинності на користь держави. Наймити працювали по 16 годин на добу, і отримували мізерну платню що їх не влаштовувало [6, с. 106]. Після початку в 1914 р. Першої світової війни ситуація значно погіршилась. Війна завдала надзвичайно великої шкоди західноукраїнським землям [1, с. 115].

Розпад Австро-Угорщини дав можливість новоутвореній державі – Західноукраїнській народній Республіці – як іншим народам Європи створити власні законодавчі та виконавчі органи влади, правоохоронні органи та збройні сили. Парламентом ЗУНР Українською Національною радою та урядом – Державним Секретаріатом – було прийнято ряд законів та розпоряджень, які регламентували діяльність усіх галузей державного життя. Прийшовши до влади Українська Національна Рада 5-6 листопада проголосила ряд декларацій щодо населення західноукраїнської республіки по роз'ясненню перспектив майбутньої політи: в «сотвореній Тобою державі не буде поневолення нації нацією і не сміє бути панування багатших та економічно сильніших на бідними й економічно слабшими». Майбутній український парламент «переведе справедливую аграрну реформу, силою котрої земля великих земельних дібр перейде на власність малоземельних і безземельних» [5, с. 168].

Проведенням аграрної реформи ЗУНР мав займатися Державний Секретаріат земельних справ. Його обов'язки включали в себе контроль за сільським господарством та підготовка проведення земельного закону. Йому підпорядковувалися рільничі референти при державних повітових комісаріатах, які поступово переросли в земельний відділ. Референти повинні були співпрацювати з лісовими інспекторами та управами державних маєтків [2].

З метою розробки аграрного законопроекту на січневому засіданні УНради в Станіславові була створена земельна комісія, до складу якої ввійшли С. Данилович, С. Вітик, А. Шмігельський, П. Шекерик-Доників, Т. Старух, Л. Петрушевич, С. Онишкевич, І. Макух та інші. Ця організація прийняла ряд резолюцій стосовно проведення весняно-польових робіт, регламентування умов оренди землі [7, с. 285]. 18 січня Державний секретаріат внутрішніх справ видав обіжник повітовим комісарам щодо організації весняних робіт:

21 лютого 1919 р. була прийнята постанова Державного секретаріату землеробства й внутрішніх справ про примусовий обробіток землі: «Всі ґрунти, пригожі для рільничої культури мають бути управлені і нікому не вільно лишати придатного до культури ґрунту облогом». Землі

залишені поміщиком чи селянством, держава через спеціальні повітові чи громадські комісії передавала орендарям для обробітки [6, с. 108-109].

На сесії УНРади 2-4 січня обговорювали питання майбутньої аграрної реформи, зокрема чи буде вона єдиною на обох частинах України. Проте ЗУНР не був впевнений у державно-правовому статусі Наддністрянщини, тому не спішив з висновками. Галичани також негативно відреагували на земельний закон Директорії УНР, прийнятий 8 січня, оскільки він був спрямований на соціалізацію земель, та скасовував приватну власність, що для них було неприйнятним [6, с. 109]. З метою швидкого вирішення земельного питання, ЗУНР прийняв низку законів спрямованих на швидке вирішення проблеми. Законом «Про вивласнення великих табулярних посіlostей» ним було започатковано земельну реформу на селі, ним упорядковано конфіскацію земель у великих землевласників. До ухвалення земельного закону у власність народу передавалися посіlostі великих землевласників. Кількість землі, що залишалася у власності колишніх поміщиків, не могла перевищувати 200 моргів (1 морг – 0,57 га.). Націоналізовані землі переходили в тимчасове управління повітових земельних комітетів, які розподіляли їх поміж селянами [7, с. 286].

Нарешті, 14 квітня 1919 р. після тривалих дискусій в УНРаді, прийняли закон «Про земельну реформу», А. Горбачевський зазначив, що він «є вислідом взаємного порозуміння, компромісу всіх партій, які може з забезпеченням партійних інтересів згодилися для загального добра на деякі уступки». Головною ціллю закону було вивласнення великої земельної власності та наділення нею мало і безземельних селян [5, с. 168].

Закон передбачав: у земельний фонд ЗОУНР конфіскації підлягали поміщицькі, монастирські, церковні, єпископські, ерекціональні та фондацийні землі, набуті власниками з метою спекуляції, не оброблювальні й ті, що перевищують зазначені площу. Інвентар, що належить до певного наділу також підлягав конфіскації, на відміну від предметів домашнього вжитку, одягу тощо. Це обумовлюється раціональним використанням землі, яка без нього могла залишитися не обробленою. Конфіскація стосувалася доменів колишньої Австро-Угорської імперії, домени власників, котрі боролися зі зброєю проти державності ЗУНР, землі, набуті у спекуляціях, набуті під час війн 1914-1919 рр. Ліси ж переходили під управління держави, а водойми ставали колективними для громад, окрім судно- і лісноплавних річок. Пасовища й полонини, які не були власністю селян, переходили також під їхнє керівництво [6, с. 116]. Не мали права на отримання землі засуджені за дезертирство з лав Української армії, за злочини проти Української республіки, її збройних сил, а також громадяни інших держав [7, с. 286].

У першу чергу передбачалося наділення землею жовнірів-рільників ЗОУНР, що «в її обороні проливали свою кров, або наслідком війни іншим чином стали неспосібними до праці, вдовиці і сироти по них, як також інші жертви сеї або всесвітньої війни та прочих безземельних і малоземельних рільників» [4, с. 163]. Даний розподіл відкладався на невизначений термін і не міг розпочатися «перед закінченням війни і поворотом жовнірів до бранців домів», особам, що втратили землю внаслідок націоналізації, передбачалося відшкодування збитків. До часу поділу земель між селянством, землею повинні були керувати обласна, повітові та громадські земельні комісії.

За законом до обов'язків обласної комісії входило конфіскація, відшкодування і перерозподіл землі. Повітова повинна вести нагляд за господарюванням на конфіскованих землях у своєму повіті, перевіряти звіти громадських комісій і скарги громадян. Громадська – управлінням на місцях і була підконтрольна вищезазначеним організаціям [6, с. 116]. Також окремий параграф в Законі попереджав селян, що «за самовільний захват, ділення вивласнених на основі сього закону земель та нищення лісів, будинків, інвентарю і земних плодів, оскільки не становить вчинків, підлягаючих під карний закон, мають карати адміністративні власті карою арешту до 6 місяців, з котрою може бути получена грошева кара до 10000 корон. Крім того має бути опечена утрата права на наділ землі» [6, с. 117].

Висновки. Позитивною характеристикою створення органів державної влади та правової системи ЗУНР стало те, що вона не пішла шляхом революцій та соціальних експериментів, також не було повністю ліквідоване старе австрійське законодавство, яке продовжувало діяти, оскільки не суперечило цілям Української держави [5, с. 169]. Старе законодавство стало одним з гарантій забезпечення стабільності держави, оскільки відмова від старого законодавства та відсутність нового, могли призвести до анархії у суспільстві та державі. Попри те, що у ЗУНР земельне питання також було в числі найважливіших соціально-економічних питань, його правове вирішення відкладалося на невизначений термін до скликання сейму, що мав визначити розмір і час сплати селянами за наділи. Реформа нажалі залишилась тільки на папері, а ЗУНР втратило підтримку суспільства. Був присутній брак часу й професіоналізму не дозволили напрацювати ефективний земельний закон. Втрата часу збільшувала напруження у суспільстві, як наслідок цього – поміщицькі погроми й діяльність СРС. Ці події слід врахувати в умовах сучасного українського державо- і правовоготворення [7, с. 287].

Література:

1. Булгаков А. О. *Земельне законодавство у ході визвольних змагань за часів революції 1917-1920 рр.*: Історія державотворчих процесів в Україні та зарубіжних країнах (до 100-річчя утворення Української Народної Республіки): зб. наук. ст. та тез повідом, міжнар. наук. конф. (м. Харків, 23 листоп. 2017 р.). Харків: Право, 2017. С. 114-118.
2. Бурдін М. Ю. «Земельне Питання»: підходи до вирішення часів національної революції в Україні (1917-1921 рр.) : Міжкафедральний круглий стіл до Дня Соборності України. Харків. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/20_01_2017/pdf/3.pdf (дата звернення 02.11.2024 р.).
3. Заріцька І. М. *Історичний досвід розвитку земельного законодавства в Україні (1917-1921 рр.)* : автореф. дис канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2009. 23 с.
4. Литвин М. Р. *Історія ЗУНР*. Ін-т українознавства НАН України. Львів: ОЛІР, 1995. 361 с.
5. Луцький М. І. Основи формування і практична реалізація земельного законодавства ЗУНР. *Право і суспільство*. 2014. № 52. С. 167-170.
6. Тимченко Р. В. Земельна Реформа в ЗУНР (ЗОУНР) 1919 р. *Український історичний збірник*. 2012. С. 105-118.
7. Ухач В. З. «Найголовніша жура нашої влади»: земельна реформа у державотворенні. URL: ЗУНР (ЗОУНР). <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/31212/1/285.PDF> (дата звернення 02.11.2024 р.).

ПОРІВНЯЛЬНО ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЧОТИРЬОХ УНІВЕРСАЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

Лучкевич Наталія

студентка 1 курсу юридичного факультету

Західноукраїнського національного університету

Інтернет-адреса публікації на сайті:

https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=4017

Актуальність теми. Державно-правова діяльність Української Центральної Ради є останньою відомою перед здобуттям незалежності спробою утворення конституції держави подібної до сучасних з поділом влади на три гілки та демократичною формою держави [2, ст. 50]. Надзвичайно важливу роль у розвитку державотворчої політики на основі ідеї національного відродження виконали першоджерела законодавчого характеру Української Центральної Ради.

Метою наукової публікації є аналіз та порівняння обсягу досліджень сучасних вчених у вивченні процесу генезису перших уконституційованих засад законотворчості нового представницького органу України – Української Центральної Ради.

Стан дослідження теми. Заявленій науковій проблематиці присвятили власні наукові публікації знані дослідники правотворчої діяльності Української Центральної Ради на початку ХХ ст., зокрема: А. Ю. Іванова, С. В. Яремчук, В. Ф. Верстюк, І. Я. Терлюк та ін.

Виклад основного матеріалу. Революційні події 1917-1921 років створили передумови для української нації вибороти свою державну автономію а згодом і незалежність. Варто зазначити, що до революційних подій фактично не існувало терміну Україна як цілісна незалежна держава [9, с. 6].

4 березня 1917 року представники українських політичних партій та громадських організацій створили у Києві Українську Центральну Раду, головою якої обрали Михайла Грушевського який на той час був закордоном [7, с. 427].

Вже 7 березня Центральна Рада видала відозву «До українського народу», в якій зверталася до українства та вітало його з поваленням московського царизму і підбурювала людей до національного відродження після майже двохсот років поневолення владою східних сусідів [3, с. 12].

На відміну від Тимчасового Уряду росії, який де-факто був незаконним об'єднанням, УЦР, з метою здобуття законного статусу, заручившись підтримкою та визнанням народу як свого представницького органу. Тому вже в квітні 1917 року було скликано Всеукраїнський Національний Конгрес, на який з'їхалося близько 700 делегатів з правом вирішального голосу і 200 – з дорадчим. Вони були обрані представниками різних політичних партій, громадських організацій, військових підрозділів, підприємств, навчальних та наукових закладів, а також міст і сіл з усієї України. Саме вони доручили УЦР представляти інтереси всього українства, тим самим легітимізувавши її дії. Це було здійснено з метою визнання УЦР саме народним органом влади [4, с. 22].

Вже 10 червня 1917 року перед українцями постала перший законодавчий акт Центральної Ради – перший універсал. Його основною засадою стало забезпечення автономістського устрою української держави в складі федеративної росії. Також УЦР висувала себе основним представником влади, який мав би висувати інтереси цілої нації на міжнародній арені, а також апелював на тому, що українство має саме чинити владу у державі через представництво в особі Української Центральної Ради [8, с. 193-196].

Також майже одразу після його ухвалення прийнято рішення щодо створення нового органу – Генерального секретаріату. Де-факто УЦР ставала законодавчим органом в Україні тобто набувала ширших повноважень. Прийняття універсалу стало початком відродження української державності за майже 200 років поневолення.[5, с. 43].

Російська сторона негативно відреагувала на таку законодавчу діяльність Центральної ради, оскільки Тимчасовий Уряд не визнавав УЦР окремим представницьким органом взагалі, тому навіть не розглядала універсал як законодавчий акт. Тому вже наприкінці червня делегація Тимчасового уряду прибула до Києва з метою проведення переговорів та знайдення компромісу. Основним для українства було те, що Тимчасовий уряд повинен був негайно визнати УЦР державним органом проте Центральна Рада мала суттєво поступитися уряду росії аби втриматися від конфлікту з ним [6, с. 428].

Саме тому у липні 1917 року Українська центральна рада змушена була прийняти другий універсал, що суттєво обмежував положення від першого за умовами якого російський уряд визнавав УЦР, проте Генеральний секретаріат ставав органом Тимчасового Уряду, а не органом Центральної Ради. Отже, у другому універсалі УЦР фактично закріплювалися компроміси між урядами обох держав [8, с. 58].

Незважаючи на численні компроміси з боку УЦР конфлікти з Тимчасовим Урядом ставали все глобальнішими. Ускладнення внутрішньої ситуації в країні спричинило утворенню трьох опонентів прихильники повалення тимчасового уряду, більшовики та Генеральний Секретаріат. Ініціативу в подальших діях виявили більшовики які почали збройне повстання в Києві більшовики здобули перемогу у цьому повстанні тим самим у Києві встановилося двовладдя більшовиків та УЦР. Тому УЦР почала підготовку до Українських установчих зборів які мали б констатувати новий суспільно політичний та економічний рівень українського суспільства. Наслідком такої діяльності стала ухвала третього універсалу [1, с. 41].

У ньому основна увага покладалась на погіршення політичної ситуації в країні та в універсалі також проголошувалась Українська Народна Республіка, яка зберігала федеративний зв'язок з росією для допомоги утворення федеративної росії. Універсал також проголошує, що до скликання Українських Установчих зборів влада на українських землях буде належати Українській Центральній Раді та Генеральному Секретаріатові. Проте більшовики продовжували свій наступ на м. Київ аби остаточно утвердити радянську владу в Україні. Оскільки політична ситуація між Україною і росією ставала фактично незмінною та навіть

погіршувалась, то УЦР на фоні цих подій змушена була розробляти проект ще одного універсалу щоб затвердити незалежність України в боротьбі з більшовиками, тому вже 12 січня було затверджено текст четвертого універсалу, в якому проголошувалась незалежність Української держави та підкреслювала неможливість втручання іноземних держав у її внутрішню політику оскільки владою в державі є народ [6, с. 440].

Такий вагомий здобуток був справжнім проривом для молоді дипломатії УЦР, проте в силу обставин Центральна Рада так і не змогла реалізувати всі державотворчі плани для української держави [8, с. 179].

Отже, універсали мали ключове значення у становленні української державності під час революції. Кожен з універсалів визначав розвиток правової політики, а також чітку генезу від автономістських засад до незалежного устрою держави, незважаючи на фактори зовнішнього тиску на Центральну Раду, вона відображала зміну політичних обставин, зростання національної свідомості та прагнення до суверенітету.

Література:

1. Мірчук П. *Від Другого до Четвертого універсалу*. Торонто: 1955. 134с.
2. Грицак Я. *Нариси історії України: формування модерної української нації XIX-XX ст.* (навчальний посібник). Київ: Генеза, 1996. 360 с.
3. Копиленко О., Копиленко М. *Держава і право України (1917 – 1920)*. Київ, 1997. 257 с.
4. Винниченко В. К. *Відродження нації (Історія української революції березень 1917 р. – грудень 1919 р.)*. В 3-х ч. Київ-Відень, 1920; Київ: Видавництво політичної літератури України, 1990. Ч. III. ст. 542 с.
5. Іванова А. Ю. *Законодавчий процес і законодавча техніка в період центральної ради, Гетьманату П. Скоропадського та Директорії*. Київ: Наукова думка 2011. 243 с.
6. Субтельний Україна О. М. *Історія України*. Київ: Либідь, 1993. ст. 425. 440 с.
7. Ухач В. З. *Історія держави і права України: Навчальний посібник (конспекти лекцій)*. Тернопіль: Вектор, 2022. С. 168 – 180.
8. Терлюк І. Я. *Національне українське державотворення 1917 – 1921 р.* Львів, 2007. 246 с.
9. Грушевський М. *Українська Центральна Рада та її Універсали перший та другий*. Київ, 1917. 78 с.

СИСТЕМИ КОЗАЦЬКОГО СУДОЧИНСТВА ЗАПОРІЗЬКОЇ СІЧІ

Маліновська Христина

І курс юридичного факультету,

Західноукраїнського національного університету

Інтернет-адреса публікації на сайті:

https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=4011

Актуальність теми. Дослідження системи козацького судочинства Запорізької Січі полягає у тому, що вона дозволяє глибше зрозуміти особливості її історичного минулого та розвиток правових традицій України. Розгляд цього питання допомагає виявити демократичні принципи та механізми самоуправління, які діяли у часи козацтва. Крім того, аналіз козацького судочинства є корисним для сучасних правознавців, оскільки показує, як формуються правові норми в умовах відсутності централізованої влади, а також може бути ідеєю вдосконалення сучасної судової системи.

Мета полягає в тому, щоб комплексно дослідити систему козацького судочинства Запорізької Січі, виявити її особливості, принципи функціонування та вплив на розвиток українського права.

Стан дослідження теми. Вивченню цієї теми, а саме питанням судоустрою і судочинства у Запорізькій Січі присвятили свої праці такі науковці як: Яворницький Д. І, Богдаренко Г. Д, Грозовський І І., Щербак В. О та інші.

Виклад основного матеріалу. Історія судочинства в Україні є цінним матеріалом для сучасних законодавців. Він може стати основою для судової реформи, враховуючи національні інтереси, вітчизняний правовий досвід та традиції українського народу [1, с. 167]. XV-XVII ст. – етап формування та розвитку козацького звичаєвого права, яке відображало особливості військово-козацького життя. Цей правовий комплекс охоплював такі сфери: землекористування, військова служба, судочинство та внутрішні відносини в козацькому товаристві. Звичаї та традиції створили основу для системи норм, що визначали права та обов'язки козацької старшини. Універсали фіксували ці норми, регулюючи ключові аспекти життя козацької громади – від розподілу земель до призначення на різні посади.

Основою козацького права стали звичаї та правові традиції, які походили з часів «Руської Правди». У XVI-XVII ст. звичаєві норми з Запорізької Січі розповсюдилися на всю територію України. Надалі їх

можна знайти в українських актових документах та правових пам'ятках, таких як Литовський Статут і Кодекс Гетьманщини 1743 року «Права, за якими судиться малоросійський народ». Важливим елементом на Січі була розроблена судова система, яка поділялася на такі інстанції:

- суд першої інстанції – це паланковий суд, компетенція якого поширювалась на територію паланки. Він займався розглядом як кримінальних, так і цивільних справ, за які передбачалися незначні покарання. Суд діяв колегіально і обирався на три роки;

- суд другої інстанції – курінний суд, або суд курінного отамана, куди потрапляли апеляційні справи з паланкових судів. Зазвичай, курінний суд розглядав справи козаків, які належали до одного куреня. Якщо ж позивач і відповідач були з різних куренів, цю справу розглядав суд отаманів обох куренів;

- суд військового судді, до розгляду якого відносилися важливі кримінальні справи. Вироки цього суду могли бути оскаржені в суді кошового отамана. Якщо ж військовий суддя одночасно виконував обов'язки кошового отамана, то оскарження вироку можливе було лише на військовій козацькій раді;

- суд кошового отамана здійснював свою юрисдикцію на всій території Війська Запорозького. Його вироби оскарженню не підлягали;

- найвища судова інстанція – це загальна козацька рада, яка за висловом П. Захарченка, була своєрідним верховним судом на Запорозькій Січі [2, с. 4].

За результатом дослідження Д. Яворницького, в судочинстві на Січі брала участь вся військова козацька старшина. Найвищим суддею вважався – кошовий отаман, тому що мав верховну владу над Військом Запорозьким. Проте офіційним суддею на Січі був військовий суддя, який розглядав справи та давав поради сторонам, що сперечалися. Суддя не затверджував остаточних рішень – це право належало лише кошовому отаману. Військовий писар іноді доповідав про суть судових вироків на козацькій раді, а також сповіщав засуджених, особливо тих, хто жив у запорозьких паланках. Військовий осавул зазвичай займався розглядом скарги, дізнанням у справах злочинів, відповідав за виконання вироків та переслідував грабіжників і крадіїв. Військовий довбиш був помічником осавула, зачитував вирок під час страти і контролював його виконання. Курінні отамани та паланкові полковники розглядали судові справи у своїх куренях і паланках та мали право на тілесні покарання щодо підпорядкованих їм козаків [3, с. 120].

Особливістю правосуддя на Запорізькій Січі було те, що козацькі звичаї не передбачали існування посад судових виконавців серед військових чинів, а також професійних катів у разі застосування смертної кари [4, с. 120].

Якщо розглядати види злочинів на Січі, то існував досить широкий і різноманітний спектр злочинних дій, передбачених звичаєвим козацьким правом, які найчастіше траплялися у Війську Запорізькому, це: військові злочини, злочини проти життя, здоров'я, майнові та статеві злочини. За вчинення злочинів на Січі діяла сувора система покарань, яка часто передбачала смертну кару – від простої до кваліфікованої. Серед простих видів покарань найчастіше застосовувалися утоплення, повішення, відрубання голови та розстріл. У разі повторної крадіжки злодія вішали за ребро на залізний гак [3, с. 139]. Тому, судочинство Запорізької Січі відображає традиції самоврядування та демократичні засади, яке ґрунтувалося на звичаєвому праві та козацькій спадщині.

Таким чином, судочинство Запорізької Січі – унікальна система судочинства, що включала участь широкого кола осіб, свідчить про соціально-політичну зрілість козацького суспільства. Дослідження цієї системи не лише дозволяє глибше зрозуміти історію української державності, але й може бути корисним для сучасних правознавців, адже показує, як правові норми формуються та еволюціонують в умовах відсутності централізованої державної влади. Цей історичний досвід може слугувати основою для розробки нових підходів у сучасному правознавстві.

Література:

1. Бондаренко Г. Д. Полковий Суд у системі загальних козацьких судів Війська Запорізького в другій половині XVII-XVIII ст. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. 170 с.
2. Захарченко П. Запорозька Січ – предтеча української гетьманської держави. *Історія України* № 18, 2003. С. 1-5.
3. Яворницький Д. І. Історія Запорозьких козаків в 3-х т. Київ, 1990. 578 с.
4. Тараненко М. Г., Тараненко М. М. Правовідносини, судоустрій, злочини та покарання на Запорозькій Січі. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. *Політологія. Соціологія. Право*. 2017. № 3-4. С. 117-122.

СПАДКОВЕ ПРАВО ЗА ЛИТОВСЬКИМИ СТАТУТАМИ (ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ)

Михасів Каріна

І курс юридичного факультету,

Західноукраїнського національного університету

Інтернет-адреса публікації на сайті:

https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=4018

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку вітчизняної правової науки важливе значення мають дослідження джерел права, які діяли на українських землях на всіх етапах українського державо та право творення. Одним з таких найбільш продуктивних періодів в історії був період перебування України в складі Великого князівства Литовського, оскільки після розпаду Київської держави та занепаду ГалицькоВолинського князівства суспільно-політичний розвиток українських земель надзвичайно тісно пов'язується з Великим князівством Литовським, тобто багатонаціональною феодальною державою, до складу якої входили литовські, білоруські, українські та окремі російські землі. Вивчення цього питання дозволяє простежити еволюцію правових інститутів, які вплинули на формування сучасного українського права. Спадкове право відображало соціальну структуру суспільства. Його аналіз дозволяє глибше зрозуміти, як воно впливало на соціальні відносини та розподіл багатства.

Метою наукової розвідки є простежити в порівняльному аспекті еволюцію спадкового права від першого до третього Литовського статуту.

Стан дослідження теми. Дослідженням цієї теми займалися такі науковці як Атаманова, Н. В., Ковальова С. Г., Лащенко Р. М., Ливак, М. М., та інші.

Виклад основного матеріалу. Хронологічно межі дослідження охоплюють період від 1340 р. до 1569 р., а відтак – до 1795 р., упродовж яких значна частина українських земель перебувала у складі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. Для цього періоду характерне здійснення кодифікації права, що спричинили зміни у правовідносинах, у тому числі цивільних, на українських землях. Унаслідок кодифікації права були затверджені Литовські статuti, які стали правовою основою регулювання цивільних правовідносин на українських землях XV-XVIII ст.

Найбільшим здобутком у процесі систематизації права Великого князівства Литовського стало укладення в XVI ст. трьох Литовських статутів. За принципами пріоритету писаних законів відбулася

кодифікація литовсько-руського права (хоча в самих Литовських статутах містяться посилання на давні звичаї), єдності права (попри те, що Литовський статут не відкидав дії інших нормативно-правових актів), суверенності держави (у 1569 р. цей суверенітет було втрачено), на рівності всіх перед законом (хоча реально Литовські статuti визнали неоднакову правоздатність різних суспільних груп) [4, с. 110]

Право розпоряджатись майном доволі залежало від становища людини в сім'ї, її віку, статі, стану здоров'я. Повну правоздатність мали держава, церква, монастирі та феодалі. Їхні інтереси реально захищалися не лише нормами цивільного, а й кримінального права. Вони могли вільно та без обмежень розпоряджатися своїм майном, укладати всі можливі цивільноправові угоди [1, с. 435].

У польсько-литовському праві розрізнялося спадкування за законом, заповітом і на основі звичаю. За феодального ладу зберігалася чисельна черга спадкоємців, спадкове право мало становий характер. При успадкуванні за законом Статут 1529 р. визнавав спадкоємцями дітей, братів, сестер, батьків та інших кровних родичів. Прогресивним, у порівнянні з аналогічними нормами законодавства інших країн Європи, був артикул 14 розділу IV, за яким діти від першої, другої, третьої, четвертої та інших дружин, скільки б їх не було, отримували рівні права на частку батьківського майна [3, с. 232].

Аналізуючи Статут було цікаво постежити, як він передбачав випадки, коли спадкоємці за законом втрачали право на спадщину. Так, виключалась із числа спадкоємців за законом дівчина, яка одружилася без згоди батьків або опікуна; вдова-шляхтянка, що без згоди родичів одружилася з простолюдином; діти – визнані байстрюками; діти державних злочинців і деякі інші.

Розрізнялося успадкування батьківського і материнського майна. Материнське майно: як нерухоме – маєтки, так і рухоме – гроші, золото, срібло, прикраси, одяг, мідь, коні, вози, килими тощо, – порівну розподілялося поміж дітьми, як синами, так і дочками. Батьківське майно: нерухоме майно, коштовності та рухоме майно передавалось за спадком лише синам. Таким чином, батьківське майно, у тому числі куплене, передавалось у «вотчину» лише синам, а дочкам – переважно виділявся тільки посаг. За відсутності синів, дочок та інших родичів, набуті маєтки переходили до близьких по батьківській лінії, а материнське майно мало перейти до тих спадкоємців, які були більш близькі до материнської маєтності. Разом із тим, слід зазначити, що Статут 1529 року не регламентував поняття «виморочне майно». Уперше у Великому князівстві Литовському таку норму було введено у II Литовському статуті 1566 р. [1, с. 23].

Тепер розглянемо докладніше правила успадкування, викладені у Статуті 1529 р. Вказується, що вдова, яка мала від чоловіка дорослих синів, повинна залишатися тільки при своєму віні, а сини мали бути допущені до всіх батьківських маєтків і майна, та повинні нести земську службу. Якщо ж вона не мала від чоловіка свого віна, то мала отримати у всьому рівну зі своїми дорослими дітьми частку у коштовностях та у майні, рухомому і нерухомому [3, с. 228]. Бездітна вдова, яка мала від чоловіка віно, отримувала тільки своє віно, а маєтки переходили до родичів. Якщо ж вона не мала від чоловіка вена, то залишалася на третій частці майна, поки не одружувалася, решта маєтку переходила до родичів, а ті мали нести земську службу. Закон визнавав можливість вільно розпоряджатися рухомим майном, а також купленою нерухомістю за допомогою заповіту, яка не входила до родового маєтку. Водночас не мали права заповідати неповнолітні, ченці, сини, які не були виділені, залежні люди, еретики, божевільні, ті, що тимчасово втратили розум і деякі інші особи [3, с. 23].

Багато питань, пов'язаних із спадковими правовідносинами, регулювалися нормами звичаєвого права. Закон визначав і порядок вчинення заповіту: «При укладенні заповіту на своє рухоме майно або куплений маєток має бути свідчення священика або інших свідків, або людей, які заслуговують довіру, або також «офіційного присяжного писаря» [3, с. 24].

Закон також встановлював, що «при складанні заповітів мають бути присутні свідки, які заслуговують на довіру і знаходяться поза підозрою; тому свідками не можуть бути: перш за все ті, які самі не мали права складати заповіти, а також жінки, душеприкажчики або опікуни того заповіту та ті, яким щось відписано у тому заповіті» [3, с. 240].

Таким чином, можна підсумувати що спадкове право викладене у Литовських статутах було свого роду інструментом щоб зберегти існуючу соціальну ієрархію, оскільки тісно пов'язувалося зі становою приналежністю особи. І в статті я чітко розмежувала, що шляхта як панівний стан, мала значно більше прав на спадкування ніж міщани або тим паче селяни.

Література:

1. Атаманова, Н. В. Литовські статuti як історичні пам'ятки у системі вітчизняних джерел права. *Науковий вісник*. 2014, С. 22-24.
2. Нелін О. І. До питання спадкового права за Статутом Великого князівства Литовського 1529 року. *Право і Безпека*. 2005. Т. 4, № 6. С. 160-163.

3. Статути Великого князівства Литовського: У 3-х томах. Т. 3. Статут Великого князівства Литовського 1588 року: У 2-х кн. Кн.1 /За ред. С. Ківалова, П. Музиченька, А.Панькова. Одеса: *Юридична література*, 2002. 464 с.
4. Терлюк І. Я. Історія держави і права України (доновітній час): навчальний посібник. Київ, 2006. 400 с.

КАРНЕ ПРАВО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ-ГЕТЬМАНЩИНИ

Падлецька Ірина

студентка 1 курсу юридичного факультету

Західноукраїнського національного університету

Інтернет-адреса публікації на сайті:

https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=4019

Актуальність теми. Кримінальне право періоду Гетьманщини в Україні є надзвичайно актуальним для сучасного дослідження, оскільки воно відображає історичний розвиток української правової системи та формування національної ідентичності. Гетьманщина стала важливим етапом в еволюції права, де були закладені основи, що вплинули на подальше становлення українського законодавства. Дослідження норм кримінального права цього періоду дозволяє не лише зрозуміти, як соціально-політичні фактори впливали на регулювання злочинності, а й виявити культурні традиції, які формували правосвідомість населення.

Метою наукової публікації є проаналізувати злочинність та систему покарань цього періоду, а також з'ясувати, їхній вплив на різні сфери життя того часу.

Дану тему досліджували такі вчені: І. Бойко, І. Грозовський, О. Зайцев, В. Кульчицький та ін.

Виклад основного матеріалу. Характерною особливістю розвитку права цього періоду був поступовий перехід від норм звичаєвого права до норм, створених державою. Процес цей був тісно пов'язаний з формуванням державності. З'являються нові склади злочинів: виступи проти гетьмана, зрада, ненадання допомоги під час битви [0, с. 114]. У кримінальному праві всі злочини поділялися на: умисні, необережні і випадкові. Причинами чи обставинами, що звільняли або пом'якшували покарання, були душевна хвороба, божевілля, безпам'ятство під час вчинення злочину, неповноліття (хлопці у віці до 18 років, дівчата до 13 років) і люди похилого віку, вчинення протиправних дій з необережності, обставини, які не залежали від волі особи і змусили його порушити закон (наприклад, голод) [0, с. 96].

Психічно хворі не звільнялися від кримінальної відповідальності, хоча ця обставина враховувалась при розгляді справи як така, що пом'якшувала провину. Вчинення злочину в стані сп'яніння, навпаки, обтяжувало провину. Суб'єкти злочину були особи у віці 16 і більше років. Об'єктом злочину могли стати особи, без різниці станової належності, хоча «знатні товариші» та шляхта з часом користувалися посиленою правовою охороною.

Найнебезпечнішими вважались злочини проти держави – зрада, перехід на бік ворога, посягання на життя царя чи гетьмана, вивіз до ворога зброї. За такі злочини передбачалася смертна кара з позбавленням честі та конфіскацією майна. Зрадників страчували, всіх без винятку, незважаючи на їхні ранги та посади. Особливо жорстоко карали осіб (здебільшого, це були селяни), котрі здійснювали напади на старшинські маєтки [0, с. 59].

Особливим чином гетьманські універсали захищали права установ православної церкви та духовенства. Саме такого змісту були перші охоронні універсали Б. Хмельницького, прийняті у червні-липні 1648 р. Злочинами проти церкви було посягання на права та власність монастирів – грабунок і розбій, втручання козацької старшини у внутрішні справи монастирів та привласнення їхнього майна, відмова селян виконувати повинності на користь монастирів [0, с. 123], богохульство, глум над іконами, перехід в іншу віру, чаклунство. За скоєння таких злочинів передбачалася смертна кара, а в легших випадках – тілесні покарання у поєднанні з конфіскацією майна і вигнанням за межі держави.

Основними військовими злочинами, які згадуються в універсалах Б. Хмельницького, були невиконання військового наказу гетьмана, порушення умов постою козацького війська у містах, неправомірне вилучення для військових потреб продуктів харчування і транспортних засобів у міщан, насильство над мирним населенням під час війни [0, с. 122], неявка на службу, мародерство, дезертирство. Покаранням була смертна кара або калічення.

До службових злочинів слід віднести перевищення службових повноважень, зловживання службовим становищем, зокрема це неправомірне стягнення податків із селян та міщан, порушення правил торгівлі, посягання на свободу і власність іноземців, затримка оприлюднення гетьманського універсалу. Проти порядку управління і суду – фальшування монет, підробка печаток, лжеприсяга, зволікання розгляду справи у суді. Проти особи – вбивство, тілесні пошкодження, каліцтво, побиття. Найтяжчим вважалось вбивство козаком козака, за здійснення якого, «тільки в цьому докажеться», обвинуваченого закопували в землю разом із його жертвою. За стародавнім козацьким

повір'ям вважалося, що під землею жертва вічно душитиме свого кривдника, адже вбивцю зв'язували і клали під труну [0, с. 129]. Злочини проти здоров'я – заподіяння тілесних ушкоджень у п'яному вигляді із застосуванням зброї інколи каралося переламуванням однієї ноги. За більшу провину переламували руку і ногу, що фактично означало відлучення від козацького ремесла [0, с. 129]. Майнові – крадіжка, пограбування, розбійний напад, підпалювання та інші способи знищення чужого майна, неповернення боргу. Ці злочини залежно від завданої шкоди поділялися на важкі й легкі (межею була вартість 20 крб.) [0, с. 282]. Покарання переважно передбачало грошові штрафи. Неповернення боргу тягнуло за собою приковування до лафета гармати й звільнявся лише в тому разі, коли повертав борг, або хтось із родичів чи друзів поручався за нього [0, с. 130]. Значно поширились *посадові злочини*, особливо такі, як казнокрадство і хабарництво. Карались повішенням (за обтяжуючих обставин), ув'язненням, тілесними покараннями, штрафами, конфіскаціями майна. Проти моралі – подружня зрада, звідництво, згвалтування, двоєженство, кровозмішення, вбивство матір'ю дитини, викрадення чужої дитини. Карали звичайно відрубанням голови. Прелюбодія, зловленого «на гарячому», чоловік міг безкарно вбити. Визначаючи кари за згвалтування, неприродні статеві стосунки, викрадення жінки, позашлюбні зносини, вагалися між кваліфікованою смертною карою і публічним побиттям [0, с. 283]. Відповідальності за згвалтування можна було уникнути, вступивши у шлюб із потерпілою [0, с. 97]. Проти честі – образа словом, наклеп у письмовому вигляді, нанесення тілесних ушкоджень рукою, батогом, палицею. Покараннями за такі злочини були штрафи та ув'язнення до 6 тижнів [0, с. 97].

Існувала досить складна система покарань. Метою якої було залякування, заподіяння мук злочинцям, відшкодування шкоди, завданої злочинними діями, а також виправлення злочинця й запобігання новим злочинам.

Вищою мірою покарань була страта. Смертна кара поділялася на просту – розстріл, повішення, відтинання голови, утоплення, та кваліфіковану – четвертування, колесування, повішення за ребро, заливання в горло розпеченого заліза, посадження на кіл, утоплення, спалення. Кару виконували публічно для лякання. Визначаючи серед різних форм смертної кари за найганебнішу повішення, закон залишав право вибору судом її найтяжчих форм, як комбінацію різних видів смертної кари й мук. Особливістю застосування смертної кари було поєднання її з ганебними покараннями. Страта не застосовувалася до вагітних жінок, дівчаток (до 13 років), хлопчиків (до 16 років) і до літніх

людей (понад 70 років). На остаточне рішення суду щодо покарання іноді могла вплинути громадська думка, що могла врятувати навіть від шибениці. На Запорозькій Січі козака від смертної кари могла врятувати жінка, котра погоджувалася взяти його собі в чоловіки [0, с. 68]. Тілесні покарання (калічення) – відрізання вуха, носа, язика, кінцівок. Болісні – биття палицями, батогами, різками. Ганебні – прив'язування до ганебного стовпа на майдані, посадження на дерев'яну кобилу, публічне шельмування. Вигнання за межі держави або заслання у віддалені куточки держави. Позбавлення волі – арешт (перебування у камері, сараї,) застосовувався переважно до шляхти й козацтва або ув'язнення в тюрмі верхній, як правило, було на невеликі строки, часто-густо «до покори», і вважалось легким покаранням. Важкою формою ув'язнення було перебування в «тюрмі спідній», камері при ратушах, тобто ув'язнення підземне. До того ж воно вважалось карою більш ганьбленою. Термін – від 4 тижнів до 1 року. Позбавлення честі – засуджений позбавлявся права обіймати державні та виборні посади, бути свідком. Найгірший варіант – «повна політична смерть», коли людина фактично перебувала поза законом.

Набуло поширення також церковне каяття, яке як додаткове покарання накладали за злочини проти родини і людяності. У великі свята злочинець, стоячи в церковних дверях, прилюдно каявся за свою провину [0, с. 283].

Як приватні покарання застосовувалися грошові виплати, розмір яких визначався залежно від стану скривдженого та наслідків злочину: головщина за вбивство (від 24 до 120 крб.), заплата за образу (від 4 до 60 крб.) [0, с. 284].

З поширенням російського законодавства, починаючи з середини XVIII ст., застосовуються заслання на каторгу.

Таким чином, можна зробити висновок, що карне право періоду Гетьманщини відрізнялося своєю складністю і жорстокістю, особливо щодо системи покарань за злочини проти держави і особи. Воно охоплювало майже всі сфери життя: військову, релігійну, управлінську та інші задля залякування людей і запобіганню новим злочинам.

Література:

1. Захарченко П. П. *Історія держави і права України*: підручник. Київ: Атіка, 2005. 367 с.
2. Злочини і покарання в Україні-Гетьманщині за універсалами Богдана Хмельницького (1648-1657 роки). *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 4 (35). С. 120-126.

3. Іванов В. М. *Історія держави і права України: підручник*. Київ: КУП НАНУ, 2013. 892 с.
4. *Історія держави і права України: навч. посіб.* / упоряд.: І. В. Тетарчук, Т. Є. Дяків. Київ: ЦУЛ, 2017. 214 с.
5. Орленко В. І., Орленко В. В. *Історія держави і права України: посібник (7-ме вид. стереотип)*. Київ: Паливода А. В., 2015. 164 с.
6. Ухач В. З. *Історія держави і права України: навч. посіб. (конспекти лекцій)*. Тернопіль: Вектор, 2022. 302 с.

УНОРМУВАННЯ КОНСТИТУЦІЯМИ XVII СТ. ПЕРІОДИЧНОСТІ СКЛИКАННЯ ГЕНЕРАЛЬНИХ КАПІТУЛ ЧСВВ

Стецик Юрій Орестович
доктор історичних наук, професор
кафедри історії України та правознавства
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка

Онищак В'ячеслав Орестович
аспірант кафедри історії України та правознавства
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка

Інтернет-адреса публікації на сайті:

https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3993

Капітульні конституції прийняті на першій капітулі в 1617 р. Проте не меншу роль в історії Чину відіграли наступні капітули, які від 1624 р., на основі декрету папської Конгрегації Поширення віри, отримали законодавчу владу. Цей декрет у 1631 р. підтвердив папа Урбан VIII, дозволивши василіанам збиратися на генеральні капітули кожних чотири роки для укладення конституцій та статутів, які не суперечили б церковним канонам, соборовим декретам та апостольським конституціям. Також право затверджувати правила та конституції надавалося Римському Папі. Проте, щоб монаша карність не зволікалася, капітульні конституції мали зобов'язувати монахів до їх виконання одразу по прийнятті. Таким чином, капітули отримали не тільки схвалення, але й законодавчу та судову владу. На цих капітулах чернецтво могло укладати нові конституції і, відповідно до потреб, скасовувати попередні, як також призначати покарання за порушення та зловживання. Капітульні постанови, які називали конституціями, ставали правосильними й нормували життя Чину.

Хоча перша капітула (1617 р.) постановила, що собори монашества повинні відбуватися щотири роки, то конкретні історичні обставини не раз вирішували інакше. Ще за життя митрополита Йосифа Рутського цієї постанови, прийнятої на першій капітулі, не дотримувалися. Ці факти можна пояснити тим, що капітули скликалися не тільки для обговорення дисциплінарних питань чи виборів протоархимандрита й генеральних консульторів, але і для вирішення термінових справ. В історії Василянського Чину іноді бували такі важкі періоди, коли монахи збиралися на капітули щороку, а іноді й по два рази на рік.

Правила, які приймалися на капітулах отримали назву конституцій. У них поданий устрій, форма управління оновленої василіанської спільноти (централізація монастирів під проводом протоархимандрита, протоігумена, проведення капітул).

Досліджуючи василіанське законодавство приходимо до висновків, що при укладенні капітульних конституцій митрополит Рутський орієнтувався на західне чернече законодавство, особливо на правила Товариства Ісусового. Сам спосіб відбування генеральних капітул, термінологія та різні приписи монастирського порядку, запозичені від отців єзуїтів. Так, наприклад, на початках протоархимандрита обирали на довічний термін, як і генерала отців єзуїтів. Він мав чотирьох консульторів (одного завжди при собі), як і провінціала отців єзуїтів. Настоятелів призначали на чотири роки. У кожному монастирі часто відбувалися домашні наради (консульти). Також і те, що в капітульних конституціях розглядаються питання домового порядку, а в багатьох місцях згадуються єзуїтські конституції та звичаї: щорічна віднова обітів, сповідь перед призначенням сповідником, у визначеній часі читання до трапези, спосіб відбування рекреації тощо. Проте, слід зауважити, що після Тридентського собору та численних папських декретів, стосовно реформи чернечого життя, майже по всіх католицьких чинах були запроваджені подібні практики чи директиви.

Література:

1. Підручний П., П'єтнчко Б. Василянські генеральні капітули від 1617 по 1636 рік. Записки ЧСВВ. Серія II. Секція I. Т. 55. Рим, Львів: Видавництво Отців Василіян «Місіонер», 2017. 510 с.
2. Підручний П. Історичний нарис законодавства Василянського Чину Св. Йосафата (1617-2018). Записки ЧСВВ. Серія II. Секція I. Т. 57. Рим, Львів: Видавництво Отців Василіян «Місіонер», 2018. 392 с.
3. Стецик Ю. Чернецтво Святопокровської провінції ЧСВВ (1739-1783 рр.): просопографічне дослідження. Дрогобич: РВВ ДДПУ, 2018. 472 с.

ІНСТИТУТ ПОКАРАННЯ ЗА ЛИТОВСЬКИМИ СТАТУТАМИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Турчак Вікторія

студентка 1 курсу юридичного факультету

Західноукраїнського національного університету

Інтернет-адреса публікації на сайті:

https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=4020

Актуальність теми. Інститут покарання за Литовськими статутами зумовлений їх значенням у формуванні правової системи українських земель у складі Великого князівства Литовського. Литовські статuti (1529, 1566, 1588 рр.) об'єднували елементи звичаєвого права, «Руської Правди» та європейського права. Майже протягом чотирьох віків відігравали важливу роль у правовій системі України. Народними масами вони традиційно розглядалися як найважливіші джерела «давніх прав», своєрідна протипага «новині», що нав'язувалися з боку Росії чи інших прогресивних сусідів [3, с. 79].

Метою наукової публікації є аналіз інституту покарання за Литовськими статутами, з акцентом на порівняння трьох редакцій – 1529, 1566 і 1588 років. Це дозволяє виявити еволюцію підходів до покарання у правовій системі Великого князівства Литовського, що включала українські землі. Вивчення змін і послідовності в статутних нормах кожної редакції сприяє розумінню розвитку поглядів на види покарань, їхню функцію у підтриманні суспільного порядку та прагнення до правової справедливості.

Стан дослідження теми. Інститут покарання за Литовськими статутами вивчали такі науковці, як Василь Ухач, Іван Білоус та Олена Яковлева. У своїх роботах вони аналізували вплив Литовських статутів на розвиток правових систем українських земель і загальні принципи покарання, що сформувалися під їхнім впливом [3, с. 84].

Виклад основного матеріалу. Серед пам'ятників українського права литовсько-польської доби важливе місце займає Литовський статут, який протягом кількох століть з моменту свого видання відігравав важливу роль в правничому житті України [1, с. 3].

Перша редакція Статуту базувалася переважно на звичаєвому праві та «Руській Правді», відображаючи специфіку ранньої правової системи Великого князівства Литовського. Система покарань зосереджувалася на фінансових покараннях, тілесних покараннях та смертній карі для особливо тяжких злочинів. Наприклад, стаття 12 зазначає: «За вбивство платить убивця головщину, коли не буде скараний на смерть» (Литовський статут, 1529 р.). Головщина – це штраф, який сплачувався родині загиблого. З цього можна зробити висновок, що система

базувалася на компенсації, що є характерним для звичаєвого права. І. Білоус зазначає, що «перша редакція статут відображає початкову етапність формування кримінального права» [2, с. 34].

Друга редакція з'явилася у 1556 році під впливом централізації та посилення ролі князівської влади. До статуту було внесено більше норм, які регулювали державні інтереси, зокрема було передбачено суворіші покарання за злочини проти держави, такі як зрада. Також було посилено репресивні заходи та за окремі злочини, такі як крадіжка, насильство встановлено жорсткіші покарання. Тобто друга редакція відображає перехідну стадію, де правосуддя орієнтоване вже не лише на приватні інтереси, а й на підтримку громадського порядку – це свідчить про поступовий відхід від звичаєвого права та впровадження системних законодавчих норм.

Білоус згадував, що третя редакція Литовського статуту 1558 року була першою систематизацією покарань, яка наблизила правові норми князівства до європейських стандартів [2, с. 35]. Третя редакція закріпила нові положення щодо конфіскації майна, особливо у випадках зради, а також запровадила інші жорсткі заходи. Під час цього періоду покарання стали ще суворішими, у тому числі й за злочини, що стосувалися не лише державної зради, але й приватних злочинів, таких як крадіжка. У статті 9 зазначалося, що: «За кожен тяжкий злочин покарання має бути суворим та публічним», що мало стримувальний ефект на суспільство (Литовський статут 1588 р.) [4, с. 134].

Литовські статuti справили значний вплив на розвиток кримінального права в українських землях, що стало важливим етапом у формуванні правової системи регіону. Вони забезпечили поступове впровадження систематизованих покарань, які не лише мали на меті компенсувати заподіяну шкоду, але й підтримувати правопорядок, а також стримувати злочинність.

Перші редакції статутів, особливо Литовський статут 1529 року, акцентували увагу на компенсації та штрафах, відзначаючи важливість відшкодування збитків потерпілим. Однак з розвитком правових норм та потребою в більш ефективному контролі за суспільним порядком, наступні редакції, зокрема 1566 та 1588 років, почали впроваджувати жорсткіші репресивні заходи.

Ці зміни вказують на еволюцію правової думки в Україні, яка поступово переходила від звичаєвого права до більш складної системи покарань, що відповідала західноєвропейським правовим стандартам. Наприклад, у другій та третій редакціях статутів з'явилися норми, що передбачали покарання не тільки за фінансові порушення, але й за тяжкі злочини, такі як вбивство, крадіжка чи зрада. Це свідчить про посилення ролі держави в правосудді та необхідність забезпечення громадської безпеки.

Загалом, Литовські статuti відобразили важливий крок у становленні українського кримінального права, оскільки закріпили принципи, які вплинули на формування правової культури та правосвідомості українського суспільства. Вони стали основою для подальшого розвитку національного права, формуючи уявлення про відповідальність за злочини та роль держави у забезпеченні правопорядку.

Література:

1. Лащенко Р. *Литовський статут як пам'ятник українського права*. 1923. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/16042/file.pdf> (дата звернення 07.11.2024 р.).
2. Білоус І. І. *Литовські статuti та їхнє значення для українського права*. Львів: Наукова думка, 2017. 157 с.
3. Ухач В. З. *Історія держави і права України. Навчальний посібник (конспекти лекцій)*. Тернопіль 2011. 375 с.
4. *Статuti Великого князівства Литовського: У 3-х томах. Т. 3. Статут Великого князівства Литовського 1588 року: У 2-х кн. Кн. 1 / За ред. С. Ківалова, П. Музиченька, А. Панькова*. Одеса: Юридична література, 2002. 464 с.

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПРОГРАМОВИХ ДОКУМЕНТІВ ВЕРХОВНОГО ОРГАНУ РЕВОЛЮЦІЙНО-ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ: ВІЗІ СУЧАСНИХ НАУКОВЦІВ (До 80-чя утворення УГВР)

Ухач Василь Зіновійович
кандидат історичних наук, доцент
кафедри теорії права та конституціоналізму
Західноукраїнського національного університету

Ухач Олександра Василівна
викладач вищої категорії, Фаховий коледж
економіки, права та інформаційних технологій
Західноукраїнського національного університету

Інтернет-адреса публікації на сайті:

https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3985

Цілісне, об'єктивне відтворення діяльності Української Головної Визвольної Ради (далі – УГВР) та її ролі у генезі українського визвольного руху вимагає системного аналізу, міждисциплінарного підходу, використання новітнього методологічного інструментарію.

Спостерігається певна активізація досліджень з теми УГВР перед кожною черговою ювілейною датою, проте в українській історіографії відсутня окрема наукова розвідка, в якій би комплексно було проаналізовано напрацювання вітчизняних науковців. З-поміж дослідників УГВР, слід назвати науковців: І. Бойка, В. В'ятровича, Ю. Киричука, В. Мороза, І. Патриляка, О. Панченка, А. Русначенка, Б. Тищика, І. Терлюка, Я. Тимчишина, В. Ухача.

Метою наукової розвідки є сучасний історіографічний дискурс історико-правового аналізу документів першого Великого Збору УГВР та їх значення для подальшого розгортання українського визвольного руху кін. 30 – сер 50-х рр. ХХ ст.

Є підстави стверджувати, що у сучасній українській історіографії більшість вчених суголосні у місці проведення першого Великого Збору УГВР – сіл Сприня та Недільна Самбірського повіту Дрогобицької області (тепер Львівської області) [3]. Із запланованих 30 делегатів, змогли прибути лише 21 делегат [9]. Інші історики вказують на 20 осіб [6, с. 78].

Науковці цілком обґрунтовано вказують на демократизм, визнання рівноправності всіх громадян, верховенство права, прагнення формувати систему державного правління на демократичних засадах розподілу влади на три гілки [2, с. 152], що лягли в основу прийнятих програмних документів («Тимчасовий устрій», «Платформа», «Універсал») УГВР. В останні 10-15 років помітне зростання уваги як істориків, так й істориків права до оцінки програмових положень «верховного органу українського народу в його революційно-визвольній боротьбі...» [5, с. 60], ролі УГВР в українському національному державотворенні. Системний аналіз наукового доробку вчених, що досліджували це питання, дозволяє зробити ряд узагальнень: по-перше, керівництво воюючої України ще на етапі боротьби за незалежність взяло в основу розбудови системи державного управління один з базових принципів демократії – поділ влади на три гілки – законодавчу, виконавчу і судову [2, с. 152], що незважаючи на воєнні умови, було рішучим кроком відмови від елементів авторитаризму і розкривало базові засади майбутнього державно-правового устрою незалежної України [1]; по-друге, «ідеологія УГВР стала результатом синтезу всіх українських політичних рефлексій» [1], об'єднання розрізнених політичних партій та організацій, що стояли на платформі незалежності України; по-третє, правова база створена УГВР являла якісно новий, вищий етап розвитку українського визвольного руху, що увібрав здобутки і досягнення попередніх етапів. «Тимчасовий устрій», «Платформа», «Універсал» УГВР стали «етапними явищами формування і розвитку концепції української національної держави» [1]; по-четверте, «програмові документи УГВР декларували принципи

демократичного формування влади; відмови визвольного руху від монопольного диктату ідейних доктрин однієї політичної партії чи групи всьому суспільству, застосування всенародного волевиявлення при виборі форм державного правління, перехід до демократичного формування влади...» [3, с. 332]. За твердженням А. Боляновського визначилася нова стратегія, суть якої полягала в тому, щоб сконцентрувати під контролем УГВР більшість території України, щоб за сприятливих обставин Україна трансформувалася в «повстанську республіку» [3, с. 332]; по-п'яте, із затвердженням програмових документів УГВР, «УПА як реальний збройний важіль влади тепер була вже юридично підпорядкована УГВР та уряду», а «політика надпартійності була цілком реальною» [3, с. 152].

В. Мороз, Д. Саламін проаналізували практичну діяльність УГВР, слушно зауважуючи, що в умовах радянської дійсності ця робота зводилась здебільшого до представницьких функцій [11, с. 13]. По-перше, однією з наймасштабніших акцій українського визвольного руху під егідою УГВР став бойкот т. зв. виборів до Верховної Ради СРСР (10.02.1946 р.) та УРСР (9.02.1947 р.) [7, с. 102]; по-друге, під керівництвом «революційного парламенту» [10, с. 312] та уряду, було зорганізовано пропагандистські заходи спрямовані на захист Української Греко-Католицької Церкви (УГКЦ); боротьбу з процесами другої радянської, зокрема з колективізацією; по-третє, зусиллями щодо необхідності консолідації українців як у краю так і на еміграції (відозви «До українського народу під московсько-більшовицькою окупацією», листопад 1946 р., «Звернення воюючої України до всієї української еміграції», жовтень 1949 р. та ін.) [7, с. 102]; по-четверте, акцією допомоги голодуючим українцям Наддніпрянщини в 1946-1947 роках. Під егідою УГВР самостійницьке підпілля відзначало п'яті та десяти роковини утворення УПА [7, с. 103].

Отже, «створення УГВР відкривало новий етап у розвитку й укладі сил організованого українського визвольного руху того часу, створило в ньому нову ієрархічну структуру і забезпечило гармонійну співпрацю, з одного боку, провідної, але не монопольної (тут ще раз слід наголосити про вирішальний вплив ОУН(б) на створення УГВР, проте аж ніяк не диктат і монопольний вплив, принаймні до осені 1944 року – В.У.) політичної організації, тобто ОУН(б), і з другого – мілітарної загальнонаціональної формації УПА, врешті, верховного політичного центру як народної влади в умовах окупації» [4, с. 601].

Утворення УГВР як верховного керівного органу визвольної боротьби поневоленого народу передбачало консолідацію всіх національно-патріотичних сил, що стояли на платформі самостійності України, та виводило УГВР на міжнародну арену як політичного чинника. І. Патриляк наголошує, що з часу створення УГВР український

визвольний рух набув «нової якості», він «змінив статус поневоленої України в роки Другої світової війни із об'єкта в суб'єкт східноєвропейської геополітики» [10, с. 313]. Науковець зазначає, що створення найвищого керівного органу українського народу «підважувало в очах світового співтовариства легітимність київського «уряду» УРСР, створювало альтернативу маріонетковій владі УРСР, додаючи труднощів сталінському керівництву у переговорному процесі із західними союзниками, та стимулювало Москву створювати фіктивні наркомати при «уряді» УРСР [10, с. 313]. Правове закріплення діяльності УГВР (аналоги УГВР як верховного керівного органу визвольної боротьби поневоленого народу на той час уже існували в окремих народах Європи, зокрема в Литві і Латвії – В.У.) на українських землях, убезпечило її від перетворення на емігрантську організацію [8, с. 544], зрештою революційний український парламент ніколи не відходив від ідеї соборності українських територій.

Проведений історіографічний аналіз програмових документів Української Головної Визвольної Ради дозволяє виокремити і коло проблемних питань, які потребують подальших наукових зусиль дослідників. Так, потребують детального аналізу позиції усіх українських політичних сил щодо потреби створення, діяльності УГВР; переговорного процесу з лідерами державних центрів та представниками політичних партій західноукраїнських земель міжвоєнного періоду; з'ясування причин не досягнення порозуміння ОУН(б) як ініціатора, «рушія» консолідаційних процесів з ОУН(м), лідером Поліської Січі Т. Бульбою-Боровцем. Детального вивчення потребує і діяльність ЗЧ (Закордонних частин) УГВР та т. зв. Середовища УГВР, їх діяльність у вільному світі, конфліктне тло взаємовідносин між ними.

Література:

1. Андрусак Т. Г. Українська Головна Визвольна Рада та її роль в українському національному державотворенні (До 70-річчя утворення УГВР). URL: http://historylaw.lp.edu.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=103:70-&catid=46:2014-05-21-12-28-04&Itemid=67.
2. Бутко С. В. Спроба формування системного управління українським національно-визвольним рухом у 1943-1944 рр. / *Розумовські зустрічі: матеріали наук. - практ. конф. «Розумовські зустрічі» (28 листопада 2012 року)*. Чернівці: Сіверський центр післядипломної освіти, 2012. С. 151-154.
3. Боляновський А. До питання про політичну стратегію українського визвольного підпілля в 1944 році. *Галичина*. 2008. № 14. С. 329-342.

4. Головка М. Л. *Суспільно-політичні організації та рухи України в період Другої світової війни 1939-1945 рр.: монографія*. Київ: Олан, 2004. 704 с.
5. Ідзьо В. *Українська Повстанська Армія - згідно свідчень німецьких та радянських архівів*. Наукове видання. Львів: Видавництво університету «Львівський Ставропігійон», 2015. 200 с.
6. Каліберда Ю. Ю., Федько А. В., Федько Ю. І., Шелест І. І. Українська Головна Визвольна Рада та її роль у боротьбі українського народу за незалежність у 1940-1950 роках. URL: http://www.rusnauka.com/10_NPE_2008/istoria/29982doc.htm.
7. Мороз В. Історія створення і діяльності Української Головної Визвольної Ради. *Визвольний шлях*. 2004. Кн. 7. С. 68-106.
8. *Нариси з історії дипломатії України* / О. І. Геленко, Є. Є. Каменський, М.В. Кірсенко та ін. під ред. В.А. Смолія. Київ: Вид. дім «Альтернативи», 2001. 736 с.
9. Пагіря О. Створення та діяльність Української Головної Визвольної Ради, 1943-1954 рр. URL: <http://territoryterror.org.ua/uk/publications/details/?newsid=420>.
10. Патриляк І. К. *«Перемога або смерть»: український визвольний рух у 1939-1960-х рр.* Центр досліджень визвольного руху. Львів: Часопис, 2012. 512 с.
11. Стасюк О. Український визвольний рух середини ХХ століття в контексті українського державотворення. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2014. № 23. С. 34-38.

МЕШКАНЦІ МІСТА УМАНЬ 19 СТ. У МАТЕРІАЛАХ ПОВІТОВОГО СУДУ: МІКРОІСТОРИЧНИЙ ВИМІР У КОНТЕКСТІ ІСТОРІЇ ПОВСЯКДЕННЯ

Кузнець Тетяна Володимирівна
доктор історичних наук, професор,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини
ORCID: 0000-0002-9282-110X

Інтернет-адреса публікації на сайті:
https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3986

Незгасаючий інтерес до історії повсякдення зумовлює розширення джерельної бази і використання мікроісторичного підходу, в рамках якого можлива деталізація та олюднення історичного буття у різних часових проміжках. Значний інформаційний потенціал для історії повсякдення містять матеріали судово-слідчої практики судових інституцій різних інстанцій, особливо повітових судів, які були всестановими і розглядали позови з найрізноманітніших питань.

Історія повітових судів в Україні має свою історіографію завдячуючи напрацюванням істориків, юристів, істориків права. Роль повітових судів останньої чверті 18-60-х років 19 ст. вивчає С.І. Дегтярьов [1, с. 209-217], а улаштування, кадровий склад, діяльність повітових та головних судів Правобережної України є предметом дослідження А. Шевчука [3, с. 50-64]. І якщо історію повітових судів можна вважати вивченою, то матеріали судово-слідчої практики використовуються фрагментарно, без належного комплексного аналізу. А саме вони є надзвичайно інформативним джерелом для історії повсякдення, для локальної історії, для регіональних краєзнавчих студій.

Метою даної наукової розвідки є систематизоване висвітлення матеріалів архіву суду одного з найбільших повітів Київської губернії – Уманського, зокрема тих судових справ, фігурантами яких були мешканці Умані.

Місто Умань з кінця 18 – у першій десятиліття 20 ст. – центр Уманського повіту, який серед дванадцяти повітів Київської губернії займав третє місце за величиною площі (після Радомишльського та Київського) і друге (після Київського) за чисельністю населення [2, с. 8-9]. Його повітовий центр – місто Умань було поліетнічним та поліконфесійним осередком, демографічні та економічні показники якого

постійно зростали. У 19 столітті воно було центром п'яти округів військових поселень Київської та Подільської губерній (1838-1857 рр.), з 1880 до 1918 року в ньому функціонував Уманський окружний суд.

Уманський повітовий суд був створений 1800 року і діяв до 1872 року. В його архіві відкрито 1817 справ, матеріали яких є цінним історичним джерелом для вивчення історії міста Умань та Уманського повіту. За матеріалами судово-слідчої практики можна розширити знання про повсякденне життя представників різних станів тогочасного соціуму, про рівень соціально-економічного розвитку, духовно-культурне життя населення. В основу даного дослідження покладено 56 судових справ за 1834-1871 роки, фігурантами яких були міщани (29 справ), військові (16 справ), іноземні піддані, що мешкали в Умані (5 справ), та державні чиновники (6 справ). Систематизація за тематикою та хронологією показала, що переважна більшість випадків притягнення до суду цих категорій населення стосувалася їх майнових прав та інтересів.

Як видно з архіву Уманського повітового суду найбільше судових проваджень з участю міщан стосувалися стягнення боргів. Суми заборгованих коштів були різними, як і терміни здійснення проваджень. Наприклад, розгляд справи за позовом відставного поручника Космовського до міщанина Равича за векселем на 300 руб. тривав упродовж 1850-1862 років, провадження за позовом купця Ясинського до міщанина Шварцмана за векселем на суму 1025 руб. велося упродовж 1861-1864 років, а справа про повернення міщанинові Гербергу поміщиком Чернявським 2 210 руб. була розпочата і завершена у 1863 році. У судовому порядку вирішувались справи про повернення боргів за закладними розписками: у 1859 р. за позовом рядового Велико-Устюжевської інвалідки команди Шарюподського до міщанки Верхоглядової про повернення 100 руб., у 1861-1864 рр. за позовом дворянки Краєвської до міщанина Магидовича про повернення 60 руб., 1871 р. за позовом міщанина Сурчика до міщанина Безпрозванного про повернення 150 рублів.

Якщо для погашення боргів боржники не мали коштів, то суд ухвалював рішення про продаж їхнього майна. У 1862-1868 рр. велося судове провадження щодо продажу будинку міщанина Умані Нирки за борги, а 1866 р. в Уманському повітовому суді слухалась справа про здійснення закладної на будинок міщанина Хегінського в м. Умань за несплату позичених ним у купця Уманського грошей. За рішенням суду 1865 р. було продане майно міщанина Умані Шкуратського, а виручені кошти використані для відшкодування боргів. У 1870-1871 рр. здійснювалося судове провадження про передачу в конкурсний суд майна міщанина Умані Флейшмана, який був визнаний не платіжеспроможним боржником.

Об'ємні судові справи з відомостями про повсякденне життя уманських міщан та про майновий стан їх родин відклалися в архіві Уманського повітового суду за результатами таких проваджень: у 1857-1862 рр. за скаргою міщанина Капустинського за пригнобленням його сім'ї приставом Захарченком; 1862 р. про звинувачення міщанина Умані Кочержинського і поселянина Сидоренка в підпалі будинків в місті; 1869 р. за позовом міщанина Стрижгородського до поміщика Бржозовського за невиконання контракту на оренду водяного млина в селі Антонівка Уманського повіту; 1870 р. за звинуваченням міщанина Мотилевського у незаконному розповсюдженні білетів іноземної лотереї. У 1838-1841 рр. суд здійснював розгляд справи про смерть від побиття посесором міщанина Неживенького в селі Гордашівці Уманського повіту. А 1864 р. Уманський повітовий суд розглядав справу про побиття сім'ї міщанина села Степківки Општейна купцем 2-ї гільдії Айзенером.

В архіві Уманського повітового суду є справи про судові провадження, що були характерними тільки для міських жителів: це притягнення до відповідальності за відсутність права на проживання. Так, у 1835 р. суд розглядав справу про втечу з Сибіру міщанина Шевцова, який був засланий туди за проживання без «вида на жительство», а 1836 р. провадження здійснювалось по звинуваченні міщанина Любомирова у проживанні без «вида на жительство».

Чимало судових справ, учасниками яких фігурували уманські міщани, були зумовлені покупкою/продажем чи незаконним захопленням садибної землі в місті Умань. Так, 1840 р. у провадженні Уманського повітового суду перебувала справа про порушення будівельного статуту групою міщан Умані. У 1859-1864 роках суд розглядав прохання міщан Умані про надання їм «данних» на придбання ними з торгів садибної землі. А 1869 року повітовий суд розглядав справу про продаж садибної землі в м. Умань міщанином Межерицьким купцеві Рахмісу. У судовому порядку вирішувались і спірні питання щодо володіння садибними землями. Як наприклад, 1859 р. повітовий суд розбирав суперечку між міщанами Умані Фішбейном і Штальмейстером щодо частини садибної землі, а 1861 року у судовому провадженні знаходилась суперечка між міщанами братами Гуля за право володіння садибною землею.

Якщо суперечки про садибну землю ставали предметом судових проваджень, то закономірно, що і самовільне захоплення землі в місті розглядалося Уманським повітовим судом. В архіві суду зберігається досить об'ємна справа на 490 аркушах про розгляд звинувачення міщанина Умані Рихлицького у захопленні землі у міщанки Грабовської. Судове провадження велося у 1858-1861 роках і у архівній справі відклався матеріал про забудову міста та про міщанське середовище Умані. Ще тривалішим було судове провадження за позовом до суду

солдатки Шевельової щодо незаконного захоплення міщанином Кушнірем її будинку: його розгляд тривав упродовж 1857-1864 років. У 1868 р. Уманський повітовий суд розглядав скаргу міщанина Умані Геренштейна на міщанина Гольденберга за захоплення землі позивача.

Військовослужбовці і відставні військові та члени їх сімей зазвичай зверталися до суду з приводу захисту своїх майнових інтересів. Найчастіше це були позови до суду щодо повернення боргів. Так, 1838 року в Уманському повітовому суді тривало провадження за позовом відставного підполковника Никитенка до уманських міщан Барамбека, Кельмана, Купермана щодо повернення за закладними письмами та векселями 1228 рублів. У 1861 р. в суді розглядався позов офіцерської вдови Макухіної до міщан Умані Друбечів про повернення за векселями 400 рублів. У 1862 р. суд здійснював розгляд справи за зверненням дружини полковника Афанасьєва про стягнення з поміщика Парфйонова 4000 рублів. Упродовж 1864-1871 років тривало судове провадження за позовом вдови відставного генерал-майора Ері до міщанина Умані Ходоркова про повернення боргів за «зайомними письмами».

Через суд витребовувались дані на казенну власність, яка куплялася приватними особами. Так, 1866 року дружина унтер-офіцера Матвєєнкова звернулась до Уманського повітового суду з проханням про видачу «данной» на будинок в Солдатській Слободі (передмістя Умані – авт.), який вона викупила у казни. А 1867 року генерал-майор Сілавін через суд вимагав видачі «данной» на куплену ним у казни землю. Продаж приватної власності теж здійснювався через суд: 1864 року повітовий суд розглядав справу про продаж будинку унтер-офіцером Філіпишиним міщанину Умані Добровольському. А зазіхання на чужу приватну власність неодмінно ставало предметом судового провадження: у 1859 році скаргу до суду подав вахмістер Матвєєв на майора Кузьменка за захоплення останнім його хутора.

Предметом судових проваджень було шахрайство, самогубство, перелюбство та інші протизаконні дії. Серед категорії населення «військові» такі явища мали місце, свідченням чому є справи архіву Уманського повітового суду. Так, 1838 року суд розглядав справу про звинувачення дружини підпоручика Мешенської за виготовлення трьох фальшивих векселів, а у 1850-1855 рр. тривало судове провадження по справі звинувачення обер-офіцерського сина П. Нефйодова за виготовлення фальшивих документів. Предметом судового провадження було самогубство рядового Самчука у 1836 році, рядового Уманського герцога Нарадського полку Чижа у 1838 році. У 1851-1852 рр. суд здійснював розгляд справи щодо звинувачення унтер-офіцера Люлина за перелюбство з рідною донькою.

Щодо іноземних підданих, які мешкали в місті Умані, то вони ставали фігурантами судових проваджень, в основному, з причин порушення норми російського законодавства про отримання дозволу на проживання. В архіві Уманського повітового суду збереглися три справи про притягнення до відповідальності за проживання «без вида на жительство»: у 1834 р. у цьому звинувачувались австрійські піддані Градовський, Грабовський та Бідош, а у 1835 р. здійснювалось судове провадження щодо такого ж звинувачення австрійського підданого Шмідта. Судове провадження здійснювалось з у 1868 р. і стосовно іноземного підданого Лемана, але з приводу продажі торгів його нерухомого майна для погашення боргів. В архіві зберігається ще одна справа, яка відклалася за результатами судового провадження 1846 р. за звинуваченням німця Гофмана у богохульстві.

Державні чиновники зверталися або притягувалися до суду для вирішення майнових справ. В архіві Уманського повітового суду збереглися справи з матеріалами проваджень, учасниками яких були чиновники нижчих класів. Російська імперська система звань і чинів – Табель про ранги, яка діяла у 1722-1917 роках для встановлення відповідності між різними чинами військової, цивільної, придворної служби та визначення їхньої ієрархії – передбачала 14 класів, по висхідній від 14-го до 1-го класу. То відповідно до цієї системи, фігурантами 6-ти збережених в архіві судових справ були чиновники 5,8,9,14 класів. Так, у 1858-1860 роках у суді розглядалася справа про неспроможність титулярного радника (9 клас) Шетцке сплатити недоїмку, у 1861 р. слухалася справа за скаргою відставного колезького регістратора (14 клас) Войцицького на виселення його з дому його ж дружиною, у 1868 р. велася переписка з повітовим поліцейським управлінням про притягнення до суду спадкоємців статського радника (5 клас) Батиревського для отримання грошей за заповітом, у 1865 р. суд слухав справу про стягнення з колезького асесора (8 клас) Макутіна на користь чиновника Ялдибуша 400 рублів, 1868 р. у суді розглядалися справи про видачу «данной» вдові колезького асесора (8 клас) Є. Шмідт на куплений нею у прапорщика Сиротинського в м. Умань будинок із земельною ділянкою та про здійснення «закладної» на будинок титулярного радника (9 клас) Мовчанського в м. Умань за борги купцеві Бердичівському.

Таким чином, аналіз судово-слідчої практики Уманського повітового суду за п'ятдесяти шістьма справами, фігурантами яких були міщани, військові, іноземні піддані – мешканці Умані, державні чиновники, показав, що найчастіше зверталися до суду з приводу захисту майнових прав. Міщани були фігурантами судових справ про стягнення/повернення боргів, за звинуваченням у переслідуванні, у підпалі будинків, за невиконання контракту щодо оренди, за відсутність права на проживання

(«вида на жительство»), за купівлю/продаж нерухомості та майна, за незаконне захоплення землі в місті, про поділ спадщини, за побиття і смерть від нього. Військові і відставники зверталися чи притягувалися до суду з приводу повернення боргів за векселями, з приводу витребовування через суд «данних» про казенну власність, яку купляли, з приводу шахрайства, самогубства, перелюбства. Іноземні піддані, що мешкали в Умані, притягувалися до суду за порушення законодавства про місце проживання. Державні чиновники були фігурантами судових проваджень з приводу неспроможності сплатити недоїмку, витребовування «данних» на куплене майно чи нерухомість, здійснення «закладної» на майно за несплату боргів, з приводу отримання спадщини. Матеріали судово-слідчої практики містять матеріали економічної статистики, персоніфікують історичний процес, доповнюють уявлення про суспільні відносини та рівень моралі тогочасного соціуму.

Література:

1. Дегтярьов С. І. До питання вивчення ролі повітових судів (остання чверть 18-60-ті рр. 19 ст.). *Сумська старовина*. 2024. №23-24. С. 209-217.
2. Кузнець Т. В. Населення Уманщини ХІХ – початку ХХ ст.: Монографія. К.: ВПЦ «Київський університет», 2005. 195 с.
3. Шевчук А. Повітові та головні суди Правобережної України (1797-1831 рр.): улаштування, кадровий склад, діяльність. *Український історичний журнал*. 2021. №4. С. 50-64.

ВІЙСЬКОВІ ФОРМУВАННЯ Т. БУЛЬБИ-БОРОВЦЯ: СУЧАСНИЙ ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС (ВИБРАНІ АСПЕКТИ)

Ухач Василь Зіновійович

кандидат історичних наук, доцент

кафедри теорії права та конституціоналізму

Західноукраїнського національного університету

Інтернет-адреса публікації на сайті:

https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=4001

Болісні процеси трансформації суспільства не оминули й українську історіографію, яка впродовж 24 років переживає складний, неоднозначний період пошуку «власного обличчя», намагання «вписатися у світове історіописання» [1, с. 283].

Боротьба українського народу за національне самовизначення є важливим фактором легітимації чинної державності, а тому, дослідження усієї палітри проблем національно-визвольного руху, слід розглядати як

одне з ключових завдань сучасної вітчизняної історіографії, особливо на теперішньому етапі її державного існування [2, с. 1].

Історіописання заявленої наукової теми потребує етапного окреслення. На початку 90-х років ХХ століття національний рух опору під керівництвом Т. Бульби-Боровця зазнав суттєвих переоцінок. Нові методологічні підходи, розмаїття та порівняння архівних джерел дозволили з позицій об'єктивності та історизму по-новому оцінити військові формування Т. Бульби-Боровця та подати системну оцінку бульбівського руху (наукові публікації В. Дзьобака, І. Ільюшина, Ю. Киричука, А. Кентія, О. Лисенка, С. Стельниковича) [3].

Ми ж поставимо собі за *мету* здійснити спробу узагальнення сучасного історіописання формування, генези, діяльності військових формувань «ПС»-УПА(Б-Б)-УНРА» під керівництвом Т. Бульби-Боровця.

По-перше, у бульбівському русі доцільно виокремити кілька етапів:

- перший етап – липень-серпень 1941 року (формування не без підтримки Німеччини «Поліської Січі» та її виключна антирадянська спрямованість;

- другий етап – березень 1942-жовтень 1943 рр. – двофронтова боротьба і формування структур УПА (Б-Б) – УНРА;

- третій етап – серпень 1944-травень 1945 рр. – повернення до співпраці з німецькою владою.

По-друге, серед сучасних українських істориків існують розходження в питанні наявності у військових формувань бульбівського руху чітких ідейно-політичних засад. С. Стельникович підтверджує опертя руху Т. Бульби-Боровця на «чіткі ідейно-політичні засади» [4, с. 281]. Водночас В. Дзьобак з поміж причин поразки руху Т. Бульби-Боровця вказує на відсутність «світоглядного вчення», «чіткої та прийнятної для широких верств населення України політичної програми» [5, с. 183]. На відсутності «...власної оригінальної концепції майбутнього державного устрою» наголошує О. Ленартович [6, с. 117]; про «нехтування політичними програмами», через що повстанці тривалий час не мали чітко прописаних засад і цілей бульбівського руху, говорить В. В'ятрович [7, с. 83].

По-третє, обґрунтованою видається думка С. Стельниковича, що бульбівський рух «стояв на принципах демократизму, ідеях всеукраїнської національної та політичної єдності, толерантного ставлення до представників національних меншин» [8, с. 13]. Власне лівополітична орієнтація апріорі закладала конфліктність з основним гравцем національно-визвольного руху ОУН(б), унеможливаючи порозуміння.

По-четверте, «політика постійних компромісів», «двоїстість тактики» бульбівського лідера була характерною рисою його стосунків як зі «своїми», так і з «чужими» протягом усього періоду його діяльності

[9, с. 51, 54]. Безперечно, стратегічною помилкою була орієнтація на Німеччину, яка спричинила не тільки внутрішній конфлікт в середовищі бульбівського руху, привела до втрати ним соціальної підтримки, а в перспективі і до компрометації комуністичною пропагандою національно-визвольної боротьби. У військовому аспекті формування «ПС»-УПА(Б-Б)-УНРА не складала серйозної загрози ні для нацистського, ні для радянського режимів. Водночас його діяльність не можна вважати колаборантською стосовно свого народу.

По-п'яте, військові формування Т. Бульби-Боровця вирізняв регіональний аспект діяльності (партикуляризм); не вдалося подолати його лідеру і проявів отаманщини з амбітними бажаннями лідерства, абсолютної влади. У цьому контексті видається слушною думка В. В'ятровича про те, що поліський отаман не зміг перерости рівень локального отамана і «стати командиром загальнонаціонального руху» [7, с. 84].

Нарешті, незважаючи на неминучу поразку в протистоянні зі значно переважаючими ворогами, діяльність національного руху опору під проводом Т. Бульби-Боровця мала «значне політичне та національне значення», оскільки бульбівські військові формування «підтримали спадковість визвольних змагань», «стали одним з прецедентів» для проголошення незалежності України [4, с. 281; 8, с. 13].

Література:

1. Зашкільняк Л. Виклики ХХІ ст. й сучасна українська історіографія. *Україна-Європа-Світ. Міжнар. зб наук. праць. Серія: Історія, міжнар відн.* – 2014. Вип. 14. Тернопіль: В-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. С. 283-292.
4. Патриляк І. К. *Діяльність українського націоналістичного підпілля та повстанської армії в роки Другої світової війни: автореф. дис... докт. іст. наук: 07.00.01.* Київ: Б. в., 2012. 33 с.
3. Дзьобак В. В. Бульбівці («Перша УПА»). В кн. *Організація українських націоналістів і українська повстанська армія. Історичні нариси* / Дзьобак В. В., Іллюшин І. І., Касьянов Г. В... [та ін.]. Відп. ред. Кульчицький С. В. НАН України, Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2005. 494 с.; його ж *Тарас Бульба-Боровець і його військові підрозділи в українському русі опору (1941-1944 рр.): Монографія.* Київ., 2002. 261 с.; Киричук Ю. *Тарас Бульба-Боровець: його друзі і вороги: Історичне есе.* Львів, 1997. 87 с.; Стельникович С. В. *Український національний рух опору Тараса Бульби-Боровця: історичний нарис. 2-е вид. виправ. і допов.* Житомир: Полісся, 2010. 392 с. та ін.

4. Стельникович С. В. *Український національний рух опору Тараса Бульби-Боровця: історичний нарис. 2-е вид. виправ. і допов.* Житомир: Полісся, 2010. 218 с.
5. Дзьобак В. *Тарас Бульба-Боровець і його військові підрозділи в українському русі опору (1941-1944 рр.): Монографія.* Київ, 2002. 261 с.
6. Ленартович О.Ю. «Поліська січ» Т. Бульби-Боровця на завершальному етапі боротьби (березень 1942 – жовтень 1943 рр.). *Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету Волинського державного університету ім. Лесі Українки.* 2007. Вип. 13. С. 117.
7. В'ятрович В. Тарас Боровець. Отаман, загублений у часі. *Історія з грифом «Секретно». Архіви КДБ розповідають.* Центр досліджень визвольного руху. Львів: Часопис, 2012. С. 83, 84.
8. Стельникович С. В. *Ідейно-політичні засади та практика українського національного руху опору Тараса Бульби-Боровця (1941-1944 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01.* Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2008. 20 с.
9. Шайкан В. Український національно-визвольний рух у роки Другої світової війни: анатомія стратегічного напрямку. *Галичина.* 2008. № 14. С. 47-57.

ЗЕМЛЕВОЛОДІННЯ МОНАСТИРІВ КИЇВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ В УМОВАХ ДІЇ ЗАКОНОДАВСТВА ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Чучалін Олександр Петрович
кандидат історичних наук, професор
кафедри історії України Уманського державного
педагогічного університету імені Павла Тичини
ORCID: 0000-0003-3876-8237

Інтернет-адреса публікації на сайті:

https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3995

Поширення з 1786 р. секуляризаційної політики Російської імперії на українські землі спричинило процес фактичної ліквідації тут значної частини православних монастирів. На території Київської єпархії в тогочасних її територіальних межах станом на 1764 р. нараховувалося 40 обителів. Із них Києво-Печерська лавра та Києво-Межигірський монастир були ставропігіальними і користувалися спеціальними правами. Єпархіальними були 21 чоловічий та 17 жіночих обителів [4, с. 925]. Із запровадженням духовних штатів 1786 р. чисельність монастирів

Київської єпархії суттєво скоротилася. На початок XIX ст. їх нараховувалося 19 (16 чоловічих та 3 жіночих).

Секуляризаційна політика царату кінця XVIII ст. призвела до втрати монастирями практично всіх своїх вотчинних маєтків. У такий спосіб монастирі, як найбільші і незалежні церковні інституції, позбавлялися основного джерела доходів. Цим самим обителі було поставлено в економічну залежність від держави. Усі монастирі, за виключенням лавр та архієрейських домів, поділялися на три класи. Це давало їм можливість отримувати виплати з державної скарбниці для роздачі ченцям та утримання монастирських служителів. Монастирям цієї категорії дозволялося тримати невеликі сади, городи та пасовища в розмірі 6-10 десятин. Від приналежності монастиря до того чи іншого класу визначалася дозволена їм чисельність штатних ченців і черниць.

Негативне сприйняття духовенством і суспільством секуляризаційної реформи, як і сам факт закриття монастирів, спонукали імперську владу до перегляду своєї політики щодо православних обителів. На початку XIX ст. було відновлено наділення монастирів земельними угіддями. Їх норма зросла від 30 до 150 десятин на кожну обитель. З 1805 р. монастирі отримали дозвіл на купівлю нерухомості – маєтків, за умови, що це будуть незаселені землі [3, с. 44].

Не дивлячись на збереження внутрішньої господарської самостійності, економічні взаємовідносини монастирів з іншими цивільними суб'єктами суворо контролювалася синодально-єпархіальною владою та державними структурами. В умовах браку засобів, отримуваних від держави, монастирі виживали за рахунок пожертв приватних осіб, коштів, отримуваних від реалізації ікон, свічок, отримуваних прибутків від здачі в оренду земельних угідь, наділених державою чи набутих за іншими цивільно-правовими підставами.

З другої чверті XIX ст. в Російській імперії починає активно формуватися земельне законодавство, яке поширюється й на українські землі. У 1830-х рр. уряд вирішив наділити монастирі значними ділянками земель, на яких можна було вести більш-менш прибуткове господарство. Ці великі наділи пропонувалося обробляти самим монахам, використовувати найману силу або здавати в оренду. Землі для монастирів відводилися з відомства Міністерства державного майна. У 1835 р. монастирі наділялися від державних дач від 100 до 150 десятин землі, а у 1838 р. – від лісових дач від 50 до 150 десятин [1, с. 11]. Згодом монастирське землеволодіння почало регулюватися спеціально прийнятим у 1842 р. «Зводом законів про межування» [5]. Згідно цього документу, монастирі додатково наділялися землями в розмірі від 50 до 150 десятин та ділянками лісових державних дач. При цьому землі, відведені

раніше або пожертвувані зверх вказаних норм, залишалися у власності монастирів.

Упродовж усього XIX ст. спостерігалось поступове зростання монастирського землеволодіння. Монастирі отримували наділи із фондів державних земель і лісництва. Швидке зростання земельної власності монастирів поєднувалося зі зміною форм і методів господарювання. Самостійно обробляти землі монастирі часто були не в змозі. Крім того, нові економічні умови другої половини XIX ст. вимагали швидкої перебудови монастирського господарства на новій капіталістичній основі. Тепер обителі швидко переорієнтовувалися на використання найманої робочої сили. Ті монастирі, які були не в змозі оплачувати послуги найманих робітників, здавали свою земельну власність в грошову оренду за умовою, що вона не буде використовуватися торгівельними закладами. Наймані робітники стали постійним явищем київських монастирів другої половини XIX ст. Крім того, до кінця ж XIX – початку XX ст. матеріальне становище монастирів Київської єпархії забезпечувалося не за рахунок доходів від своїх земельних володінь, а переважно за рахунок здійснення фінансово-економічної діяльності та відсотків від банківських вкладів.

З монастирів Київської єпархії станом на кінець XIX ст. 18 обителей було наділено землею. Усього їм належало 11 416 дес. землі, з якої 2 996 дес. – орної, 4 207 лугової, 3 285 лісової землі, неподіленою на угіддя було 928 дес. і 5 769 дес. становили невдобки. За розмірами земельних володінь серед монастирів Київської єпархії помітно вирізнялися Київський Свято-Троїцький (5 712 дес.), Медведівський Свято-Миколаївський (1 042 дес.), Києво-Видубицький Михайлівський (366 дес.), Мошногірський Вознесенський (335 дес.), Жаботинський Свято-Онуфріївський (313 дес.) монастирі [2, с. 13]. Варто підкреслити, що від низки земельних володінь монастирі отримували досить скромний доход. Причинами такої ситуації були як низька якість земельних угідь, якими наділялися обителі, так і погана їх освоєність. Своєю негативну роль відігравала і відносна віддаленість земельних наділів від самих монастирів. Характер службових обов'язків, які вимагали постійної присутності чернецтва в обителях, не дозволяв монастирям ефективно освоювати земельні угіддя.

Загалом, доходи монастирів Київської єпархії можна розділити на шість категорій. До першої віднесемо грошові субсидії від держави, які становили окрему статтю витрат щорічного бюджету. До другої і третьої категорій відносимо набуття монастирями земельних прав шляхом наділення державою земельними угіддями, або надання земельних наділів заможними небайдужими прихожанами та пожертв. Сюди відносимо різну поземельну власність, що включала орні землі, луки, ліси, озера для розведення риби, млини та інші володіння. До четвертої категорії варто віднести доходи від здачі в оренду монастирського майна та від торгівлі

різною сільськогосподарською і промисловою продукцією. До п'ятої категорії можна зарахувати відсотки з капіталів, що перебували на банківських рахунках. До шостої категорії віднесемо грошові пожертви мирян.

Таким чином, маємо констатувати, що упродовж усього синодального періоду на українських землях (кінець XVIII – початок XX ст.) православні монастирі не без труднощів, але різними способами продовжували покращувати своє матеріальне становище. У синодальний період проводилася політика з повернення монастирям, як важливим інститутам Православної церкви, їх економічної міці. У господарській діяльності монастирів Київської єпархії синодального періоду поєднувалося дві тенденції: розвиток оренди монастирських земель та розвиток власного господарства із застосуванням найманої робочої сили. Обителі знову отримали економічну свободу, стали великими землевласниками.

Література:

1. Денисов Л. И. Православные монастыри Российской империи. М.: Издание А. Д. Ступина, 1908. 984 с., ил., табл.
2. Любинецкий Н. Землевладение церковей и монастырей Российской империи. СПб.: ЦСК МВД, 1900. 150 с.
3. Опыт исторического исследования о числе монастырей русских, закрытых в XVIII и XIX веках П. Чудецкого. *Труды киевской духовной академии*. 1877. № 4. С. 40-107.
4. Покровский И. М. Русские епархии в XVI-XIX вв., их открытие, состав и пределы. Опыт церковно-исторического, статистического и географического исследования. Казань: Центральная типография, 1913. Том второй (XVIII век). 966 с.
5. Свод законов Российской империи [электрон. ресурс]. Т. 10. Ч. 3. Законы межевые. URL: <http://www.runivers.ru/lib/book7372/388208/>

ЗМІСТ

Теорія держави і права. Філософія права

Бедрій Мар'ян Миронович

МОВЧАЗНА ЗГОДА ДЕРЖАВИ ЯК СПОСІБ САНКЦІОНУВАННЯ
ЗВИЧАЮ.....3

Біла Вікторія Миколаївна, Волошенюк Олександр Володимирович

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ
СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ.....6

Гафич Іван Іванович

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ У ЮРИДИЧНОМУ ПИСЬМІ.....9

**Конституційне право. Конституційне процесуальне право.
Адміністративне право. Адміністративне процесуальне право.
Митне та податкове право. Міжнародне право. Муніципальне право**

Веремей Каріна Олегівна

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗВИЧАЙ ЯК ДЖЕРЕЛО
МІЖНАРОДНОГО ПРАВА.....12

Гречанівська Вікторія Володимирівна

ПЕРЕКВАЛІФІКАЦІЯ СУДОМ ДІЯННЯ ОСОБИ, ПРИ РОЗГЛЯДІ
СПРАВ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ.....14

Дутчак Антон Ігорович

СВІТОГЛЯДНЕ ТА МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ РІШЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ В СПРАВІ
ПРО ПОДАТКОВУ ЗАСТАВУ.....17

Дутчак Остап Ігорович

НЕОБХІДНІСТЬ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ПРИПИНЕННЯ ПОДАТКОВОЇ
ЗАСТАВИ: КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПОСТАНОВИ
ВС У СПРАВІ №344/3333/23 ВІД 03.07.2024 Р.,
ПРОВАДЖЕННЯ №61-1662СВ24.....21

<i>Карнаух Олена Анатоліївна</i> ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ: ПЕРЕВАГИ Й ВИКЛИКИ.....	25
<i>Молчанова Олександра Іванівна</i> ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ.....	28
<i>Пархоменко Сергій Анатолійович</i> ПРОМУЛЬГАЦІЯ ЗАКОНІВ УКРАЇНИ ПРЕЗИДЕНТОМ УКРАЇНИ У СВІТЛІ ПРАКТИКИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	31
<i>Плотніков Олексій Вікторович</i> ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО НЕЗАСТОСУВАННЯ КУЛЬ, ЩО ЛЕГКО РОЗГОРТАЮТЬСЯ ТА СПЛЮЩУЮТЬСЯ 1899 РОКУ: ТРІУМФ ГУМАННОСТІ НАД ВІЙСЬКОВОЮ НЕОБХІДНІСТЮ.....	36
<i>Шевцов Анатолій Леонідович</i> ПРАВОВІ АСПЕКТИ СТАТУСУ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	39
Цивільне та сімейне право. Цивільне процесуальне право. Комерційне право. Житлове право. Зобов'язальне право. Міжнародне приватне право. Трудове право та право соціального забезпечення	
<i>Блаженко Тетяна Володимирівна</i> ЩОДО ПОХОДЖЕННЯ ПРАВОВОГО ІНСТИТУТУ НЕЗАЛЕЖНОГО ДИРЕКТОРА В КОРПОРАТИВНОМУ ПРАВІ.....	42
<i>Вознюк Наталія Іванівна</i> ДО ПИТАННЯ ПРО ЦИФРОВІЗАЦІЮ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ.....	45
<i>Колісник Олена Вікторівна</i> ОСПОРЮВАННЯ, ВИЗНАННЯ ТА ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ МІЖНАРОДНОГО КОМЕРЦІЙНОГО АРБІТРАЖУ: ПИТАННЯ ПРЕДМЕТНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ.....	48

<i>Конончук Богданна Ростиславівна</i> ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ СПІЛЬНОЇ ОПІКИ БАТЬКІВ ЩОДО ДІТЕЙ.....	52
<i>Поліщук Дар'я Олександрівна</i> ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ОПІКИ НАД НЕДІЄЗДАТНИМИ.....	57
<i>Свирид Софія Володимирівна</i> РОЛЬ НОТАРІУСА У МЕХАНІЗМІ КОМПЕНСАЦІЇ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ВІЙНОЮ РФ.....	59
<i>Шнуренко Тетяна Олександрівна</i> НЕТИПОВІ ПОСЛУГИ ТА ОБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ.....	67
Кримінальне право. Кримінальне процесуальне право. Криміналістика. Кримінологія. Кримінально-виконавче право. Медичне право. Судові та правоохоронні органи. Адвокатура	
<i>Осадько Олександр Олексійович</i> ПОРЯДОК ВИКОНАННЯ ДОДАТКОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ: АКТУАЛЬНІ ЗАКОНОДАВЧІ ІНІЦІАТИВИ.....	69
<i>Таволжанська Юлія Сергіївна</i> РОЛЬ ВЕРХОВНОГО СУДУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДОТРИМАННЯ ДЕРЖАВОЮ КОНВЕНЦІЙНОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ПОВАЖАТИ ПРАВА ЛЮДИНИ (ЗА ПРАВОВИМ ВИСНОВКОМ ВЕРХОВНОГО СУДУ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ Ч. 4 СТ. 185 КК ЗА ОЗНАКОЮ «ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ В УМОВАХ ВОЄННОГО АБО НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ».....	72
<i>Тирлич Євгеній Володимирович</i> КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА НІДЕРЛАНДІВ ЩОДО ОТРИМАННЯ ЗРАЗКІВ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	75
<i>Янковська Марія-Антуанетта Віталіївна</i> ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ.....	82

**Право інтелектуальної власності та його захист.
Інформаційне право. Інформаційні технології**

Кіра Соломія Олегівна

ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ СТРАТЕГІЙ З ШТУЧНОГО
ІНТЕЛЕКТУ: ІТАЛІЯ, ПОЛЬЩА ТА УКРАЇНА.....85

Історія держави і права. Історія політичних і правових вчень

Жорняк Катерина

СІМЕЙНІ ПРАВОВІДНОСИНИ ПЕРІОДУ
УКРАЇНИ-ГЕТЬМАНЩИНИ.....90

Золота-Авдєєнко Єва

ПРАВОВИЙ СТАТУС ЖІНКИ В УКРАЇНІ (ІХ-ХVІІІ ст.).....93

Кім Соломія

КАРНІ ПРАВОВІДНОСИНИ ЗА ЛИТОВСЬКИМИ СТАТУТАМИ.....96

Лісанков Роман

ЗЕМЕЛЬНЕ ПИТАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ЗУНР.....99

Лучкевич Наталія

ПОРІВНЯЛЬНО ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЧОТИРЬОХ
УНІВЕРСАЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ.....103

Маліновська Христина

СИСТЕМИ КОЗАЦЬКОГО СУДОЧИНСТВА ЗАПОРІЗЬКОЇ СІЧІ.....107

Михасів Каріна

СПАДКОВЕ ПРАВО ЗА ЛИТОВСЬКИМИ СТАТУТАМИ
(ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ).....110

Падлецька Ірина

КАРНЕ ПРАВО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ-ГЕТЬМАНЩИНИ.....113

Стецик Юрій Орестович, Онищак В'ячеслав Орестович

УНОРМУВАННЯ КОНСТИТУЦІЯМИ ХVІІ СТ. ПЕРІОДИЧНОСТІ
СКЛИКАННЯ ГЕНЕРАЛЬНИХ КАПІТУЛ ЧСВВ.....117

Турчак Вікторія
ІНСТИТУТ ПОКАРАННЯ ЗА ЛИТОВСЬКИМИ СТАТУТАМИ:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ.....119

Ухач Василь Зіновійович, Ухач Олександра Василівна
ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПРОГРАМОВИХ ДОКУМЕНТІВ
ВЕРХОВНОГО ОРГАНУ РЕВОЛЮЦІЙНО-ВИЗВОЛЬНОЇ
БОРОТЬБИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ: ВІЗІЇ СУЧАСНИХ
НАУКОВЦІВ (До 80-ця утворення УГВР).....121

Історія становлення української державності

Кузнець Тетяна Володимирівна
МЕШКАНЦІ МІСТА УМАНЬ 19 СТ. У МАТЕРІАЛАХ
ПОВІТОВОГО СУДУ: МІКРОІСТОРИЧНИЙ ВИМІР
У КОНТЕКСТІ ІСТОРІЇ ПОВСЯКДЕННЯ.....126

Ухач Василь Зіновійович
ВІЙСЬКОВІ ФОРМУВАННЯ Т. БУЛЬБИ-БОРОВЦЯ: СУЧАСНИЙ
ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС (ВИБРАНІ АСЕКТИ).....131

Чучалін Олександр Петрович
ЗЕМЛЕВОЛОДІННЯ МОНАСТИРІВ КИЇВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ
В УМОВАХ ДІЇ ЗАКОНОДАВСТВА ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.....134

Наукове видання

«Актуальні дослідження правової та історичної науки»

Рік заснування – 2018

Видання виходить 10 разів на рік

Відповідальний за випуск *У.О. Русенко*
Комп'ютерне верстання *О.В. Ковальський*

Підписано до друку 21.11.2024
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк на дублікаторі.
Умов.-друк. арк. 4,5. Обл.-вид. Арк 4,95.
Тираж 50 прим.

ГО «Наукова спільнота»
46027, Україна, м. Тернопіль, вул. Загребельна, 23
Ідентифікаційний код 41522543
тел. +380979074970
E-mail: rusenkos@ukr.net

Віддруковано ФО-П Шпак В.Б.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК№7599 від 10.02.2022р.
Тел. 097 299 38 99
E-mail: tooums@ukr.net